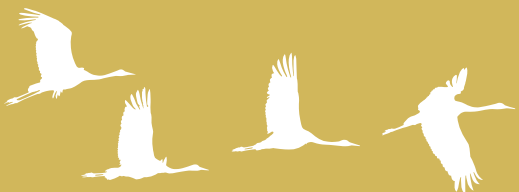

Limburgse Vogels

Een uitgave van de Vogelstudiegroep van het
Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

JAARGANG 23 | EDITIE

2013

Colofon

Limburgse Vogels bestaat sinds maart 1989 en is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt minimaal éénmaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Redactie

Nicole Reneerkens (eindredactie), Jan Joost Bakhuizen, Karin Linders, Jan Erik Kikkert, Fred Hustings, Patrick Palmen, Jules Bos, Rob van der Laak.
Redactie Limburgse Vogels, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond, e-mail: secretariaat@limburgsevogels.nl

Fotoredactie

Patrick Palmen, tel. 06-46212897,
e-mail: fotoredactie@limburgsevogels.nl

Redactie Adviesraad

Boena van Noorden, Arjan Ovaa

Opmaak

Ivo Meeuwissen

Figuren en diagrammen

Jan Erik Kikkert, Ivo Meeuwissen

Druk

Strijbos Graphic Group, Waalre

Abonnementenadministratie

Nieuwe abonnementen, wijzigingen, opzeggingen en/of klachten kunnen schriftelijk worden doorgegeven aan de abonnementenadministratie Limburgse Vogels, p/a Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond of via e-mail: kantoor@nhgl.nl

Kosten jaarnummer

Editie 2013, inclusief verzendkosten €15,00; voor leden van het NHGL €12,50. Overmaken op postgiro 1134234, t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels 2013'. De afhaalprijs voor leden van het NHGL is €10,00. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen €17,50 inclusief verzendkosten. Voor België gelden dezelfde bedragen, o.v.v. 'Limburgse Vogels 2013', IBAN: NL92 INGB 0001 1342 34 en BIC: INGB NL 2A.

Dit nummer werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Provincie Limburg.

provincie limburg

Foto omslag

Velduilen, Sittard, 20 februari 2012 (Hubert Simons)

Trends van Limburgse broedvogels, 1990-2011

Een balans na 22 jaar broedvogelmonitoring

Boena van Noorden & Jacob van der Weele

Grauwe Vliegenvanger, Nederweert-Eind, 7 juli 2010 (O. Plantema)

In het jubileumnummer van tien jaar Limburgse Vogels maakte Frans Schepers (1999), na het voltooiën van de eerste provinciale broedvogelkartering, de balans op van de Limburgse broedvogels. Hiertoe vergeleek hij gegevens die in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw verzameld waren, onder meer voor de landelijke vogelatlassen (Teixeira, 1979; Sovon, 1987), met de gegevens van de eerste ronde van de provinciale broedvogelkartering (1990-1997). Eind 2011 is de tweede provinciale broedvogelkartering afgerond (1998-2011). Daarmee liggen er nu twee datasets die elk een periode omvatten waarin de gehele provincie is gekarteerd. Hiermee zijn we, met de nodige kanttekeningen, in staat een meer recente vogelbalans op te maken voor de Limburgse broedvogels. Daarnaast heeft de verslaglegging rondom broed-

vogelonderzoek de afgelopen tien jaar een vlucht gekregen in de vorm van talloze Sovon-rapporten, de Limburgse Avifauna en artikelen in Limburgse Vogels.

Het opmaken van deze balans is een momentopname. Op langere termijn zullen zulke momentopnames een goed referentiekader vormen om de ontwikkeling van de vogelstand in Limburg te blijven volgen.

Methode

Onderzoek

De hier gebruikte gegevens komen voort uit de broedvogelkartering uitgevoerd door provincie Limburg. Deze kartering was vlakdekkend, met uitzondering van bebouwd gebied. De onderzoeksmethode, gebaseerd op de uitgebreide territoriumkartering, was

in beide periodes vrijwel identiek (beschrijving in Hustings *et al.*, 2006).

Tussen 1990 en 1997 werd er gewerkt met een grote ploeg karteerders. Limburg werd opgedeeld in acht regio's waarvan er elk jaar één werd gekarteerd. Tussen 1998 en 2011 werd de provincie voor de tweede maal onderzocht. Toen was de ploeg kleiner en daarom werd Limburg in 14 regio's opgedeeld. Uitgangspunt bij de kartering is om zo veel mogelijk soorten te inventariseren met zo min mogelijk inspanning. Zeer algemene soorten kosten relatief veel tijd en zijn daarom alleen kwalitatief onderzocht (aan- of afwezigheid per kilometerhok). Het gaat om soorten met een brede habitatkeus en een groot aanpassingsvermogen, waardoor hun aantallen relatief weinig zeggen omtrent milieumomstandigheden. Daarnaast bleven verschillende, lastig te karteren soorten, zoals Gierzwaluw, Boerenzwaluw, Huiszwaluw, Kauw en Ringmus buiten beschouwing. Voor uilen zijn geen avond- of nachtbezoeken gebracht. Hun aantallen zijn ongetwijfeld onderteld. De overgebleven soorten zijn van belang voor beleid of natuurbeheer, geven informatie over de kwaliteit van de leefomgeving, effecten van ruimtelijke ontwikkelingen of onderlinge relaties tussen soorten (zoals exoten of snel groeiende populaties). Voor een compleet overzicht van alle kwantitatief onderzochte soorten wordt verwezen naar de natuurgegevens op de website van provincie Limburg: [www.limburg.nl/Beleid/Natuur en Landschap/Natuurgegevens](http://www.limburg.nl/Beleid/Natuur%20en%20Landschap/Natuurgegevens).

Aanvullende gegevens stammen uit de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) en andere publicaties, broedvogelmonitoring in het kader van Sovon-onderzoek (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2012) en Vogelarchief Limburg.

Enkele kanttekeningen

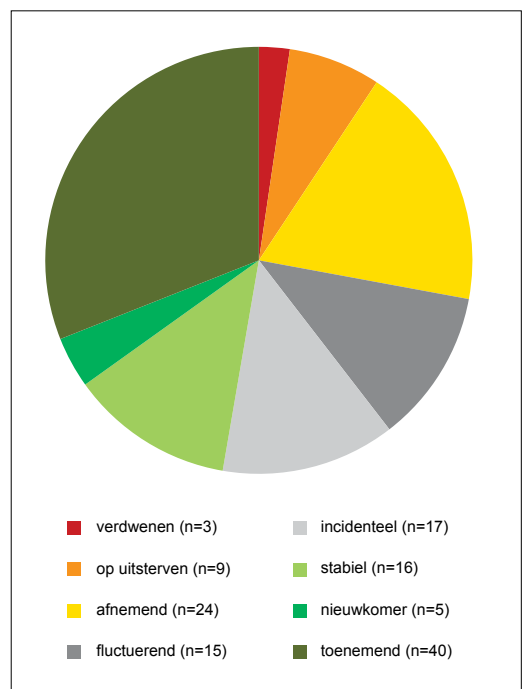
Hoewel de hier gebruikte gegevens uit de twee periodes nagenoeg volgens dezelfde methode zijn verzameld, is een directe vergelijking niet zonder meer mogelijk. De vrij extensieve wijze van karteren die door de provincie gehanteerd wordt (drie vroegeochtendbezoeken per deelgebied) maakt de gegevens gevoelig voor onder meer verschillen tussen soorten qua trefkans, maar ook voor de wisselende samenstelling van de tellersploeg (zeer ervaren of minder ervaren inventariseerders) en jaarlijkse verschillen in weersomstandigheden (denk bijvoorbeeld aan effecten van een strenge winter op standvogels, of van een koud en nat voorjaar op de zangactiviteit van sommige soorten). Daarom beschouwen we

alleen relatief forse afwijkingen (aantallen tussen beide periodes meer dan 10% verschillend) als toe- of afname van een soort. Soorten die aantalsverschillen van minder dan 10% laten zien, worden als stabiel beschouwd. Bedenk tevens dat de onderzoeksperiodes relatief lang waren, vooral bij de tweede kartering. Binnen de 14 jaar van deze kartering nam bijvoorbeeld de Veldleeuwerik continu af. Het gegeven totaal aantal voor die periode is dus inmiddels te rooskleurig, en het omgekeerde geldt voor soorten die in deze periode een sterke toename doormaakten.

Enkele algemene soorten zoals Kievit, Kneu, Ekster en Zwarte Kraai bleven in de eerste periode buiten beschouwing maar zijn in de tweede periode wel meegenomen. Een vergelijking tussen beide periodes is voor deze soorten niet te maken.

Indeling in groepen

De opbouw van dit artikel en de indeling in groepen (soorten met vergelijkbare trends) volgen die van Schepers (1999). De totalen bij de provinciale broedvogelkartering in 1990-1997 en 1998-2011 vormen het uitgangspunt.

Figuur 1. Verdeling van het aantal soorten over de verschillende veranderingscategoriën.

De volgende groepen komen aan bod:
verdwijners; soorten die als regelmatige broedvogel zijn verdwenen sinds de eerste periode (1990-1997);
op uitsterven; soorten waarvan verwacht wordt dat ze, gezien de recente trends, binnen pakweg vijf jaar als broedvogel zullen verdwijnen uit Limburg;
afnemend; soorten met een afname van tenminste 10% maar met naar verwachting levensvatbare populaties;
fluctuerend; soorten met sterk schommelende aantallen;
stabiel; soorten zonder een duidelijke trend en met aantalsveranderingen van minder dan 10%;
toenemend; soorten met een toename van tenminste 10%;
nieuwkomers; soorten die in de tweede periode voor het eerst als broedvogel zijn aangetroffen;
incidenteel; soorten met sporadische broedpogingen maar (nog) geen echte populatie;
te verwachten; soorten die worden verwacht als broedvogel op basis van ontwikkelingen in de omgeving van Limburg.

In tegenstelling tot Schepers (1999) wordt de categorie 'onbekend' niet gebruikt. Het betreft hier veelal algemene soorten die bij de provinciale broedvogelkartering alleen kwalitatief (aan- of afwezigheid per kilometerhok) gekarteerd zijn.

In totaal gaat het in dit artikel om 129 soorten, waarvan er vier alleen in de tweede periode onderzocht zijn. In figuur 1 is het aantal soorten per categorie te zien.

Bespreking per soortgroep

Verdwijners

Een drietal soorten is daadwerkelijk als broedvogel verdwenen sinds de eerste provinciale kartering: Zwarte Stern, Duinpieper en Ortolaan (tabel 1). De Zwarte Stern is sinds midden jaren negentig weg uit de Peelregio en daarmee uit Limburg (van Seggelen, 1999). De zwanenzang van Limburgse Ortolanen eindigde in 1994 (van Noorden, 1999), terwijl de

Tabel 1. Tussen 1990-97 en 1998-2011 uit Limburg verdwenen broedvogels.

Soort	aantal 1e ronde	aantal 2e ronde
Duinpieper	3	0
Ortolaan	23	0
Zwarte Stern	8	0

laatste territoria van de Duinpieper rond 1994 bezet waren (Hustings *et al.*, 2006). Als doortrekker zijn deze soorten nog wel te zien.

Op uitsterven

Negen soorten zitten in de oranje gevarenzone (tabel 2). Dat dit soorten zijn met een kritische levenswijze zal geen verbazing wekken, maar de oorzaken van de achteruitgang zijn wel divers.

De Tapuit neemt al decennia lang in aantal af en was tijdens de tweede karterperiode teruggedrongen tot een viertal terreinen. De laatste territoria werden in 2006 gevonden. Deslotzin onder het kopje 'broedtijd' in de Avifauna is veelzeggend: "Het ziet ernaar uit dat, wat de Tapuit in Limburg betreft, het boek zowat gesloten is." Een (mogelijk) broedgeval in 2013 (dus na de tweede periode) doet de soort nog net niet in de categorie 'verdwijners' belanden, maar het voortbestaan in Limburg blijft uiterst onzeker.

Geruisloos lijkt ook het Paapje uit Limburg te verdwijnen. In 2009 waren vooralsnog de laatste territoria aanwezig; op De Rug bij Susteren en Lilbosch bij Echt (Bakhuizen *et al.*, 2009). De Nederlandse populatie blijft steeds meer beperkt tot het noordoosten van het land (Boele *et al.*, 2013), wat hervestiging in Limburg onwaarschijnlijk maakt.

Ook de Grauwe Gors staat in Limburg op uitsterven. Schrikbarend is de afname met 91% tussen beide onderzoeksperiodes van deze voormalig icoon van het agrarisch cultuurlandschap. Zonder het beheer van de hamsterakkers was de soort waarschijnlijk al eerder als broedvogel verdwenen. In 2011 werden nog zingende vogels gehoord bij Aijen en Voerendaal, maar onvoldoende om als territorium te gelden. Daarmee lijkt 2010 voorlopig het laatste jaar waarin de soort tot broeden kwam.

Tabel 2. Broedvogelsoorten die tussen 1990-97 en 1998-2011 in Limburg in de categorie op uitsterven terecht zijn gekomen.

Soort	aantal 1e ronde	aantal 2e ronde	afname %
Buidelmees	7	3	-91
Draaihals	2	0	-100
Grauwe Gors	100	9	-91
Kramsvogel	353	40	-89
Kuifleeuwerik	19	8	-58
Paapje	8	5	-38
Tapuit	6	5	-17
Tureluur	6	3	-50
Watersnip	7	1	-86

Tapuit, America,
3 mei 2011 (G. Lamers)

Ook van de Kuifleeuwerik hangt het voortbestaan in Limburg (en daarmee Nederland) aan een zijden draadje. De laatste paartjes op Tradeport-West bij Venlo hielden in ieder geval stand tot en met broedseizoen 2013, maar een spoedige verdwijning lijkt onafwendbaar. De Kuifleeuwerik is daarmee een soort die in een halve eeuw van een bekende stadsvogel tot een bijna uitgestorven zeldzaamheid transformeerde. De Kramsvogel vertoont de laatste jaren zo'n sterke afname dat gevreesd moet worden voor een verdwijning uit Limburg binnen enkele jaren (Hustings *et al.*, 2010; Bakhuizen *et al.*, 2012). De afname in Limburg is ook elders aan de westrand van het verspreidingsareaal waarneembaar. Desondanks is de soort in aangrenzend Nordrhein-Westfalen (atlas.nw-ornithologen.de) en in Wallonië (Jacob *et al.*, 2010) nog behoorlijk verspreid. Opmerkelijk is overigens de snelheid van de provinciale afname. Was de soort tijdens de eerste periode nog in redelijke aantallen aanwezig tot in Noord- en Midden-Limburg, anno 2013 is er slechts een handvol broedparen in Zuid-Limburg over.

Ook de weidevogels hebben het als broedvogel moeilijk in Limburg. De meest kritische van de overgebleven soorten, Tureluur en Watersnip, staan op de rand van uitsterven. Gezien de ontwikkelingen in de wijdere regio, mag worden verwacht dat dit ook zal gebeuren en dat een terugkeer niet aan de orde zal zijn.

Twee soorten kunnen misschien nog aan dit lijstje worden toegevoegd. Van de Draaihals zijn in de

tweede periode sporadisch nog enkele territoria vastgesteld. Omdat het een lastig te karteren soort is, met een verborgen levenswijze en korte actieve roepperiode, zijn wellicht niet alle territoria in kaart gebracht. Volgens de boeken is 2009 voorlopig het laatste jaar waarin de soort een territorium had in Limburg (Bakhuizen *et al.*, 2011). Tegen de verwachting in werd in 2013 weer een territorium op De Hamert gevonden (Provinciale broedvogelkartering). De Buidelmees loopt in Limburg in de pas met de landelijke situatie. Na een aanvankelijke stormachtige toename sinds eind jaren tachtig is de soort vanaf de eeuwwisseling op zijn retour. Het laatste territorium in Limburg is vastgesteld in 2002.

Afnemend

Van de gekarteerde soorten namen er, los van de reeds genoemde, 24 duidelijk af (tabel 3). Met name vogels van het agrarisch cultuurland doen het erg slecht. Zo kenden o.a. Grutto (-72%), Patrijs (-61%), Zomertortel (-50%), Veldleeuwerik (-43%), Wulp (-42%) en Graspieper (-39%) een sterke afname. Hoewel de Ransuil onvoldoende onderzocht is om zekerheid omtrent de aantallen te hebben, gaat de gesuggereerde achteruitgang (-51%) wel gelijk op met de landelijke trend (Boele *et al.*, 2012). Schrijnend genoeg gaat het bij de afgenomen soorten voor het merendeel om vogels die in een groot deel van de 20e eeuw algemeen voorkwamen in het buitengebied. Voor een aantal van hen moet worden gevreesd dat ze bij een volgende balans in de groep 'op uitsterven' zullen belanden.

Tabel 3. Broedvogelsoorten die tussen 1990-97 en 1998-2011 in Limburg in aantal zijn afgenomen.

Soort	aantal 1e ronde	aantal 2e ronde	afname %
Boonleeuwerik	662	551	-17
Europese Kanarie	248	49	-80
Fluiter	1149	423	-63
Graspieper	1554	942	-39
Grauwe Vliegenvanger	3582	2680	-25
Grote Lijster	1907	1581	-17
Grutto	388	109	-72
Koekoek	1008	867	-14
Kokmeeuw	5097	2453	-52
Kuifmees	3727	2889	-23
Matkop	3096	1974	-36
Nachtegaal	562	430	-24
Patrijs	3078	1209	-61
Ransuil	283	140	-51
Spotvogel	2626	1866	-29
Torenvalk	653	585	-10
Veldleuwerik	8532	4876	-43
Waterhoen	1464	1248	-15
Wespendief	69	55	-20
Wielewaal	733	486	-34
Wintertaling	202	128	-37
Wulp	458	264	-42
Zomertortel	2022	1019	-50
Zwarte Mees	3415	2334	-32

Heel onopvallend verloopt de afname van enkele standvogels als Matkop, Zwarte Mees en Kuifmees. Voor de Matkop is dit niet alleen een provinciaal (Bakhuizen & Sierdema, 2010) maar ook een landelijk en Europees fenomeen. Niet voor niets is de

Matkop inmiddels op de Rode Lijst geplaatst (van Beusekom *et al.*, 2005). Ook de Kokmeeuw, ooit een talrijke bewoner van de Peelvenen, is met een afname van 51% fors in aantal verminderd.

Verskillende Afrikatrekkers als Grauwe Vliegenvanger, Spotvogel, Fluiter, Wielewaal, Wespendief en Nachtegaal vertonen een gestage afname. Van de eerste vier zijn er in Limburg nog steeds redelijke, zij het soms sterk fluctuerende aantallen aanwezig. De afname van de Nachtegaal in Limburg is al meer dan een halve eeuw gaande. Nadat de soort tijdens de eerste karteerperiode al nagenoeg uit Zuid-Limburg verdwenen bleek, liepen tijdens de tweede periode ook bolwerken in Midden-Limburg leeg.

De terugval van de Europese Kanarie (-80%) is dramatisch. Frappant is het bijna verdwijnen uit Zuid-Limburg, waar de soort vanaf 1922 (of iets eerder) waarschijnlijk jaarlijks broedde. Met name Maastricht en Valkenburg vormden tot voor kort de landelijke bolwerken. Ook in Frankrijk, Duitsland en België is sprake van een sterke afname (Südbeck *et al.*, 2007; Vermeersch & Anselin, 2009; Jacob *et al.*, 2010). De huidige Limburgse kernen bij Venlo en Baarlo zijn ook in nationaal opzicht van betekenis (Boele *et al.*, 2012).

Fluctuerend

In totaal 15 soorten vallen onder de categorie fluctuerend (tabel 4). Voor sommige soorten wordt dat veroorzaakt doordat ze gedurende de tweede provinciale broedvogelkartering een trendverandering laten zien. Zo nam de Geoorde Fuut tussen 1999 en

Patrijs, Venlo,
22 november 2009
(P. Palmen)

Tabel 4. Broedvogelsoorten die tussen 1990-97 en 1998-2011 in Limburg sterk in aantal fluctueerden.

Soort	aantal 1e ronde	aantal 2e ronde	af- of toename %
Bergeend	74	68	-8
Bruine Kiekendief	8	6	-25
Georde Fuut	6	37	517
Glanskop	1119	1226	10
Goudvink	292	394	35
Grote Gele Kwikstaart	170	208	22
Havik	206	251	22
Ijsvogel	66	144	118
Kerkuil	22	100	355
Kleine Barmsijs	8	4	-50
Kruisbek	88	101	15
Roerdomp	4	5	20
Slobeend	79	67	-15
Tafeleend	33	61	85
Zomertaling	14	36	157

2011 eerst toe tot maximaal 32 paren in 2005, om daarna terug te vallen tot gemiddeld 10-12 (Bakhuizen *et al.*, 2012). Hetzelfde patroon is ook bij Bergeend en Havik waarneembaar.

Grote Gele Kwikstaart en Ijsvogel lieten jarenlang een positieve opgaande trend zien, met maxima van respectievelijk 204 en 96 territoria in 2008. Door een aantal koudere winters nam het aantal weer drastisch af naar 'slechts' 81 respectievelijk 41 territoria in 2011 (Bakhuizen *et al.*, 2012). Dit is overigens volledig in lijn met de landelijke ontwikkeling.

Andere soorten laten een tegengestelde regionale aantalsontwikkeling zien, waardoor er niet een eenduidige provinciale trend waarneembaar is. Zo neemt de Glanskop in het zuiden af maar in het midden en noorden juist toe. De Zomertaling kent grote jaarlijkse schommelingen waarbij de voorjaarswaterstanden in de broedgebieden een belangrijke rol spelen, naast de situatie in het overwinteringsgebied (Hustings *et al.*, 2006).

De Kleine Barmsijs vestigde zich in de tweede helft van de 20e eeuw in klein aantal. De aantallen namen aanvankelijk licht toe, aansluitend op een uitbreiding van het areaal in aangrenzend Duitsland (atlas.nw-ornithologen.de). Een stabiele populatie van enige omvang bleef echter uit en de soort wordt momenteel alleen incidenteel vastgesteld. De Kerkuil, hoewel in aantal toegenomen, kan beter tot de fluctuerende soorten gerekend worden. Hij heeft na een aantal koudere winters vanaf 2009 flinke klappen opgelopen. Waren er in 2008 nog 197 paren, in de jaren erna was dat ongeveer de helft.

Tabel 5. Broedvogelsoorten die tussen 1990-97 en 1998-2011 in Limburg stabiel zijn gebleven.

Soort	aantal 1e ronde	aantal 2e ronde	af- of toename %
Appelvink	842	858	2
Blauwborst	360	336	-7
Boomvalk	91	97	7
Braamsluiper	616	570	-7
Fuut	499	469	-6
Geelgors	5369	5238	-2
Gekraagde Roodstaart	1703	1829	7
Gele Kwikstaart	2459	2330	-5
Kleine Plevier	152	161	6
Kwartel	196	212	8
Rietgors	829	868	5
Scholekster	435	412	-5
Sijs	18	17	-6
Sperwer	368	360	-2
Zwarte Roodstaart	3019	3108	3
Zwarte Specht	283	306	8

Stabiel

Er zijn 16 soorten die onder de categorie stabiel vallen (tabel 5). Ondanks enkele schommelingen deden zich ten opzichte van de eerste provinciale broedvogelkartering geen grote veranderingen voor. Voorbeelden zijn Gele Kwikstaart, Zwarte en Gekraagde Roodstaart, Geelgors en Rietgors. Ook minder algemene soorten als Sperwer, Boomvalk, Kwartel, Kleine Plevier en Blauwborst laten relatief kleine aantalsverschillen zien wanneer beide periodes vergeleken worden. Opvallend genoeg laat de Scholekster een afname van 'slechts' 5% zien, ondanks een sterke afname in het Nederlandse binnenland (Ens *et al.*, 2011). In tegenstelling tot Grutto en Wulp broedt deze soort voornamelijk op akkers (maïs), waarvan in Noord- en Midden-Limburg voldoende areaal voorhanden is.

Toenemend

Er zijn 40 soorten die aanzienlijk in aantal zijn toegenomen (tabel 6). Zoals te verwachten valt, betreft dit meestal soorten die ook landelijk toenemen. Veel hiervan zijn generalisten die het in een verscheidenheid aan biotopen goed doen. Grote Canadese Gans, Grauwe Gans, Brandgans en Nijlgans laten procentueel de sterkste toename zien. De grootste populaties zijn te vinden in het Midden-Limburgse Maasplassengebied. De broedlocaties van de Grauwe Gans in Limburg beperkten zich tot 2006 voornamelijk tot de oevers en strekdammen langs de Maas en de Maasplassen (Voskamp, 2006). Daarna zien

we groeiende aantallen in de Peelvenen, de natuurontwikkelingsprojecten en elders. De aantallen van de Brandgans lijken inmiddels gestabiliseerd. De Nijlgans weet zich ondanks een omvangrijk afschot goed te handhaven. Zo werd er in Limburg in 2012 een aanzienlijk aantal van 2166 Nijlganzen geschoten (Melissen, 2013).

Een van meest spectaculaire fenomenen tijdens de tweede periode is toch wel de opmars van de Middeleste Bonte Specht. In 2012 is het recordaantal van 150 territoria vastgesteld (Bakhuizen *et al.*, 2013). Het Zuid-Limburgse heuvelland vormt nog steeds het

bolwerk voor deze soort, maar ook daarbuiten neemt de soort gestaag toe. Ten noorden van Roermond zijn in 2011 tenminste 12 territoria vastgesteld.

De Slechtvalk is, na het eerste broedgeval in 1990, vrijwel volledig afhankelijk geweest van hoge gebouwen en torens. Nestkasten aan deze bouwwerken boden het afgelopen decennium in ieder geval op acht locaties goede broedmogelijkheden. In 2011 is ook succesvol gebroed op de Laarderheide, Nederweert, in een nestkast in een hoogspanningsmast (Panhuijsen, 2011).

Een opmerkelijk succesvolle soort is de Roodborsttapuit. Deze broedvogel van het heide- en cultuurlandschap wist zich sinds de eerste periode succesvol uit te breiden in vooral Noord- en Midden-Limburg. De aantallen namen in de jaren tachtig eerst af, met een dieptepunt in het begin van de eerste karterperiode. Naast een hervestiging en/of toename in de heideterreinen en wat extensief beheerde landbouwgebieden, vond er ook een uitbreiding plaats naar andere habitats zoals wegbermen, greppels en gerenatureerde beekdalen.

De Nachtzwaluw bleef met stabiele aantallen enige tijd achter op de landelijke trend (Boele *et al.*, 2013). De afgelopen jaren ging Limburg echter mee in de sterke landelijke toename.

Gericht onderzoek naar de Grauwe Klauwier heeft geleid tot een nauwkeurig jaarlijks beeld van het aantal territoria van deze verborgen levende vogel (van Dongen, 2007, 2008, 2009). Werden in de eerste periode in totaal 11 territoria geteld, in de tweede periode liep dat op tot 45 bij de provinciale kartering, en zelfs 52 bij speciaal onderzoek in 2010 (Bakhuizen *et al.*, 2011).

Incidenteel

Zo'n 17 vogelsoorten komen af en toe tot broeden in Limburg zonder echt voet aan de grond te krijgen (tabel 7). Voorbeelden zijn Kwartelkoning, Porseleinhoen, Graszanger (Kurstjens *et al.*, 2009) en Bijeneter (Lemmens, 2010).

Verskillende soorten lijken van incidentele broedvogels in regelmatige broedvogels te veranderen. Voorzichtig optimisme is de teneur over het aantal broedende Woudaapjes in Nederland en omringende gebieden in België en Duitsland. Ook Limburg had daarin een aandeel, met een succesvolle broedpoging in Echt (Roemen, 2009). Ook in 2010 en 2011 was dit territorium bezet. De broedgevallen van de Zwarte Wouw zijn uitgebreid gedocumenteerd (Don, 2006, Voskamp & Don, 2009, Bakhuizen & Voskamp,

Tabel 6. Broedvogelsoorten die tussen 1990-97 en 1998-2011 in Limburg in aantal zijn toegenomen.

Soort	aantal 1e ronde	aantal 2e ronde	toename %
Blauwe Reiger	366	502	37
Bonte Vliegenvanger	502	696	39
Boomklever	1946	3682	89
Boomkruiper	5481	7912	44
Boompieper	3736	4291	15
Bosrietzanger	3323	4783	44
Bosuil	225	296	32
Brandgans	1	32	3100
Buizerd	688	1147	67
Dodaars	100	242	142
Grasmus	6962	10035	44
Grauwe Gans	62	642	935
Grauwe Klauwier	11	45	309
Groene Specht	835	1229	47
Grote Bonte Specht	3402	4245	25
Grote Canadese Gans	1	180	17900
Holenduif	3224	3663	14
Houtsnip	18	54	200
Kleine Bonte Specht	425	563	32
Kleine Karekiet	1182	1470	24
Knobbelzwaan	134	151	13
Krakeend	17	114	571
Kuifeend	66	320	385
Mandarijneend	11	43	291
Meerkoet	1339	2228	66
Middelste Bonte Specht	5	115	2200
Nachtzwaluw	92	137	49
Nijlgans	50	473	846
Oeverzwaluw	1892	2612	38
Orpheusspotvogel	2	11	450
Putter	146	608	316
Roek	2529	3856	52
Roodborsttapuit	364	1538	323
Slechtvalk	2	9	350
Sprinkhaanzanger	71	142	100
Steenuil	336	379	13
Taigaboomkruiper	54	110	104
Vuurgoudhaan	807	1184	47
Waterral	125	242	94
Zwarte Zwaan	0	8	100

Sprinkhaanzanger, Meers,
5 april 2004 (K. Lemmens)

2010). De soort lijkt vanuit Nordrhein-Westfalen op te rukken (Sovon, 2009). Naast het Zuid-Limburgse Maasdal liggen er ook elders kansen.

Verschillende soorten die na afloop van de tweede kartering tot broeden kwamen (en dus niet in tabel 7 opgenomen zijn), kunnen eigenlijk tot de incidentele Limburgse broedvogels gerekend worden. Voorbeelden zijn Steltkluut en Hop, die tot verrassing van velen in 2012 succesvol nestelden op of nabij De Hamert (van Seggelen, 2012; Kikkert, 2013).

Tabel 7. Broedvogelsoorten die tussen 1990-97 en 1998-2011 incidenteel in Limburg hebben gebroed.

Soort	aantal 1e ronde	aantal 2e ronde
Bijeneter	0	3
Bontbekplevier	0	1
Casarca	1	1
Engelse Gele Kwikstaart	0	1
Graszanger	0	1
Grote karekiet	0	1
Kwartelkoning	0	3
Porseleinhoen	3	5
Rietzanger	3	5
Smient	1	1
Snor	2	0
Stormmeeuw	3	1
Struikrietzanger	1	0
Visdief	0	2
Woudaapje	1	0
Zwarte Wouw	0	1
Zwartkopmeeuw	3	4

Nieuwkomers

Tot de nieuwkomers die konden worden verwelkomd (5 soorten), behoort de door Schepers (1999) voorspelde Aalscholver (tabel 8). De door hem meest waarschijnlijk geachte locatie, het Maasdal, werd het echter niet. Verrassend genoeg werden de eerste broedgevallen in de Mariapeel opgetekend. Later vestigde de soort zich alsnog in het Limburgse Maasdal en zelfs langs de Geul (succesvol broedpaar bij Wijlre in 2012, plek niet bezet in 2013; A. Bakker). Na eerdere sporadische broedpogingen in Limburg lukte het de Ooievaar om in 2000 op het oude gemeentehuis van Gennep te broeden. Vanaf dat jaar wordt er vrijwel jaarlijks op deze locatie genesteld en deden zich ook elders in de provincie enkele broedpogingen voor (o.a. in 2011 bij Hegelsom en in 2013 bij Grevenbicht).

Na enkele incidentele broedgevallen (het eerste zeke-re in 1981) kreeg de Oeverloper vanaf 1996 vaste voet in Limburg. Het succes is te verklaren door het verruimde aanbod aan broedbiotoop ten gevolge van natuurontwikkelingsprojecten in het Maasdal. Elk jaar wordt de soort nu wel ergens in het Maasdal als broedvogel vastgesteld.

Een speciaal geval is de Oehoe, die in ieder geval vanaf 1997 jaarlijks binnen de provincie broedt. Er is in de Limburgse gremia al veel geschreven over deze toppredator. Ondanks recent stabiliserende aantallen (5 territoria in de afgelopen jaren), heeft de Oehoe zich definitief weten te vestigen. Een territorium op De Hamert laat zien dat er ook buiten het Heuvelland

Tabel 8. Broedvogelsoorten die tussen 1990-97 en 1998-2011 in Limburg zijn verschenen.

Soort	aantal 1e ronde	aantal 2e ronde
Aalscholver	0	62
Bruinkopdiksnavelmees	0	1
Oehoe	0	3
Oeverloper	0	5
Ooievaar	0	1

kansen liggen voor deze uil.

Een onopvallende nieuwe exoot is de Bruinkopdiksnavelmees (Verhees, 2013). In de Avifauna wordt er al melding van gemaakt, maar toen heerste er nog onduidelijkheid over de precieze soort (Hustings *et al.*, 2006). De eerste melding dateert al van 1997 maar het duurde tot 2011 tot de soort, met goede foto's, definitief op naam kon worden gebracht (Lensink *et al.*, 2012).

Te verwachten

Voor deze categorie is het vooral belangrijk om naar de ons omringende gebieden te kijken. Broedvogelatlassen van Wallonië (Jacob *et al.*, 2010) en Nordrhein-Westfalen (atlas.nw-ornithologen.de) geven een doorkijkje naar kansrijke nieuwe broedvogels voor Limburg. Ook in relatie met klimaatverandering is er een heel arsenaal aan soorten te bedenken die mogelijk vaste voet aan de grond vinden in Limburg. Denk aan soorten als Grote Zil-

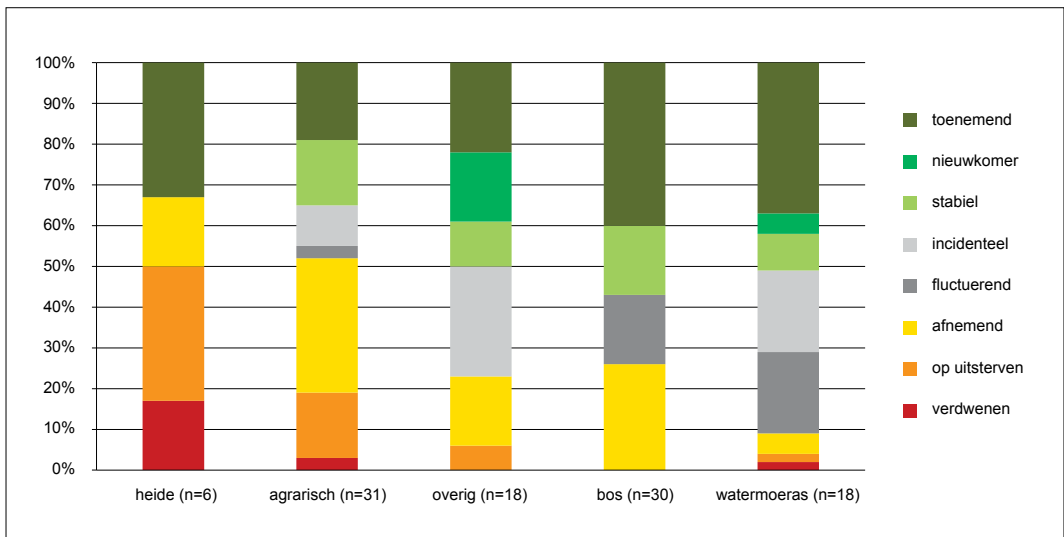
verreiger, Zwarte Ooievaar, Kraanvogel en Dwerguil. Schepers (1999) speculeerde al op het verschijnen van de Raaf. Hoewel we 14 jaar verder zijn en nog steeds geen concrete aanwijzingen hebben over een broedgeval, is de Raaf inmiddels wel frequenter aanwezig in Limburg en broedt hij soms net over de grens, bijvoorbeeld in het Reichswald bij Kleef. In feite zou de Raaf trouwens geen nieuwkomer zijn, maar zou het gaan om een hervestiging na het uitsterven in de 19e eeuw (Hustings *et al.*, 2006).

Vogelbalans Limburg 1990-2011

Veranderingen in het aantal broedende vogels zijn het gevolg van tal van factoren, waarvan een vijftal hieronder wordt besproken:

Intensivering van het agrarische cultuurlandschap

De sterke afname van de meeste soorten die in het 'oude' agrarische cultuurlandschap thuishoren, is onmiskenbaar. In figuur 2 is voor vijftypen habitat het aandeel van de verschillende veranderingscategoriën weergegeven; de indeling gaat uit van de foerageerhabitat. Het agrarische gebied kent het grootste aantal afnemende soorten (16); inclusief verdwenen of op uitsterven staande soorten. Door schaalvergroting verdwenen overhoekjes en kleine landschapselementen. Graanvelden en weilanden maakten plaats voor aanzienlijke maïspcelen, graszodeteelten,

Figuur 2. Verdeling (in %) van de veranderingscategoriën over vijf verschillende foerageerhabitats in Limburg.

Zwarte Ooievaar,
De Banen, Nederweert,
10 augustus 2012
(O. Plantema)

siergewassen en tuinbouwkassen. De voor de winteroverleving van veel soorten belangrijke stoppelvelden verdwenen. De overgebleven graslanden werden nog beter ontwaterd en steeds frequenter in het jaar gehooïd. Voeg daaraan de sterk verhoogde mestgift en een enorm arsenaal bestrijdingsmiddelen toe, en er is een agrarisch gebied gecreëerd waar nauwelijks nog plaats is voor vogels.

In vele onderzoeksrapporten is de teloorgang van deze soorten beschreven. Het betreft veelal aansprekende soorten die vooral de oudere generatie vogelaars nog associeert met het cultuurlandschap: Patrijs, Veldleeuwerik, Paapje, Kneu, Ortolaan, Grauwe Gors en alle weidevogels. Een terugkeer naar ouderwetse dichtheden is vrijwel uitgesloten omdat aan het intensiveringsproces nog geen eind is gekomen. Een lichtpuntje is wellicht het onlangs van kracht geworden nieuwe Europese Landbouwbeleid (GLB), dat voorziet in een groene dienstverlening door agrariërs. Over enkele jaren zal blijken of dit de neerwaartse spiraal weet om te buigen. Verder is het mooi om te zien dat het hamsterbeheer goed uitpakt voor de vogelsoorten van het agrarisch landschap. Het overige agrarisch natuurbeheer in Limburg is nu nog te gering qua omvang om het tijt te kunnen keren. Er zijn niet alleen verliezers ten gevolge van deze intensivering. Met name de herbivoren weten de malse raai graslanden te waarderen, zeker indien die grenzen aan natte natuur(ontwikkelings)gebieden. Daar gaat het soorten als Grauwe Gans, Nijlgans,

Grote Canadese Gans en Brandgans voor de wind. Deze herbivoren zijn grotendeels verantwoordelijk voor positieve trends (toenames en nieuwkomers) in figuur 2. De natuurgebieden bieden broedgelegenheid, terwijl voedsel in het aangrenzende boerenland beschikbaar is. Ook winterganzen weten de groene productieweiden te waarderen.

Nieuwe natuur

De start van de provinciale broedvogelkartering vond plaats in een tijd dat er een revolutie in het denken bij natuurbeschermers optrad. Met het uitkomen van het Natuurbeleidsplan in 1990 werd het defensieve denken (behouden van bestaande natuur) omgezet in een meer offensieve houding. Natuurgebieden moesten worden vergroot en verbonden om levensvatbare populaties te kunnen herbergen. Kortom de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) was geboren. Het gevolg was dat duizenden hectares landbouwgrond werden toegevoegd aan de bestaande natuurgebieden. Naast het sombere beeld uit het moderne cultuurlandschap kunnen hier de successen van de EHS worden gezet. Spectaculair is onder andere het natuurherstel in het Grensmaasgebied, de Maasduinen en het Geuldal. Voorbeelden van soorten die hiervan hebben geprofiteerd zijn Dodaars, Kleine Plevier, Oeverloper, Grauwe Klauwier, Bosrietzanger en Blauwborst. Incidenteel weten ook andere soorten de (her)ingerichte natuurgebieden te benutten, zoals Kwartelkoning en Steltkluut.

In het kader van natuurontwikkeling zijn grote arealen moeras en waterrijke gebieden gecreëerd. Dit komt in figuur 2 tot uitdrukking in het hoge aandeel positieve trends binnen water en moeras (42%).

Verandering in broedhabitat

In de Zuid-Limburgse hellingbossen lijkt een aantal soorten op zijn retour. Voorbeelden zijn Kleine Bonte Specht, Boomklever, Glanskop en Appelvink (Hustings *et al.*, 2008). Of dat komt doordat deze bossen in een eindstadium van hun ontwikkeling geraken of dat er andere oorzaken een rol spelen is niet duidelijk. Het hakhoutbeheer is in de meeste hellingbossen al een halve eeuw verlaten, hetgeen soorten als Matkop en Nachtegaal waarschijnlijk de das om deed. Er wordt minder geoogst, er blijft meer dood hout staan en exoten worden verwijderd. Dit biedt ruimte voor Middelste Bonte Specht en Kortsnavelboomkruiper. De monotone naaldakkers in Noord- en Midden Limburg worden omgevormd naar meer gevarieerd (loof)bos, waardoor hier soorten als Kleine Bonte Specht, Boomklever en Glanskop duidelijk in de lift zitten. De overall balans voor de bossen valt positief uit (figuur 2). De categorie toenemend en stabiel komt uit op 57%.

Heide en stuifzanden kennen één verdwijner (Duinpieper), twee soorten die op uitsterven staan (Tapuit en Draaihals) en één afnemende soort (Boomleeuwerik) (figuur 2). Mogelijk speelt hierbij de hoge stikstofdepositie in Limburg een rol. Door de toename aan voedingsstoffen groeien de stuifzanden eerder dicht en verbost en vergrast de heide sneller. Dit beperkt de broed- en foerageermogelijkheden voor deze soorten. Als compensatie hiervan zetten natuurbeheerders veelal begrazing in. Een hoge begrazingsdruk kan echter leiden tot vertrapping van broedsels.

Herinrichting van beken (met natuurlijkere oevers en waterloop) en verbeterde waterkwaliteit leiden tot meer nestplaatsen en een beter voedselaanbod voor sommige vogelsoorten, zoals IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart. Afgezien van een recente, door het winterweer bepaalde inzinking (zie hieronder), bereiken ze in Limburg een peil dat in vele decennia niet is vastgesteld.

Effecten van winterweer en klimaat

IJsvogel, Grote Gele Kwikstaart en Kerkuil floreerden tijdens een lange reeks van jaren volgend op zachte winters, maar hebben na 2008 te lijden gehad van enkele koudere winters. Historische trendgegevens laten zien dat de populaties er meestal weer bovenop

komen na enkele zachtere winters. Klimaatverandering resulteert in meer structurele veranderingen. Sommige soorten zijn in staat zich aan te passen aan het veranderende klimaat, andere minder. Dit zijn processen die binnen de relatief korte periode waarover we spreken nog niet uitgekristalliseerd zijn. De vestiging van de Orpheusspotvogel past binnen de langzaam naar het noorden opschuivende grens van het broedareaal. Of de incidentele broedgevalen van Bijeneter en Hop hiermee te maken hebben, is speculatief. Limburg vormt in het perspectief van naar het noorden oprukkende soorten theoretisch een voorland voor de rest van Nederland.

Veranderingen in het overwinteringsgebied of langs de trekroute

Voor veel soorten, en zeker voor vogels die overwinteren in de Sahel, vormt de situatie in de winterblijven een belangrijke regulerende factor. Neerslag in de Sahel kan het verschil betekenen tussen een succesvolle of desastreuze winteroverleving (Zwarts *et al.*, 2009). Voorbeelden van soorten die in verlaagde aantallen terugkeren na droge winters zijn Zomertaling, Oeverzwaluw, Grasmus en Gekraagde Roodstaart. Daarnaast kan intensieve jacht of vangst van soorten langs de trekweg van invloed zijn op de broedpopulatie bij ons, denk aan een soort als de Zomertortel. Overigens zijn ook voor standvogels veranderingen in ons eigen overwinteringsgebied belangrijk. De reeds genoemde degradatie van het reguliere boerenland zal de overwintering voor veel standvogels ernstig bemoeilijken.

Menselijke steun

De Ooievaar heeft een flinke steun in de rug gehad van de herintroductieprojecten elders in het land. Oehoe en Slechtvalk hebben door uitzetprojecten en het aanbieden en beschermen van nestgelegenheden in Duitsland vaste voet in onze provincie gekregen. Actieve nestbescherming op eigen bodem door vrijwilligers en organisaties heeft voor enkele soorten vruchten afgeworpen, zoals Steenuil en Kerkuil.

Dankwoord

Zonder het enthousiaste leger broedvogelkarteerders van provincie Limburg zou dit artikel nooit geschreven kunnen zijn. Hoewel betaald voor hun werk, passen ze niet in het stramien van de ambtenaar die om negen uur komt en tegen vijven zijn tas inpakt. Henk Alards, Theo Bakker, Wil Beeren, Jan Boeren,

Jo van der Coelen, Huub Don, Ruud van Dongen, Joris Driessen, Frank Engelen, Frank Ellenbroek, Herman Hazelhorst, Hans Hasper, Nicky Hulsbosch, Fred Hustings, Michel Klemann, Jan Erik Kikkert, Mark Koopmans, Jaap Kooistra, Gijs Kurstjens, Karel Lemmens, Jan van der Loo, Gerard Lubbers, Harry Miedema, Roel Modderman, Eddy Nieuwstraten, Jean Paul Ongenae (†), Raymond Pahlplatz, Frans Schepers, Ran Schols, Carlo van Seggelen, Leo Spoomakers, Harold Steendam, Willem Steenge, Piet van Tilburg, Dick Veenendaal, Bart Veenstra, John Vereijken, Ludy Verheggen, Dick Visser, Paul de Winden en Piet Zegers waren al voor dag en dauw in het veld en maakten soms velddagen van 12 uur. Chapeau voor deze noeste veldwerkers. Fred Hustings wordt hartelijk bedankt voor zijn gedegen commentaar op eerdere versies van dit artikel.

Literatuur

- Bakhuizen J.J. & H. Sierdema, 2010. De Matkop verliest terrein, ook in Limburg! *Limburgse Vogels* 20: 49-58.
- Bakhuizen J.J. & P. Voskamp, 2010. De Zwarte Wouw in 2010 op herhaling in het Maasdal. *Limburgse Vogels* 20: 96-97.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2009. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2008. *Limburgse Vogels* 19: 46-56.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2011. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2010. *Limburgse Vogels* 21: 69-78.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2012. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2011. *Limburgse Vogels* 22: 57-65.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2013. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2012. *Limburgse Vogels* 23: 59-68.
- van Beusekom R., P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thissen (red.), 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn.
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, L. Ballering & C.L. Plate, 2013. Broedvogels in Nederland in 2011. Sovon-rapport 2013/01, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Don H., 2006. Nieuw voor Limburg: broedjeval van Zwarte Wouw te Stevensweert. *Limburgse Vogels* 16: 19-23.
- van Dongen R., 2007. De Grauwe Klauwier in Limburg heeft toekomstperspectief! *Limburgse Vogels* 17: 19-26.
- van Dongen R., 2008. Grauwe Klauwieren in Limburg: een impressie van het broedseizoen 2008. *Limburgse Vogels* 18: 29-34.
- van Dongen R., 2009. Grauwe Klauwieren in Limburg 2009: twee stappen achteruit, maar ook één vooruit! *Limburgse Vogels* 19: 83-86.
- Ens B.J., B. Aarts, C. Hallmann, K. Oosterbeek, H. Sierdema, R. Slaterus, G. Troost, C. van Turnhout, P. Wiersma, J. Nienhuis & E. van Winden, 2011. Scholeksters in de knel: onderzoek naar de oorzaken van de dramatische achteruitgang van de Scholekster in Nederland. Sovon-onderzoeksrapport 2011/13. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., R. Schols, J.J. Bakhuizen, M. Berlijn, J. Jansen, J.E. Kikkert, B. van Noorden, A. Ovaa & N. Reneerkens, 2010. Update Avifauna van Limburg 2010. www.limburgsevogels.nl
- Jacob J.-P., C. Dehem, A. Burnel, J.-L. Dambiermont, M. Fasol, T. Kinet, D. van der Elst & J.-Y. Paquet, 2010. Atlas des oiseaux nicheurs de Wallonie. Département Etudes d'Aves-Natagora.
- Kikkert, J.E., 2013. Geslaagd broedjeval van de Hop op De Hamert in 2012. *Limburgse Vogels* 23: 73-77.
- Kurstjens G., W. Quaedackers & P. van Beers, 2009. Territoriale Graszanger in het Natuurpark Roode Beek in 2008. *Limburgse Vogels* 19: 73-75.
- Lemmens P., 2010. Broedende Bijeneters: een kleurrijke aanwinst voor het Roerdal! *Limburgse Vogels* 20: 98-101.
- Lensink R., G. Otten & T. van der Have, 2012. De Bruinkopdiksnavelmees in Limburg; wie lost de raadsels op? Sovon en nieuws uit de provincie Limburg 2012/1 (11).
- Melissen A.F.M., 2013. Jaarrapportage 2012, conform artikel 69 Flora- & faunawet. Faunabeheereenheid Limburg, Roermond.
- van Noorden B., 1999. Limburgse Ortolanen de laan uit. *Limburgse Vogels* 10: 68 – 72.
- Panhuijsen A., 2011. Een broedjeval van de Slechtvalk op de Laarderheide, Nederweert. *Limburgse Vogels* 21: 92-94.
- Roemen J., 2009. Succesvol broedjeval van Woudaapjes in de Doort te Echt, 2009. *Limburgse Vogels* 19: 81 – 83.
- Schepers F., 1999. Trends van Limburgse broedvogels: de balans opgemaakt. *Limburgse Vogels* 10: 46-58.
- van Seggelen C., 1999. Vogels van de Groote Peel. Een eeuw avifauna in een veranderend hoogveenlandschap. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- van Seggelen C., 2012. Klein Vink op stelten: broedjeval van een Steltkluut. *Limburgse Vogels* 22: 97-99.
- Sovon, 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. Sovon, Arnhem.
- Sovon, 2009. Vogelbalans 2009. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Südbeck P., H.-G. Bauer, M. Boschert, P. Boye & W. Knief, 2007. Rote Liste der Brutvögel Deutschlands, 4.Fassung, 30 November 2007. *Berichte zum Vogelschutz* 44: 23-81.
- Teixeira R., 1979 (red.). Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Verhees J., 2013. Bruinkopdiksnavelmees mysterie ontrafeld. *Limburgse Vogels* 23: 77-79.
- Vermeersch G. & A. Anselin, 2009. Broedvogels in Vlaanderen 2006-2007: recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage 1 van de Europese Vogelrichtlijn. Mededelingen INBO 2009.3. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Voskamp P. & H. Don, 2009. Succesvol broedjeval van de Zwarte Wouw in het Maasdal. *Limburgse Vogels* 19: 70-72.
- Voskamp P., 2006. Populatieanalyse van de Grauwe Gans in Limburg. *Limburgse Vogels* 16: 1-7.
- Zwarts L., R. Bijlsma, J. van der Kamp & E. Wymenga, 2009. Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing Zeist.

Boena van Noorden. Provincie Limburg, cluster Natuur, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht;

bpm.van.noorden@prvlimburg.nl

Jacob van der Weele, Herxen 3d, 8131 PC Wijhe; j.vanderweele@kpnmail.nl

Omvangrijke roestplaatsen van Veld- en Ransuilen in woonwijken rondom Zuid-Limburgse hamsterreservaten

Kennen de hamsterreservaten een bruisend nachtleven?

Jules Bos & Ben Koks

Velduil, Sittard, 20 februari 2012 (H. Simons)

Tijdens de winter van 2011/12 trad in Limburg een beperkte influx op van Velduilen *Asio flammeus*. Op twee locaties bivakkeerden wekelang groepen Velduilen: rondom de Asseltse Plassen langs de Maas in Midden-Limburg en nabij hamsterreservaat Kollenberg te Sittard. Speciaal deze laatste groep was bijzonder, omdat deze overdag een lommerrijke woonwijk aan de rand van Sittard als roestplaats koos. Onderstaand wordt het overwinteren van Limburgse Velduilen gedurende deze winter nader beschreven en geïnterpreteerd. Tijdens het schrijven bleek uit contacten met vogelaars dat er zich rondom de hamsterreservaten, in met name

de winter van 2010/11, ook grote aantallen Ransuilen *Asio otus* in roestplaatsen ophielden. Basale aantalgegevens van deze roestplaatsen worden hieronder eveneens gegeven.

Overwinterende Velduilen in winter 2011/12

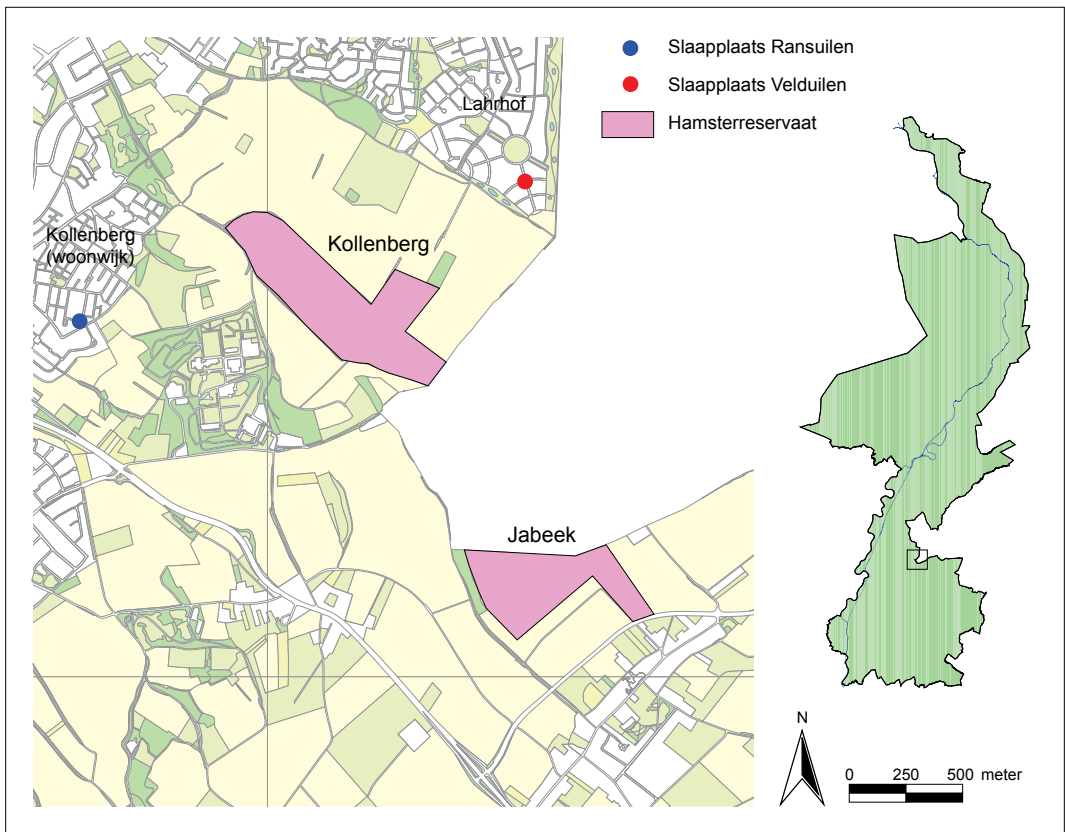
De eerste melding van Velduilen nabij de Asseltse Plassen stamt van 11 december 2011 (waarnemer Har Boeren; tabel 1). Het betrof twee exemplaren die verbleven in een direct aan de plassen grenzend, enkele hectaren groot terrein met verruigd structuurrijk grasland. Vervolgwaarnemingen kwamen pas

Tabel 1. Samenvattend overzicht van waarnemingen van de Velduil in winter 2011/12.

Asseltse Plassen	11 dec 2011	2
	28 jan en 18 feb 2012	4
Hamsterreservaat Kollenberg	2, 11 en 15 jan 2012	6-7
Hamsterreservaat Jabeek	31 jan 2012	6
Lahrhof	4 feb 2012	3
	17 feb 2012	11
	4 en 27 mrt 2012	14
	9 april 2012	2
Hamsterreservaat Sibbe	dec 2011 t/m mrt 2012	1

anderhalve maand later. Op 28 januari 2012 werden vier vogels gezien (tabel 1). In de eerste helft van februari volgde een vijftal meldingen van één tot drie exemplaren. De laatste winterwaarneming voor de

Asseltse Plassen was op 18 februari, toen wederom vier exemplaren werden gezien. Daarbij werd ook vastgesteld dat de Velduilen de Maas overstaken. Op 2 januari 2012 vond David Pleskens zes Velduilen in een perceel mosterzraad in het hamsterreservaat Kollenberg (figuur 1). Deze waarneming was de eerste van een reeks in deze omgeving die aanhield tot in april (tabel 1). Tot 21 januari werden bijna dagelijks Velduilen in en rondom het hamsterreservaat gezien. Meestal betrof het waarnemingen van in bladramenas roestende vogels dan wel van in de late schemering jagende exemplaren. De waargenomen aantallen varieerden, met een maximum van zeven (waarnemer Hans van de Laar). In de periode tussen 21 januari en 30 januari ontbreken waarnemingen, maar op 31 januari trof Ger de Hoog zes Velduilen aan nabij hamsterreservaat Jabeek op ruim 3 km afstand van de Kollenberg. De vogels zaten in een boom en waren volgens de waarnemer kort daarvoor van de grond opgejaagd door wandelaars met een

Figuur 1. Ligging van roestplaatsen van Velduil en Ransuil ten opzichte van de hamsterreservaten Kollenberg en Jabeek.

Veldduilen, Sittard,
4 april 2012 (P. Lemmens)

hond. Daags erna werden te Jabeek vijf Veldduilen waargenomen. Vervolgens meldde Berni Albers op 4 februari drie "tussen huizen en tuinen door vliegende Veldduilen" in de Sittardse wijk Lahrhof (tabel 1), vlakbij hamsterreservaat Kollenberg. Op 17 februari voerde Willy de Koning maar liefst elf vogels in, met daarbij de toevoeging dat de betreffende vogels al weken achtereenvolgend in een conifeer middenin de woonwijk bivakkeerden. Tussen 19 februari en 1 maart ontbreken wederom waarnemingen, maar op 2 maart worden in dezelfde wijk twee in een conifeer roestende exemplaren waargenomen. Een dag later telde Ger de Hoog elf in bomen roestende exemplaren. Op 4 maart kon dit aantal met 14 ex. iets naar boven worden bijgesteld (waarnemer Willem Vergoossen), tevens het maximum vastgestelde aantal gedurende de hele periode. Op 27 maart, dus ruim drie weken later, werd dit aantal door Ger de Hoog nogmaals bevestigd. Daarna lopen de waargenomen aantallen snel af (aprilmaxima waren zes ex. op 1 april, vier op 3 april en twee op 9 april). De laatste waarneming van een in de Sittardse woonwijk roestende Veldduil stamt van 12 april 2012.

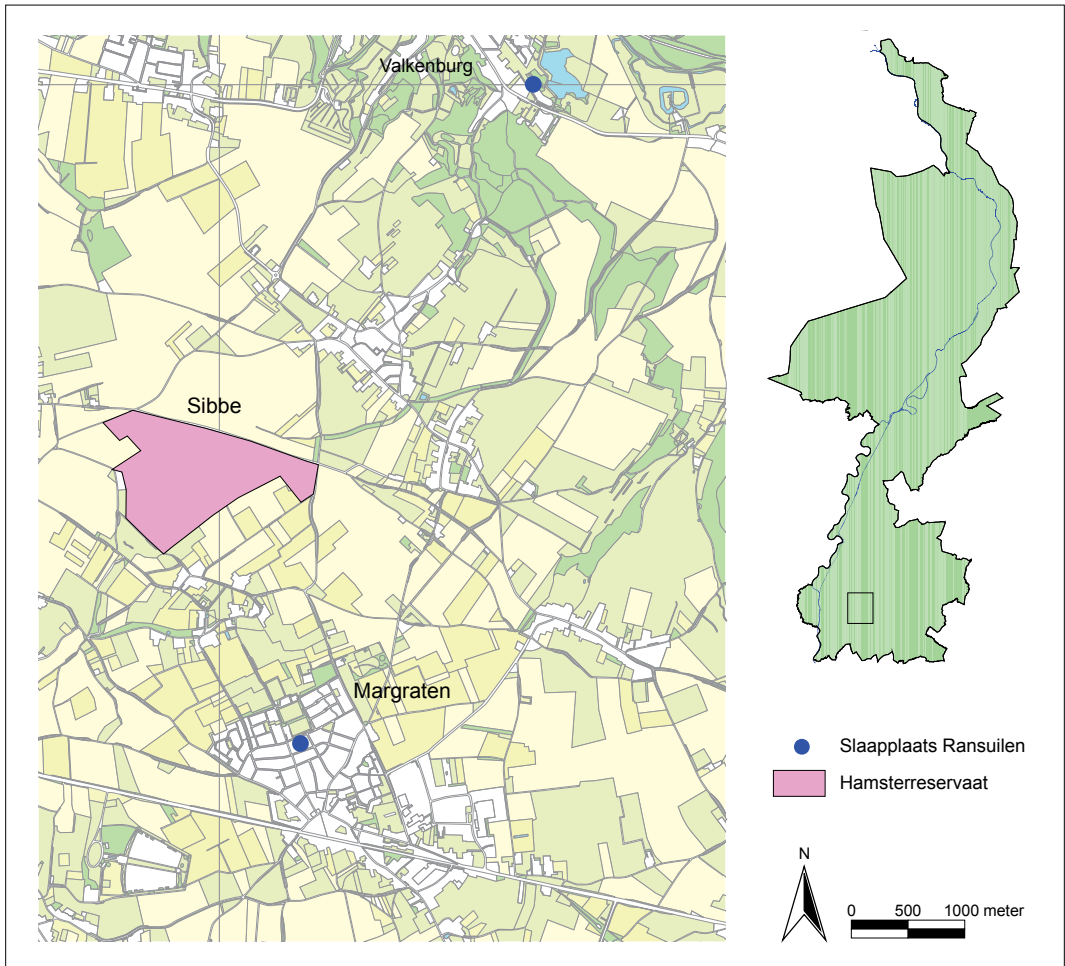
Tenslotte is vermeldenswaardig dat van december 2011 tot en met maart 2012 tijdens de maandelijkse tellingen in hamsterreservaat Sibbe steeds één Veldduil kon worden genoteerd (tabel 1). Daarmee is het aanmerkelijk dat ook in Sibbe minimaal één Veldduil heeft overwinterd, hetgeen nog altijd zeer uitzonderlijk is.

Roestplaatsen van Ransuilen rondom de hamsterreservaten in winters 2010/11 en 2011/12

Op 17 februari 2011 voorzagen Paul Voskamp c.s. een in het hamsterreservaat Sibbe gevangen Ransuil van een zender. Daags erna leidde deze vangst tot de ontdekking van een roestplaats op ca. 1.5 km afstand van het reservaat in een tuin in de bebouwde kom van Margraten met 15 vogels (figuur 2; tabel 2). Volgens de bewoner was de slaapplek eerder die winter 'vele tientallen' vogels groot geweest. Aangezien er volgens Paul Voskamp ongeveer een kruiwagen braakballen onder de bomen lag, is dat niet onaanmerkelijk. Diezelfde winter vonden Arnold Bakker en Boena van Noorden op 3 maart een slaapplek van maximaal 27 ex. in een tuin te Valkenburg, eveneens op een steenworp afstand van Sibbe (tabel 2;

Tabel 2. Aantallen Ransuilen op slaapplekken in winters 2010/11 en 2011/12.

Margraten	18 feb 2011	15
Valkenburg	3 mrt 2011	27
	16 jan 2012	8
Kollenberg (woonwijk)	jan 2011	55
	winter 2011/12	20

Figuur 2. Ligging van roestplaatsen van Ransuil ten opzichte van hamsterreservaat Sibbe.

figuur 2). In de daarop volgende winter werden op deze slaapplaats acht uitvliegende Ransuilen geteld (16 januari 2012). Alle records werden echter gebroken in de Sittardse wijk Kollenberg op ca. 1 km van het gelijknamige hamsterreservaat (figuur 1; tabel 2). In de periode van 8 januari tot 8 februari 2011 bevond zich hier een roestplaats van maar liefst 55 exemplaren! Behalve dat een dergelijk aantal nooit eerder in Limburg is vastgesteld, betreft het ongetwijfeld ook een van de grootste roestplaatsen van Nederland in de afgelopen decennia! Het extreem hoge aantal hangt wellicht samen met de zware sneeuwval van eind december 2010, waardoor veel Ransuilen op drift zijn geraakt. In de winter van 2011/12 werden in dezelfde woonwijk maximaal 'slechts' 20 vogels vastgesteld (tabel 2).

Discussie

Velduilen

Velduilen kennen een zeer ruime verspreiding, welke zich uitstrekt van de gematigde en Arctische klimaatzones in Azië, Europa en Noord- en Zuid-Amerika tot geïsoleerde eilandgroepen als Hawaï en de Galapagos. De Velduil wordt algemeen beschouwd als een voedselspecialist die het moet hebben van muizen. Zowel in het broedseizoen als daarbuiten weet de soort snel in te spelen op lokale voedselomstandigheden (Kinziger, 1997; Hagemeyer & Hustings, 1994; Körpimäki & Norrdahl, 1991). Velduilen staan bekend om hun nomadische leefwijze en zwerven over grote afstanden rond. Zo zijn

in Nederland geringde jonge Velduilen teruggemeld uit een gebied dat zich uitstrekt van Spanje en Italië in het zuiden tot Finland en de Oeral in het noorden en oosten (Bijlsma *et al.*, 2001; Hagemeyer & Hustings, 1994). In het buitenland geringde en in ons land teruggemelde vogels waren afkomstig uit Fennoscandiavië en noordelijk Rusland. Tegelijkertijd is ook bekend dat Velduilen plaatstrouw kunnen zijn aan broedplaatsen. Bijlsma *et al.* (2001) beschrijven twee op de Waddeneilanden als nestjonge geringde vogels die daar na 13 en 15 jaar werden teruggemeld. Waar de vogels in de tussentijd mogelijk overal zijn geweest is niet bekend. Ook in Groningen zijn er enkele plekken waar vrijwel jaarlijks wordt gebroed (omgeving Finsterwolde en Blijham, Eemshaven en de kwelder nabij Pieterburen; zie kader), maar het is niet bekend of dit steeds dezelfde vogels betreft. De in de winter van 2011/12 waargenomen aantallen 'Limburgse' Velduilen zijn in de afgelopen decennia maar één keer eerder geëvenaard. Dit was in 2005 toen tussen 18 januari en 23 februari tot maximaal

elf Velduilen in het hamsterreservaat Sibbe verbleven (Hustings *et al.*, 2006; Ovaa, 2005). Wat verder terug in de tijd werden maximaal negen vogels rond 15 februari 1983 in de omgeving van de Grote Hegge nabij Thorn waargenomen. Of nog langer geleden grotere aantallen overwinterraars gebruikelijk waren is onduidelijk. Hoewel de soort in vroeger tijden als doortrekker veel algemener was dan tegenwoordig, werd volgens Hustings *et al.* (2006) in Limburg weinig gemerkt van de in het noorden en westen van Nederland tijdens piekjaren van de veldmuis optredende influxen. Tijdens dergelijke pieken in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw hielden zich honderden tot zelfs minimaal 2000 Velduilen op in de pas ontgonnen Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland (Bijlsma *et al.*, 2001). Dat deze influxen aan Limburg ogenschijnlijk voorbij lijken te zijn gegaan, zal deels te maken hebben met het in die tijd veel geringer aantal waarnemers in combinatie met de lage detectiekans van de soort. De Velduil is van de Nederlandse uilen verreweg de meest lastig waar te nemen soort.

Velduilen in het grootschalige akkerland van Groningen

Begin jaren negentig werden in de provincie Groningen grote stukken landbouwgrond braakgelegd. Het meest bekende effect van deze grootschalige braaklegging was de onverwachte terugkeer van de toen bijna uitgestorven Grauwe Kiekendief (Koks & van Scharenburg, 1997). Minder bekend is dat in het kielzog van de Grauwe Kiekendief ook soorten als Blauwe Kiekendief en Velduil als broedvogel en overwinteraar verschenen. Begin jaren negentig overwinterden in met name het Oldambt (Noordoost-Groningen) naar schatting 100-200 Velduilen, met groepen tot maximaal 40 exemplaren. Roestplaatsen bevonden zich in luzerne, braakland, slootkanten, solitaire bomen (wilg, populier) en kwelders. De laatste jaren zijn de grote groepen verdwenen, maar met een beetje vasthoudendheid kan de Velduil door actieve akkervogeltellers nog geregeld worden waargenomen.

In 1990 werden twee nesten van de Velduil gevonden in de braakgelegde Dollardpolder. Met uitzondering van 1995 (daljaar veldmuis) heeft de soort sindsdien jaarlijks in Oost-Groningen gebroed. Ook in Noord-Groningen broedt de laatste jaren een handvol Velduilen. Jaarlijks krijgt de Werkgroep Grauwe

Kiekendief zo'n 6-8 paar boven water, waarbij geregeld uitgevlogen jongen worden vastgesteld. Legsels zijn aangetroffen in onder meer winter tarwe, luzerne, laat gemaaid hooiland, jonge bosaanplant en in een droogstaande kavelsloot. Een deel van de broedparen wordt niet via gangbaar veldwerk gevonden, maar indirect via het onderzoek aan Blauwe en Grauwe Kiekendieven. Van deze soorten worden gewichten vastgelegd met behulp van weegpalen, met daarin een logger en een camera. Als 'bijvangst' van deze weegpalen worden ook nachtelijk actieve Velduilen geregistreerd.

De soort is opmerkelijk plaatstrouw aan bepaalde gebieden in de regio. Zowel broedende als overwinterende Velduilen houden zich vooral op in gebieden met relatief veel akkerranden, natuurbraakpercelen en wintervoedselvelden. In de jaren negentig is door de provincie Groningen besloten deze percelen in kansrijke gebieden te concentreren. In al deze gebieden broeden de laatste jaren Velduilen. De ontwikkelingen in Limburg passen goed in het beeld dat we van de Groninger akkers kennen. Geconcentreerde maatregelen ten behoeve van de hamster lijken ook van nut te zijn voor één van de meest bedreigde vogelsoorten van Noordwest-Europa.

Velduil, Asselt,
11 februari 2012
(G. Lamers)

Overwinterende Velduilen staan erom bekend wat ruigere en lichtgekleurde vegetaties als roestplaats te kiezen, omdat die vegetaties de zelf ook lichtbruin gekleurde uilen de beste beschutting bieden (o.a. Kinziger, 1997). In dit plaatje past het roesten van Velduilen in het ruige grasland nabij de Asseltse Plassen en in bladrammenas op de Kollenberg. Het langdurige verblijf van een naar huidige maatstaven grote groep in bomen roestende Velduilen, middenin een Sittardse woonwijk, lijkt daarom op het eerste gezicht een grote bijzonderheid. De vogels sliepen niet alleen in de talrijk aanwezige groenblijvende coniferen en naaldbomen, maar ook in bladloze fruitbomen van een plaatselijk aanwezig, niet-toegankelijk hoogstamboomgaardje. Alhoewel weinig bekend en beschreven, is het roesten van Velduilen in bomen feitelijk niet heel uitzonderlijk. Zo schat de tweede auteur van dit verhaal in dat ongeveer een kwart van de door hem in het noorden van het land waargenomen Velduilen zich in bomen bevond. In 2005 betrof dit onder meer een roestplaats in dennen op een golfterrein en in coniferen nabij een jachtwerf. Op laatstgenoemde plek ging het om circa 25-30 vogels, waarbij ook de bomen als roestplaats werden benut.

Het roesten in bomen wordt nader beschreven en geïnterpreteerd in enkele buitenlandse, veelal wat oudere bronnen. Zo trof Bosakowski (1986) in de Noord-Amerikaanse staat New Jersey in drie achterevolgende winters roestende Velduilen aan in jeneverbes en andere soorten naaldbomen. Hij legt daarbij een verband tussen het roesten in coniferen

en sneeuwval, waarbij Velduilen met name tijdens perioden met sneeuwbedekking gebruik maken van coniferen. Een voor de hand liggende verklaring daarvoor is dat de camouflage van op de grond roestende Velduilen tijdens perioden met sneeuwbedekking verloren gaat. Ook in een aantal andere bronnen wordt het roesten van Velduilen in bomen beschreven, waaronder een Europese (Jenkins, 1944). Net als in Sittard te zien was, viel Bosakowski overigens ook op dat de Velduilen nogal geëxposeerd aan de buitenzijde van de bomen zaten. Hij beschrijft eveneens een geval van het gezamenlijk roesten van een Velduil (aan de buitenzijde) en een Ransuil (tegen de stam aan) op een en dezelfde tak op 70 cm van elkaar. Aan de hand van literatuurgegevens onderwierp Kinziger (1994) de kenmerken van 30 winterroestplaatsen verspreid in Noord-Amerika aan een nadere analyse. Daarbij maakte hij onderscheid tussen roestplekken die weinig beschutting tegen weersinvloeden boden (open roestplekken op de grond, zoals in prairies en duinen) en roestplekken die wel beschutting boden (coniferen en andere bomen, houtstapels, etc.). Het kenmerk van elke roestplaats koppelde hij aan de plaatselijke gemiddelde januari temperatuur. Uit de analyse bleek dat overwinterende Velduilen voor beschutte roestplekken kiezen als de gemiddelde januari temperatuur ter plekke lager was dan -1°C . De voorkeur voor beschutte roestplekken in gebieden met koudere winters is daarbij te verklaren vanuit overwegingen van thermoregulatie: op enigszins beschutte plekken kost het minder energie om de lichaamstemperatuur op peil te houden dan op

plekken waar de wind vrij spel heeft. Kinziger (1997) onderzocht overigens niet of Velduilen *binnen* een winter van roestplaats veranderen, bijvoorbeeld als reactie op invallende koude.

De eerste waarneming van Velduilen in de Sittardse wijk Lahrhof dateert van 4 februari 2012. Frappant is dat deze datum nagenoeg samenvalt met de start van een twee weken durende periode met strenge vorst. Of dit toeval is of dat er inderdaad een oorzakelijk verband bestaat tussen de invallende koude en het verschijnen van roestende Velduilen in de Sittardse woonwijk is speculeren. Zoals hierboven vermeld zouden de op 17 februari gemelde elf vogels ‘al weken achtereen in de woonwijk verblijven’. Als dat ‘weken achtereen’ langer is geweest dan twee weken, lijkt er geen sprake van een causaal verband met omgevingstemperatuur, omdat de vogels dan al voor het invallen van de strenge vorst van de coniferen en andere bomen gebruik hebben gemaakt. Van een terugkeer naar de akkers van de Kollenberg na afloop van de vorstperiode is ook geen sprake geweest. Sneeuwval heeft eveneens geen rol gespeeld, omdat er in de winter 2011/12 geen sneeuw van betekenis is gevallen.

Een derde mogelijke reden voor het benutten van bomen als roestplaats werd ons aan de hand gedaan door Ger de Hoog en is wat minder romantisch: verstoring. Volgens Ger de Hoog wordt de Kollenberg veelvuldig bezocht door wandelaars die, al dan niet met loslopende honden, dwars door de akkers lopen om zo sneller bij de dichtstbijzijnde landweg te komen, waardoor de Velduilen regelmatig van de grond werden opgejaagd. Het is daarom denkbaar dat de verhuizing naar de Sittardse wijk Lahrhof mede een gevolg is geweest van een te frequente verstoring in het hamsterreservaat zelf.

Van de in 1983 nabij de Grote Hegge en de in 2005 in hamsterreservaat Sibbe verblijvende Velduilen zijn destijds braakballen verzameld. Uit de analyse van deze braakballen bleek dat de vogels van de Grote Hegge zich vooral voedden met bosmuizen en de vogels van Sibbe met veldmuizen (Ovaa, 2005). Ook van de vogels van Sittard is een groot aantal braakballen verzameld. Uit de analyse van deze braakballen bleek dat de veldmuis de enige prooi van betekenis was (tabel 3). Dit wijst erop dat de Velduilen het open akkerland als jachtgebied gebruikten. Een hoog aandeel muizen in het dieet is typerend voor binnenlandssituaties. Prooilijsten van in kustzones overwinterende Velduilen kunnen veel gevarieerder zijn, met daarin forse aantallen vogels. Zo bestond

Tabel 3. Prooisamenstelling van 349 verzamelde braakballen van Velduilen in de wijk Lahrhof.

Proisoort	Aantal
Veldmuis	861
Bosmuis	49
Zangvogel sp	13
Dwergmuis	1
Huisspitsmuis	1
Muis sp	1
Spinnende waterlor	1
Woelrat	1
Totaal	928

in een overwinteringsgebied langs de Ierse kust 56% van het aantal prooien uit vogels (Cullen & Smiddy, 2012). Bonte Strandloper was de belangrijkste vogelprooi, gevolgd door Watersnip en Tureluur. Van de zangvogels waren alleen lijsterachtigen van enige betekenis (10% van totale prooigewicht).

Ransuilen

In tegenstelling tot de Velduil staat de Ransuil in onze contreien bekend als overwegend standvogel. Vangsten op roestplaatsen in Groningen zouden aantonen dat het dan ook overwegend regionale broedvogels betreft (Bijlsma *et al.*, 2001). Niettemin kunnen er ook buitenlandse vogels op roestplaatsen verblijven, zoals blijkt uit een ‘s winters in Groningen gevangen vogel die de daarop volgende zomer 2500 km verderop in Rusland werd teruggemeld. Een andere vogel werd in Noorwegen teruggevonden. In Nederland aangetroffen vogels met buitenlandse ringen kwamen vooral uit Noordwest-Duitsland, maar ook uit Noorwegen, Zweden en Finland, hetgeen duidelijk maakt dat een Fennoscandinavische oorsprong ook tot de mogelijkheden behoort (Bijlsma *et al.*, 2001).

De meeste roestplaatsen in Nederland omvatten doorgaans 2-15 vogels, sommige echter tot 40 (Bijlsma *et al.*, 2001). In de jaren 1990-1993 (topjaren van grootschalige braak) bevonden zich op vrijwel alle begraafplaatsen in Oost-Groningen slaapplaatsen van Ransuilen, waarbij aantallen van 70-80 vogels geen uitzondering waren. Het aantal vogels per roestplaats in Limburg loopt uiteen van enkele tot enkele tientallen, al is dat laatste vrijwel verleden tijd (Hustings *et al.*, 2006). Het aantal roestplaatsen met tenminste 20 vogels daalde van tien in de jaren zeventig, naar vier in de jaren tachtig, drie in de jaren negentig en één in 2000-2004. Dit wijst op een gestage afname van de Limburgse broedpopulatie als gevolg van landschappelijke veranderingen, afgenomen voedsel-

aanbod en toegenomen predatiedruk (Bijlsma *et al.*, 2001). Bijlsma *et al.* (2001) vermelden dat in perioden met zware sneeuwval (muizen niet beschikbaar) clustering van roestplaatsen kan optreden, meestal geconcentreerd rond of in dorpen in verband met het exploiteren van alternatieve voedselbronnen (zangvogels). Omdat er rondom Kerstmis 2010 een korte periode is geweest met een dik sneeuwpakket, kan zo'n clustering zich in Zuid-Limburg inderdaad hebben voorgedaan. Overigens leidde het smelten van de sneeuw na 5 januari, althans op de Kollenberg, niet tot het uiteenvallen van het eventuele cluster, omdat 55 exemplaren nog tot begin februari aanwezig bleven. Een buitenlandse oorsprong van de Ransuilen kan niet uitgesloten worden.

De aantallen Ransuilen van de diverse slaappleaatsen samentnemend doet vermoeden dat in de winter van 2010/11 tientallen en mogelijk zelfs tot tegen de honderd individuele Ransuilen de diverse hamsterreservaten als jachtgebied hebben benut. Dit betreft dan alleen Ransuilen van slaappleaatsen voor zover die in de winter van 2010/11 zijn ontdekt. Net als voor de Velduil, weten we strikt genomen niet in hoeverre de hoge aantallen specifiek verband houden met de aanwezigheid van de hamsterreservaten. Maar omdat Ransuilen al even opportunistisch zijn als Velduilen, kan het haast niet anders of de hamsterreservaten vormen een belangrijk, want voedselrijk jachtgebied. Dit wordt ondersteund door zeer frequente waarnemingen en vangsten van Ransuilen in de hamsterreservaten onmiddellijk na zonsondergang (schriftelijke mededeling Paul Voskamp).

Ten slotte

Het recente verblijf van relatief hoge aantallen Veld- en Ransuilen in Sibbe en Kollenberg maakt duidelijk dat de hamsterreservaten niet alleen wintervoedsel bieden aan grote aantallen akkervogels en dagroofvogels, maar in sommige jaren ook aan (sterk) bedreigde soorten als Veld- en Ransuil. Het ligt voor de hand dat beide uilensoorten vooral worden aangetrokken door het hoge voedselaanbod. Daarnaast kan, verwijzend naar de Velduilen van Sibbe, een niet te onderschatten factor van betekenis zijn dat de hamsterreservaten deels zijn afgesloten voor het publiek en daardoor rust bieden. Dat Velduilen niet jaarlijks in grote aantallen in of rondom de hamsterreservaten

overwinteren, houdt wellicht verband met het niet jaarlijks optreden van influxen van Noord- en Oost-Europese vogels.

Zoveel als we weten over de vogels die overdag gebruik maken van de hamsterreservaten, zo weinig weten we eigenlijk over het nachtleven daarvan. Ook worden de diverse slaappleaatsen niet systematisch geteld. Hoe dan ook bieden de grote aantallen uilen van recente winters meer dan voldoende aanknopingspunten om verwachtingsvol uit te kijken naar volgende winters!

Dankwoord

Dank aan Ger de Hoog voor het delen van zijn ervaringen uit het veld met de Sittardse Velduilen en voor het attenderen op de grote aantallen Ransuilen. Matty Ellens willen we bedanken voor het nauwgezet uitpluizen van een groot aantal braakballen van de Limburgse Velduilen. Arnold Bakker, Paul Voskamp en Boena van Noorden worden bedankt voor het ter beschikking stellen van gegevens van roestplaatsen van Ransuilen in Margraten en Valkenburg. Tenslotte dank aan Ran Schols voor het samenstellen van een databestand met waarnemingen van Velduilen en aan Jan Erik Kikkert voor het maken van de kaartjes.

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht, 496 p.
- Bosakowski T., 1986. Short-eared owl winter roosting strategies. *American Birds* 40: 237-240.
- Cullen C. & P. Smiddy, 2012. Diet of short-eared owls *Asio flammeus* over seven winters in county Cork, Ireland. *Biology and Environment: Proceedings of the Royal Irish Academy* 112B: 1-7.
- Hagemeyer W. & F. Hustings, 1994. Ruimt de Velduil het veld? *SOVON Nieuws* 7: 6-7.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht. 717 p.
- Jenkins D., 1944. Short-eared owls perching in trees in winter. *British Birds* 38: 100.
- Kinziger A., 1997. Winter roost habitat and diet of Short-eared owls *Asio flammeus* in Door County, Wisconsin. *The Passenger Pigeon* 59: 45-52.
- Koks B.J. & C.W.M. van Scharenburg, 1997. Meerjarige braaklegging. Een kans voor vogels, in het bijzonder de Grauwe Kiekendief! *De Levende Natuur* 98: 218-222.
- Körpimäki E. & K. Norrdahl, 1991. Numerical and functional responses of kestrels, short-eared owls and long-eared owls to vole densities. *Ecology* 72: 814-826.
- Ovaa A., 2005. Akkerreservaat Sibbe: ook al paradijs voor Velduilen? *Limburgse Vogels* 15: 76-77.

Jules Bos, Asterstraat 193, 6708 DP Wageningen

Ben J. Koks, Werkgroep Grauwe Kiekendief, Postbus 46, 9679 ZG Scheemda

Nestplaatskeuze van de Boerenzwaluw in Limburg

Loes van den Bremer & Maja Roodbergen

Boerenzwaluw, Venray, 30 juni 2013 (M. Verbeek)

De Boerenzwaluw *Hirundo rustica* is een karakteristieke broedvogel van landelijk gebied. De soort nestelt in ons land in alle provincies en spreekt bij veel mensen tot de verbeelding, onder meer door zijn goede benaderbaarheid, sierlijke vlucht en lange trektochten naar Afrika. Het gaat echter niet goed met de Boerenzwaluw, net als met veel andere soorten van het boerenland. Over de periode 1960-2000 wordt de afname van de Boerenzwaluw in Nederland geschat op 50-75% (van Beusekom *et al.*, 2005). Voor zover de kennis nu reikt, lijken de bedreigingen in de broedgebieden (gerelateerd aan reproductie) meer invloed te hebben op de populatie dan de situatie in de overwinteringsgebieden (gerelateerd aan overleving) (Zwarts *et al.*, 2009). De achteruitgang wordt wat betreft de broedgebieden voornamelijk geweten aan schaalvergroting en intensivering van de landbouw. Hierdoor verarmt het voedselaanbod en verdwijnt veel nest-

gelegenheid. In 2011 vond in het kader van het Jaar van de Boerenzwaluw een grootschalig landelijk onderzoek naar de nestplaatskeuze plaats (van den Bremer *et al.*, 2012). In dit artikel vergelijken we de nestplaatskeuze van de Boerenzwaluw in Limburg met het landelijke beeld.

Methode

In 2011 zijn in heel Nederland 165 telgebieden geïnventariseerd: een oppervlak van 119.159 ha. Van deze telgebieden lagen er tien in Limburg, met de nadruk op de Kop van Limburg, Midden-Limburg (Baarlo-Reuver, omgeving Baexem, gemeente Echt) en het uiterste zuidoosten (Vaals). Het veldwerk, uitgevoerd door vrijwilligers, bestond uit een eenmalig bezoek tussen 20 mei en 15 juni. Elk relevant telobject binnen het telgebied diende bezocht te worden. Onder een 'relevant telobject' werd verstaan: elk bouwsel waar in potentie Boerenzwaluwen verwacht konden

worden. Een schuur of brug is in dit verband relevant, een woonhuis in de bebouwde kom niet. Naast het tellen van de aantallen bewoonde nesten werd tevens informatie verzameld over het type object, de aanwezigheid van vee, het landgebruik, de aanwezigheid van water en enkele nestplaatskarakteristieken. Ook nul-waarnemingen (soort met zekerheid afwezig) dienden genoteerd te worden. Telinstructies en een bespreking van methodologische terzijdes zijn te vinden in de telhandleiding en het landelijke rapport (van den Bremer 2011, van den Bremer *et al.*, 2012). In 1993 vond onderzoek naar de nestplaatskeuze op dezelfde wijze plaats (Bakker *et al.*, 1996). Daarmee kan de nestplaatskeuze anno nu goed worden vergeleken met die van circa 15 jaar geleden.

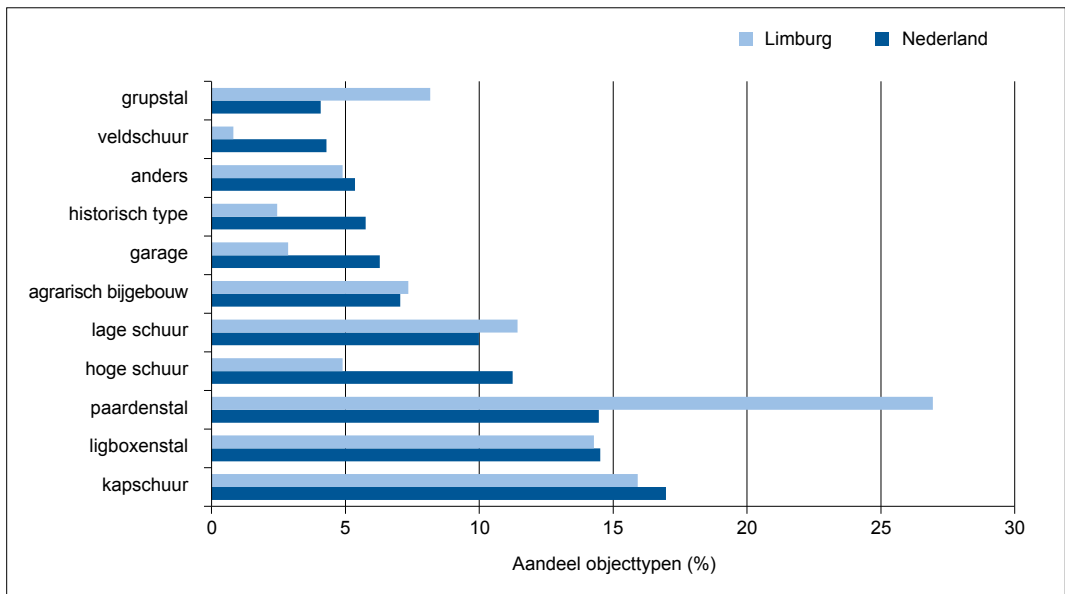
Resultaten

Binnen de telgebieden zijn landelijk 3649 objecten gecontroleerd op de aanwezigheid van Boerenzwaluwen. Hiervan bevonden zich er 245 in Limburg. Ondanks de relatief kleine steekproef in Limburg geeft dit toch een beeld van de nestplaatskeuze van de Boerenzwaluw in deze provincie. Wanneer naar het aanbod van potentiële broedplekken wordt gekeken, dan vormen paardenstallen, kapschuren (halfopen schuren) en ligboxenstallen

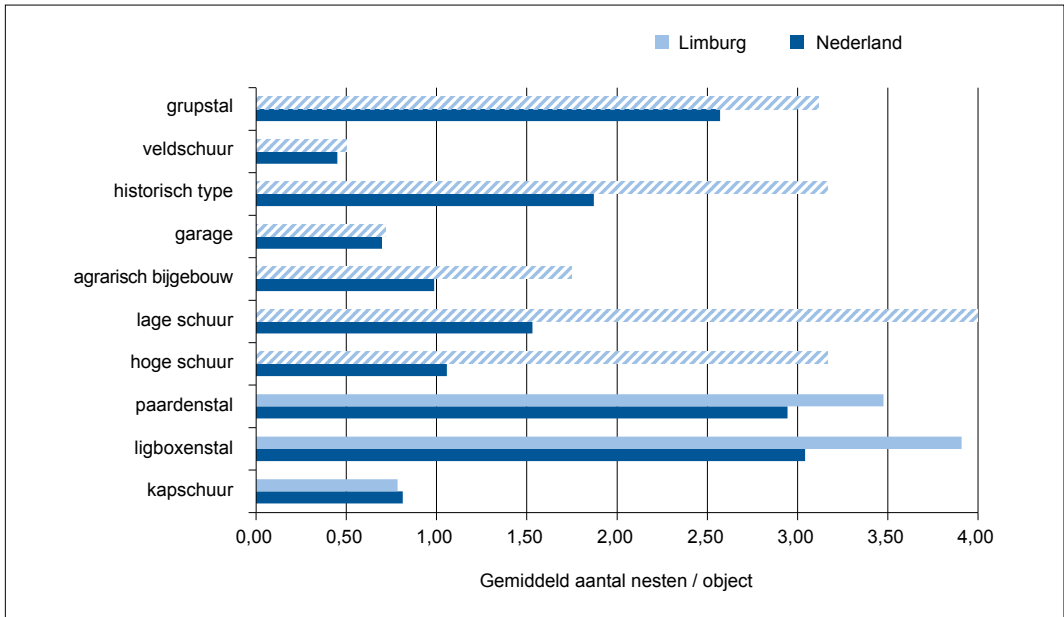
(waarbij het vee vrije loopruimte heeft) in Limburg de belangrijkste objecten (figuur 1). Dit is overeenkomstig het landelijke beeld, al is het aanbod aan paardenstallen in verhouding met andere objecttypen in Limburg duidelijk hoger.

De hoogste aantallen nesten bevonden zich op basis van de landelijke gegevens in ligboxenstallen, paardenstallen en grupstallen (waarbij het vee een vaste standplaats heeft), de laagste in garages en kapschuren (figuur 2). In Limburg zijn gemiddeld de hoogste aantallen nesten geteld in lage schuren, ligboxenstallen en paardenstallen. Met gemiddeld 3.9 en 3.5 nesten per object in respectievelijk ligboxenstallen en paardenstallen lagen deze aantallen iets boven het landelijk gemiddelde. Wat opvalt is het hoge aantal nesten in lage schuren in Limburg, dat met 4 nesten per object ruim twee keer zo hoog uitkomt als het landelijk gemiddelde. Lage schuren worden veel gebruikt voor de varkens- en pluimveehouderij. De moderne varkens- en pluimveehouderijen zijn vaak volledig gesloten en daardoor minder geschikt voor Boerenzwaluwen. De steekproef in Limburg is echter klein ($n < 30$) waardoor deze aantallen zeer waarschijnlijk minder betrouwbaar zijn dan de landelijke gegevens.

Ondanks het hoge aanbod aan kapschuren, is de betekenis hiervan voor de Boerenzwaluw zeer

Figuur 1. De verdeling van de onderzochte objecttypen in de getelde gebieden in Limburg ($n=245$) en heel Nederland ($n=3264$). Er worden alleen objecttypen weergegeven waarvan er landelijk meer dan 100 zijn geteld.

Figuur 2. Gemiddeld aantal nesten per type object in Nederland (n=3264) en Limburg (n=245). Er worden alleen objecttypen weergegeven waarvan er landelijk meer dan 100 zijn geteld. Objecten waarvan er in Limburg minder dan 30 zijn geteld worden gearceerd weergegeven.

gering. Het aantal nesten in kapschuren is met 0.8 nesten per object in Limburg vergelijkbaar met het landelijke beeld.

Discussie

Steeds meer paarden, steeds meer Boerenzwaluwen?

Het belang van elk type nestplaats wordt bepaald door de combinatie van het aanbod, de bezetting daarvan en het broedsucces. In dit onderzoek is alleen naar het aanbod en de bezetting gekeken. Paardenstallen, ligboxenstallen en kapschuren waren in 2011 de belangrijkste potentiële broedplekken. Het nestplaatsaanbod in Limburg wijkt nauwelijks af van het landelijke beeld, behalve dan dat het aandeel paardenstallen groter is. Het gemiddeld aantal nesten dat in paardenstallen en ligboxenstallen in Limburg is geteld lag iets boven de landelijke aantallen. Ondanks het hoge aanbod aan kapschuren is de betekenis van dit objecttype gering gezien het lage aantal nesten dat zich hierin bevindt.

Uit een vergelijking met gegevens uit 1993 (Bakker *et al.*, 1996) blijkt dat het aantal paardenstallen landelijk is toegenomen met een factor 4.8 (van den Bremer *et al.*, 2012). Omdat paardenstallen geliefde

nestplaatsen vormen en een relatief hoog aantal nesten per object herbergen, is dit een factor van betekenis. Het is al langer bekend dat Boerenzwaluwen graag in paardenstallen nestelen (Turner, 2006). Ze worden minder rigoureus schoongehouden dan moderne koeien- of varkensstallen, terwijl de omgeving, met veel grasland, vaak aantrekkelijk is voor foeragerende Boerenzwaluwen. Ook de aanwezigheid van donkere, beschutte hoeken in paardenstallen maakt deze tot aantrekkelijke nestplaatsen. Bij een langjarige studie naar Boerenzwaluwen in Noordwest-Duitsland nam het aandeel nesten dat zich in paardenstallen bevond toe van 1.6% in 1991 naar 29% in 2006 (Oelke, 2010). In Oldisleben in Midden-Duitsland nam de populatie toe van 42 broedparen in 1988 naar meer dan 100 in 2000, waarschijnlijk veroorzaakt door de komst van meer paardenstallen als potentiële nestplek (Röse, 2011).

Van den Brink (2003) vond bij een vergelijking van verschillende objecttypen de hoogste bezetting in paardenstallen. Het aantal paardenstallen was in zijn studiegebied echter klein in vergelijking met andere gebouwtypen zoals ligboxenstallen. De paardenhouderij is de afgelopen decennia in Nederland sterk gegroeid. Zowel particuliere als professionals kopen vrijkomende agrarische gebouwen op en geven

---

hobbymatig of professioneel invulling aan het wonen en/of werken met paarden.

Gaan paardenstallen de ligboxen vervangen?

Ligboxenstallen vormen in Nederland en in Limburg getalsmatig nog steeds een belangrijke broedplek, maar het gemiddelde aantal nesten is hier de afgelopen decennia afgenomen. Het aantal bedrijven met rundvee is ten opzichte van begin jaren negentig bijna gehalveerd (statsonline.nl). Veel kleinschalige boerderijen met grupstallen met lage zoldering maakten plaats voor moderne bedrijven met hoge open loopstallen of moderne ligboxenstallen. Vanwege de strenge regelgeving omtrent veiligheid en hygiëne in de voedselproductie zijn zwaluwen niet langer welkom in melkstallen, het tanklokaal en andere kleine ruimten. Daardoor neemt het belang van de moderne ligboxenstal als broedruimte toe, terwijl er gemiddeld minder jongen per nest uitvliegen dan in de kleinere broedruimten (van den Brink, 2003). Zou de toename van paardenstallen in het landelijk gebied voor enige compensatie kunnen zorgen? Dat is de vraag. In het Duitse studiegebied van Oelke (2010) namen de totaalaantallen af, ondanks de positieve invloed van uitbreiding van het aantal paardenstallen. Maar laten we het van de rooskleurige kant zien: de uitbreiding van paardenstallen heeft in ieder geval gezorgd voor demping van de afname.

Recent herstel?

Het is bekend dat de Boerenzwaluw een enorme afname sinds de jaren zestig onderging, iets dat in voornamelijk anekdotische vorm ook uit Limburg bekend is (Hustings *et al.*, 2006). Daarom is het des te verwonderlijker dat uit diverse onderzoeken blijkt dat de aantallen recent weer licht toenemen. Zowel de index van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) als het in het kader van het Jaar van de Boerenzwaluw uitgevoerde nestplaatskeuzeonderzoek en het opgestelde populatiemodel tonen een positieve trend vanaf midden jaren negentig aan (van den Bremer *et al.*, 2012). Uit Limburg is zo'n recente toename o.a. bekend uit het studiegebied bij Vaals, waar de aantallen tussen 1995 en 2012 ongeveer verdubbelden (Hans Phijl, jaarverslagen in eigen beheer). Het landelijke broedsucces is gedurende de periode 1992-2008 licht toegenomen (van Turnhout & van

den Brink, 2011). Aan deze recente landelijke toename ligt waarschijnlijk een combinatie van factoren ten grondslag. Dit kan samenhangen met een toename van het aantal geschikte nestplaatsen in de vorm van paardenstallen, zoals in dit artikel beschreven. Het lijkt echter geen twijfel dat de huidige broedpopulatie, ondanks het recente herstel, nog ver onder het niveau van een halve eeuw geleden ligt.

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar de vele vrijwilligers die hebben meegeholpen met het verzamelen van informatie over het voorkomen van Boerenzwaluwen. We bedanken Fred Hustings die een eerdere versie van dit artikel van nuttig commentaar heeft voorzien. Het project Jaar van de Boerenzwaluw werd mogelijk gemaakt door Vogelbescherming Nederland.

Literatuur

- Bakker M.R., W. Hagemeijer & I. Tulp, 1996. Nestplaatskeuze van Boerenzwaluw *Hirundo rustica* en Gierzwaluw *Apus apus* in Nederland. Technisch rapport 15. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- van Beusekom R., P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thissen, 2005. Rode Lijst van de Nederlandse Broedvogels. Tirion, Baarn.
- van den Bremer L., 2011. Handleiding onderzoek nestplaatskeuze Boerenzwaluw 2011. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van den Bremer L., H. Schekkerman, M. Roodbergen, C. Hallmann & H. Sierdsema, 2012. Jaar van de Boerenzwaluw 2011. Sovon-rapport 2012/15. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van den Brink B., 2003. Hygiënemaatregelen op moderne boerenbedrijven en het lot van Boerenzwaluwen *Hirundo rustica*. Limosa 79: 109-116.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Oelke H., 2010. Nestzählungen von Rauchschwalben *Hirundo rustica* und Mehlschwalben *Delichon urbicum* im Raum Peine 2006; Hilfe zum Populationsmonitoring und Basis für den Vogelschutz. Beiträge zur Naturkunde Niedersachsens 63: 110-119.
- Röse N., 2001. Zur Entwicklung der Brutbestände von Rauchschwalbe *Hirundo rustica* und Mehlschwalbe *Delichon urbica* in Oldisleben/Kyffhäuserkreis. Anzeiger des Vereins Thüringer Ornithologen 4: 231-232.
- Turner A., 2006. The Barn Swallow. T & A.D. Poyser, London.
- van Turnhout C. & B. van den Brink, 2011. Trends in broedsucces van Boerenzwaluwen. Het Vogeljaar 59(3): 114-120.
- Zwarts L., R.G. Bijlsma, J. van der Kamp & E. Wymenga, 2009. Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist, The Netherlands.

Loes van den Bremer & Maja Roodbergen, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Postbus 6521 GA Nijmegen, loes.vandenbremer@sovon.nl, maja.roodbergen@sovon.nl

De Grote Zee-eend in Limburg

Willem Vergoossen

Tijdens de winterperiode is het mogelijk om een heel scala aan futen, duikers, eenden en ganzen op de talrijke grind- en zandgaten in het Limburgse Maasdal waar te nemen. De krenten in de spreekwoordelijke tellerpap vormen dan vaak de soorten die normaliter vooral aan de kust en op zee te vinden zijn, zoals IJsduiker, Rotgans, IJseend, Grote en Zwarte Zee-eend. Elk telseizoen opnieuw kijken de echte zwemvliësfans dan ook reikhalzend uit naar deze soorten. En in de winter 2012/13 werden ze bepaald niet teleurgesteld. Met name Grote Zee-eenden verschenen in opmerkelijke aantallen en verbleven vervolgens maandenlang op tal van grindgaten. Dit artikel bespreekt het voorkomen en de verspreiding van de Grote Zee-eend in de provincie Limburg in de winters van 1965/66 tot en met 2012/13. Hiervoor is gebruik gemaakt van het archief van de Vogelstudiegroep Limburg en

waarneming.nl. Aanvullende meldingen van de grindgaten in het Belgische deel van het Limburgse Maasdal zijn afkomstig van waarnemingen.be.

Algemeen

De Grote Zee-eend broedt wijd verspreid in de boreale zone van Eurazië. De belangrijkste broedpopulaties zijn te vinden in Zweden, Finland, Estland en het westen van Siberië. Berndt & Hario geven eind vorige eeuw voor de Europese populatie een schatting van 20-30.000 broedparen en vermelden voor de Russische broedpopulatie 50-70.000 paren. Overwintering vindt plaats in de Baltische Zee en langs de kusten van West-Europa tot aan Portugal. Berndt & Hario citeren externe bronnen waarin sprake is van een Noordwest-Europese winterpopulatie van meer dan 550.000 individuen. Dit getal is op basis van verder onderzoek vervolgens bijgesteld tot ca.

Grote Zee-eenden, Thorn, 31 maart 2008 (R. Schols)

---

1 miljoen (iucnredlist.org/details/139471541/0). Vooral de Baltische Zee is van groot belang. Hier overwintert tegenwoordig in enkele kerngebieden bijna 95% van de in West-Siberië en Noord-Europa broedende Grote Zee-eenden (Garthe & Sudfeldt, 2012). Nieuwe tellingen in 2007-2009 hebben echter uitgewezen dat inmiddels sprake is van een afname van meer dan 60% (-3.7% jaarlijks). Schattingen van de winterpopulatie komen nu uit op 373.000 individuen in de Baltische Zee en wellicht enkele duizenden Grote Zee-eenden langs de kusten elders in Europa (iucnredlist.org/details/139471541/0). Op de IUCN Red List 2012 staat de Grote Zee-eend daarom sinds kort vermeld als op wereldschaal bedreigd (endangered).

Voorkomen in Nederland

In de Avifauna van Nederland (Bijlsma *et al.*, 2001) staat de Grote Zee-eend nog te boek als een doortrekker en wintergast in vrij klein aantal, en zomergast in zeer klein aantal. In de eerste helft van de jaren negentig gaat het daarbij om enkele duizenden tot zelfs 13.000 individuen in 1992/93. De doortrek over zee wordt geschat op 10-20.000 Grote Zee-eenden. Dezelfde bron vermeldt de soort in het binnenland als een jaarlijkse maar zeldzame wintergast, vooral in het IJsselmeergebied, in de kustprovincies, langs de Grote Rivieren en op de Midden-Limburgse Maasplassen. In een recenter overzicht van de systematische watervogeltellingen in Nederland gaat het om hooguit enkele honderden overwinteraars langs de Nederlandse kust, met een piek in januari 2011 van 195 exemplaren, waarbij evenwel opgemerkt wordt dat de Grote Zee-eend wellicht onderteld is (Hornman *et al.*, 2013).

Voorkomen in Limburg

Historisch voorkomen in Limburg

Hens (1965) kan in zijn Avifauna amper een handvol waarnemingen van Grote Zee-eenden in Limburg opsommen. Hij blikt daarbij echter terug op een periode met een grotendeels ongestoord Maasdal, waarin grindgaten nagenoeg afwezig en watervogeltellers evenredig schaars zijn. Sindsdien is met name in Midden-Limburg, in de omgeving van Eijsden en in de Kop van Limburg een netwerk van grind- en zandgaten langs de Maas ontstaan, daarmee ideale locaties voor overwinterende watervogels vormend. In diezelfde periode is het aantal waarnemers eveneens

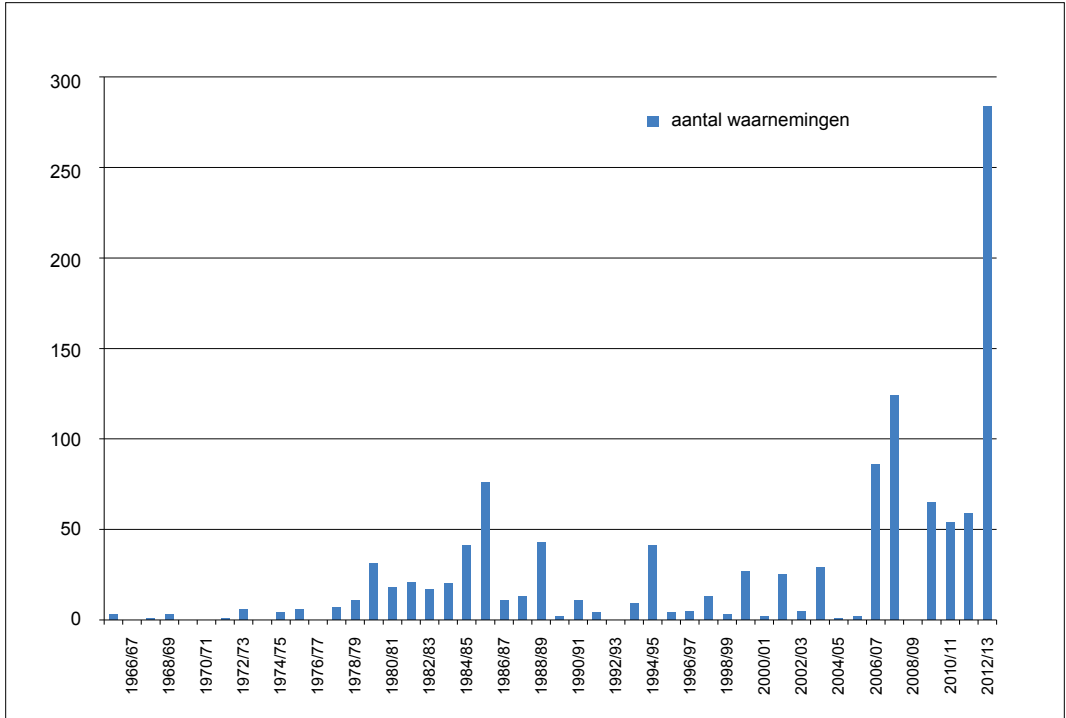
opmerkelijk toegenomen. In de meeste recente Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) is de Grote Zee-eend dan ook al gepromoveerd tot doortrekker en wintergast in zeer klein aantal.

Limburg vanaf 1965

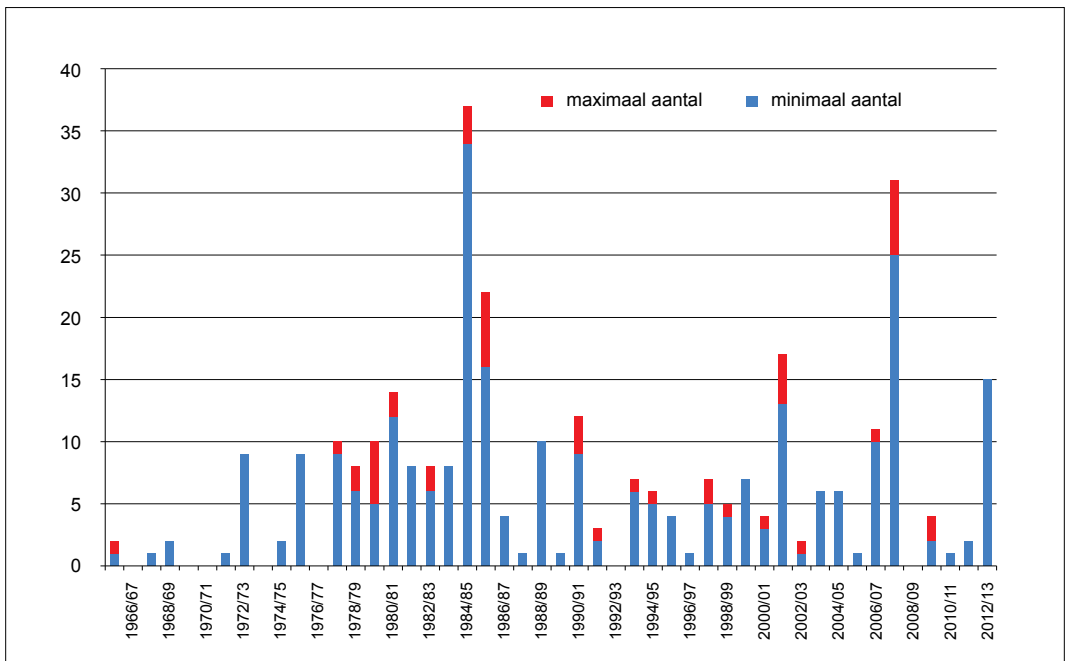
Voor Limburg staan over de hele periode vanaf 1965/66 1188 waarnemingen ter beschikking (figuur 1). Hiervan zijn liefst 675 waarnemingen (57%) afkomstig uit jaren na 2004, ofwel na de bewerkingsperiode van de meest recente Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006). Zeer in het oog springend daarbij is de winter 2012/13 met een uitzonderlijk totaal van 284 waarnemingen

Op een totaal van 48 winters vanaf 1965/66 zijn er zeven waarin de Grote Zee-eend niet is gemeld. In de afgelopen twintig jaren was er slechts één winter, 2008/09 waarin de soort niet is waargenomen. Op basis hiervan kunnen we spreken van een regelmatige wintergast. Kwalitatief zijn er echter grote verschillen tussen deze winters, zowel wat aantallen als verblijfsduur betreft.

Grote Zee-eenden zijn tijdens hun verblijf soms zeer standvastig en dan over een periode van weken op hetzelfde grindgat te vinden (Oost-Maarland, winter 2012/13). Andere exemplaren verkassen voortdurend en zijn (soms per dag) afwisselend op verschillende plassen te vinden (Midden-Limburg, winter 2012/13). En terwijl Grote Zee-eenden, eenmaal in de kijker, meestal makkelijk te herkennen zijn, weten ze toch nog opmerkelijk vaak aan de aandacht te ontsnappen. Perioden van slapen met de kop in de veren, waardoor ze nauwelijks opvallen tussen de andere aanwezige eendensoorten, worden afgewisseld met langdurig actief duiken, waarbij ze vaak langer onder dan boven water lijken te zijn. In de winter 2012/13 viel bovendien op dat de Grote Zee-eenden regelmatig op slechts enkele meters afstand van de oever en dan ook nog vaak op vaste plekken in de buurt van oeverbegroeiing foerageren. Een waarnemer die niet bekend is met dit gedrag en de locatie zal de soort hierdoor makkelijk missen. Houden we verder rekening met regelmatig grote waarneemafstanden (100-1000 m) en in Midden-Limburg met een regelmatige uitwisseling met de Belgische grindgaten, dan moge duidelijk zijn dat het niet eenvoudig is om de juiste aantallen per winter met zekerheid vast te stellen. Op basis van uitsluitende waarnemingen is getracht om de aantallen zo exact mogelijk te benaderen (figuur 2).

Figuur 1. Aantal waarnemingen van de Grote Zee-eend in het archief van Vogelstudiegroep Limburg.

Figuur 2. Aantal waargenomen grote Zee-eenden per winter in Limburg.

Grote Zee-eenden, Thorn, 28 november 2006 (O. Plantema)

In zeven winters (15%) vanaf 1965/66 gaat het om nul exemplaren, in 18 winters (38%) om 1-5 en in 14 winters (29%) om 6-10 verschillende Grote Zee-eenden. Grotere aantallen zijn vastgesteld in de overige winters (tabel 1). Om een mogelijk verband tussen hogere aantallen en de strengheid van de winters te onderzoeken is voor elk van de hierin vermelde winters het vorstgetal van IJnsen vermeld. Dit vorstgetal is een maat om de strengheid van een winter aan te geven, waarbij een laag getal correspondeert met een zachte winter en een hoog met een strenge winter.

Tabel 1. Typering van winters tijdens grotere aantallen Grote Zee-eenden in Limburg.

Winter	Aantal	Vorstgetal IJnsen	Benaming
1980/1981	12 tot 14	16.5	Vrij zacht
1984/1985	34 tot 37	47.1	Streng
1985/1986	16 tot 22	43.6	Koud
1988/1989	10 tot 11	2.6	Extreem zacht
1990/1991	9 tot 12	23.3	Normaal
2001/2002	13 tot 17	9.3	Zacht
2006/2007	10 tot 11	0.9	Extreem zacht
2007/2008	25 tot 31	8.2	Zacht
2012/2013	15	19.9	Normaal

De winter 2007/08 is daarbij enigszins uitzonderlijk omdat op 19 en 20 april ineens 18 Grote Zee-eenden op het grindgat van Oost-Maarland verschijnen die het totaal voor de tot dan toch al goede winter (7-13 ex) zodoende op 25-31 ex brengt. De grootste groep ooit (34 ex) was van 3-16 maart 1985 aanwezig op de Grote Hegge bij Wessems. Andere opmerkelijke groepen zijn: 12 ex (Asseltse Plassen, 7 december 1980), 13 ex (grindgat Oost-Maarland, 18-25 november 2001). Uit tabel 1 blijkt dat zowel in zachte als in strenge winters hoge(re) aantallen Grote Zee-eenden in Limburg aanwezig kunnen zijn. Winters met lage aantallen of in het geheel geen Grote Zee-eenden blijken eveneens min of meer willekeurig en zonder directe relatie verdeeld te zijn tussen de uitersten 'zacht' en 'streng'.

Voorkomen in de winter van 2012/2013

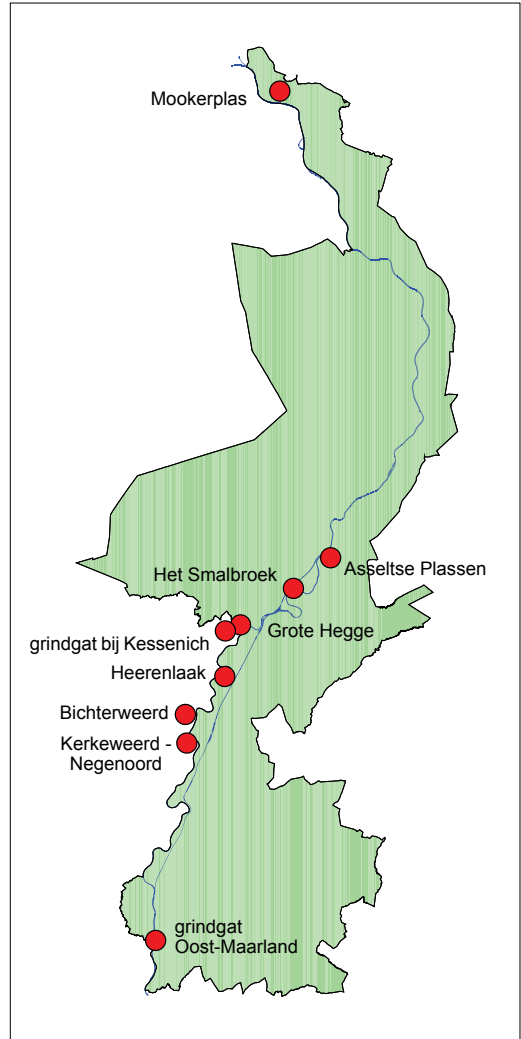
De winter 2012/13 is uitzonderlijk wat betreft aantallen en verblijfsduur van Grote Zee-eenden. Zo verblijven in het Limburgse Maasdal in december acht vogels op het grindgat van Oost-Maarland en zes op het Smalbroek (Roermond). Tegelijkertijd zijn op de Herenlaak bij Maaseik (België) nog vier aanwezig en daarnaast een exemplaar op de Kraaijenbergse Plassen bij Cuijk. Ook in de andere binnenlandse

provincies zijn in deze maand duidelijk hogere aantallen geteld. Zo herbergt Gelderland er zeven (Lienden) en in Overijssel zijn op 20 december 2012 zelfs 16 Grote Zee-eenden te vinden op het Vossemeer (waarneming.nl). Deze vogels hebben de nodige aandacht gekregen. Alleen al in Limburg gaat het om 284 meldingen, dat betekent 24 % van het in het Limburgse vogelarchief aanwezige totaal voor deze soort! In heel Nederland zijn in deze winter 3013 waarnemingen (22%) van Grote Zee-eenden gemeld op waarneming.nl. Daar zijn de nodige zeewaarnemingen niet uitgefilterd, maar dit hoge aantal geeft desondanks aan dat er landelijk eveneens iets uitzonderlijks aan de hand was. Ook in Duitsland zijn de watervogelliefhebbers euforisch; in december is daar naar schatting een voorheen ongekend aantal van 500 Grote Zee-eenden op ongeveer 50 locaties aanwezig. Vooral ten zuiden van een denkbeeldige lijn van Berlijn naar de regio Niederrhein, met opvallende concentraties op de meren in berglandschappen in het zuiden van Sachsen-Anhalt, Sachsen en in de Beierse Voralpen (König *et al.*, 2013).

Verspreiding in Limburg

In Midden-Limburg is de Grote Zee-eend in de loop der jaren op de meeste grindgaten incidenteel tot regelmatig gemeld, variërend van het kleiner dan 10 ha grote Smalbroek (Roermond) tot de meer dan 100 ha grote grindgaten bij Asselt, Roermond, Heel, Thorn en Stevensweert (figuur 3). Al deze grindgaten vormen voor watervogels overigens een ecologisch samenhangend geheel met de plassen aan de Belgische zijde van de grens: Herenlaak (Maaseik) en het grindgat van Kessenich, waarbij de Kerkeweerd-Negenoord (Dilsen-Stokkem) en de Bichterweerd (Rotem) het gat vullen met de zuidelijkste locatie in onze provincie, het grindgat van Oost-Maarland. De Belgische grindgaten herbergen nagenoeg elke winter ook kleine aantallen Grote Zee-eenden, die deels uitwisselen met de plassen aan de Nederlandse kant van de grens. In het noorden van Limburg vormt de Mookerplas (Middelaar) een eenzame voorpost waar, vooral in de laatste twee decennia van de vorige eeuw, incidenteel enkele Grote-Zee-eenden zijn waargenomen. De nabij gelegen Kraaijenbergse Plassen (Cuijck, Noord-Brabant) zijn tegenwoordig duidelijk meer in trek, met regelmatig 1 tot 3 verblijvende vogels. De verspreiding lijkt hierbij vooral bepaald te worden door het voorkomen van concentraties van

Figuur 3. Topografie van de belangrijkste verblijfplaatsen van Grote Zee-eenden in Limburg.

hun blijkbaar favoriete voedsel: driehoeksmossels. Buiten het Maasdal is de Grote Zee-eend in onze provincie extreem zeldzaam. Bekend is een melding op 23 oktober 1967 in de Grootte Peel en daarnaast verbleven op 7 februari 1989 drie exemplaren op de visvijvers van Foreldorado (Gulpen).

Doortrek in Limburg

De eerder vermelde 18 Grote Zee-eenden die op 19-20 april 2008 bij Oost-Maarland opduiken en de waarneming op 15 december 2007 van 12 naar

---

zuid overvliegende exemplaren bij de Belgische Bichterweerd (die de hele verdere winter niet op de Limburgse grindgaten worden gezien) zijn indicatoren dat het Maasdal ook fungeert als een migratieroute naar en van zuidelijker gelegen overwinteringsgebieden. De beschikbare meldingen op waarnemingen.be tonen in ieder geval in enkele winters opvallende aantallen op de stuwmeren van Lac de l'Eau d'Heure bij Froidchappelle, provincie Namen. Deze locatie ligt aan de Maasroute. Op deze stuwmeren verblijven in december 2008 16 Grote Zee-eenden en in december 2012 liefst 28 ex. Het is helaas niet bekend of deze waarnemingen uitzonderingen zijn. Bovendien toont de Franse wintervogelatlas (atlas-ornitho.fr/index.php?m_id=1414) nog zuidelijker langs de Maasroute waarnemingen in het Franse gewest Champagne-Ardenne; nadere details ontbreken eveneens. Volgens dezelfde bron zijn er ook binnenlandse waarnemingen in de gewesten Elzas, Franche-Comte en Rhône-Alpes, maar dit zijn Grote Zee-eenden waarvoor een migratieroute langs de Rijn meer voor de hand ligt.

Fenologie en verblijfsduur

Op basis van de archiefwaarnemingen is de vroegste waarnemingsdatum in onze provincie 16 oktober (in 1982) en de laatste 7 mei 2000; niet 12 mei, zoals vermeld in Hustings *et al.*, 2006. Uitzonderlijk is de waarneming van een man op 13 juni 1982 bij de stuw van Afferden, waarbij een escape overigens niet is uitgesloten. In de meeste winters arriveren de eerste Grote Zee-eenden in november en in april zijn ze weer verdwenen. De waargenomen verblijfsduur van individuele exemplaren tussen deze fenologische uitersten varieert van hooguit één dag (winters 2004/05 en 2005/06) tot meerdere weken achter elkaar. In de winter 2012/13 verschijnt bijvoorbeeld de eerste Grote Zee-eend op het grindgat van Oost-Maarland op 9 november. Vanaf 24 december t/m 12 januari gaat het om 6-8, van 16 maart t/m 6 april om vijf ex en op 13 april is tenslotte nog één Grote Zee-eend aanwezig. Theoretisch is dan een verblijfsduur van ruim vijf maanden mogelijk voor minimaal één individu. Een verblijf van meerdere weken achter elkaar is meer voor de hand liggend. Aangezien de dieren echter niet individueel herkenbaar zijn en in deze periode doortrek in het Maasdal en uitwisseling met andere grindgaten mogelijk is, kunnen we dit nooit met 100% zekerheid zeggen. Dit geldt overigens ook voor de verblijfsduur van Grote Zee-eenden op de andere grindgaten.

Leeftijd en geslacht

Het bepalen van geslacht en leeftijd van Grote Zee-eenden is niet altijd een eenvoudige zaak. Onder andere Van Duivendijk (2011) en Svensson *et al.* (2010) noemen als determinatiekenmerk voor juveniele en eerste winter vrouwtjes dat de lichte vlekken op de kopzijden van juvenielen vaak iets groter en witter zijn dan bij volwassen vrouwtjes. Onvolwassen Grote Zee-eenden hebben bovendien tot in het tweede deel van hun tweede kalenderjaar een bleke in plaats van een donkere buikkant. Volwassen mannetjes zijn geheel zwart, met uitzondering van witte armpennen die in zit een dunne diagonale streep aan de vleugelachterkant vormen en bij Grote Zee-eenden van alle leeftijden meer of minder zichtbaar is. Volwassen mannetjes hebben bovendien een witte vlek onder het oog en een snavel met opvallend oranjegele zijkant. Onvolwassen mannen zijn in de tweede helft van de winter al goed herkenbaar. Ze ruilen langzaam door naar een zwart verenkleed en houden bij de overgang naar hun tweede kalenderjaar nog geruime tijd een per individu variërend aantal bruine vleugelveren. De zijkant van de snavel beginnen in de tussentijd steeds geler te kleuren. Medio april hebben sommige van deze mannetjes al een nagenoeg adulte snavel, maar de witte oogvlek ontbreekt nog steeds. Hierdoor blijven ze herkenbaar als tweede kalenderjaar man.

Met name tijdens de winter 2012/13 is door de auteur veel aandacht besteed aan deze kenmerken. Lichtomstandigheden, waarnemingsafstand en (duik-)gedrag van de Grote Zee-eenden maken het niet altijd even gemakkelijk om alle kenmerken duidelijk te zien, maar dit is ruimschoots gecompenseerd door het aantal velduren dat hieraan besteed is. Hierbij is geen enkel volwassen mannetjeskleed aangetroffen. Ook vergelijking van de 178 foto's op limburg.waarneming.nl uit de periode 2006 tot heden leverde voor deze winters geen enkel gedocumenteerd geval op. De restgroep bestaat in theorie uit onvolwassen en volwassen vrouwen en uit onvolwassen mannen. Deze laatste groep, de onvolwassen mannen, blijkt in ruime mate aanwezig te zijn. In het begin van de winter zijn ze vaak nog niet als zodanig herkenbaar, maar naarmate de winter vordert wordt - met veel individuele variatie - de fletsgele snavelzijkant steeds duidelijker zichtbaar, en naarmate de rui toeneemt contrasteren de laatste bruine veren in de vleugel opvallend met het verder zwarter kleurende verenpak. Afgelopen winter bleek diverse malen dat Grote Zee-

eenden in dit laatste verenkleed nogal eens als man Zwarte Zee-eend werden gemeld. Bij veldcontrole van deze waarnemingen ging het telkens om tweede kalenderjaar mannen Grote Zee-eend, die onder slechte lichtomstandigheden en op afstand compleet zwart kunnen ogen.

Het verschil tussen onvolwassen (1kj/2kj) en volwassen vrouwtjes wordt volgens de veldgidsen mede bepaald door de grotere en wittere vlekken op de zijkant van de kop bij onvolwassen vrouwtjes. Afgelopen winter bleek dat er zeer veel individuele variatie is in zowel formaat als witheid van de kopvlekken. Met name in de eerste helft van de winter komen de meest uitgesproken vormen voor, maar naarmate de winter vordert vervagen deze vlekken in de regel steeds verder. Er blijven tot ver in maart/april individuen aanwezig die hun zeer uitgesproken kopvlekken behouden, maar juist de exemplaren met de fletse, minst uitgesproken kopvlekken zijn dan niet te onderscheiden van volwassen vrouwtjes. Hieraan is de nodige aandacht besteed en ook deze ‘volwassen’ vrouwtjes bleken bij de duiksprong telkens opnieuw een bleke buikkant te tonen, het kenmerk van onvolwassen vogels. Hustings *et al.* (2006) schrijven over dit fenomeen “Voor zover vogels op leeftijd worden gebracht, lijkt het voor 80% of meer om onvolwassen vogels te gaan”. Mijns inziens gaat het - tot het tegendeel aangetoond kan worden – in Limburg echter uitsluitend om onvolwassen Grote Zee-eenden.

Gedrag

Het dagelijks leven van Grote Zee-eenden in Limburg bestaat afwisselend uit slapen, poetsen en foerageren tijdens langdurige duiksessies. Dit duiken gebeurt zowel individueel als met de hele groep samen. Afgelopen winter is ook aandacht besteed aan het type voedsel. In alle geobserveerde gevallen waarin de dieren boven kwamen met zichtbare prooi bleek het om grote onregelmatige klonten driehoeksmossels te gaan. De vogels gooien deze klonten tussen de snavelhelften op en neer totdat ze de omvang hebben van een mandarijn en slikken deze vervolgens in een keer door. Gedurende een duiksessie van een half uur kan een individu wel 10-15 van deze snacks wegwerken. Niet elke duik lijkt echter succesvol te zijn. Regelmatig kwamen de Grote Zee-eenden boven zonder zichtbaar voedsel in de bek, maar mogelijk waren die prooien dan al onder water weggewerkt. Dit gebeurde vooral wanneer ze langdurig en hardnekkig werden lastig gevallen door parasiterende Pontische

of Zilvermeeuwen, waarop de Grote Zee-eenden steevast reageerden door direct weer onder te duiken. In de eerste helft van de winter blijven clusters van 2-6 Grote Zee-eenden meestal innig bijeen. Foerageren kan dan weliswaar op een ‘eigen’ plekje op de plas plaatsvinden, maar voor het slapen weten ze elkaar toch weer te vinden. Tegen het einde van de winter, zeker vanaf maart/april, wordt de groepssamenhang steeds losser en verspreiden de individuen zich vaker over verschillende plaatsen. Sommige verdwijnen, andere blijven. Wellicht verschijnen dan ook Grote Zee-eenden die zuidelijker langs de Maas in België en/of Frankrijk hebben overwinterd.

Door de verblijvende Grote Zee-eenden in toekomstige winters goed en vooral zeer regelmatig te fotograferen is het misschien mogelijk om dan exemplaren op het niveau van individu te gaan herkennen en daarmee beter zicht te krijgen op bijvoorbeeld aantallen, verblijfsduur en turnover gedurende de winter. Kortom, er blijft nog genoeg te onderzoeken over!

Dankwoord

Aan Ran Schols voor het leveren van de waarnemingen uit het archief van de Vogelstudiegroep en aan Jan Erik Kikkert voor zijn hulp en waardevolle opmerkingen.

Literatuur

- Berndt R.K. & M. Hario, 1997. *Melanitta fusca* in E.J.M. Hagemeijer & M.J. Blair (editors). The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T. & A. D. Poyser, London.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- van Duivendijk N., 2011. Advanced bird ID handbook. The western Palearctic. New Holland Publishers, London.
- Garthe S. & C. Sudfeldt, 2012. Eisente und Samtente weltweit gefährdet. Der Falke 59: 348-349.
- Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg (tweede, herziene druk). Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XV, Maastricht.
- Hornman M., F. Hustings, K. Koffijberg, O. Klaassen, E. van Winden, Sovon Ganzen- en Zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2013. Watervogels in Nederland in 2010/2011. Sovon-rapport 2013/02, Waterdienst-rapport BM 13.01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- König C., S. Stübbing, J. Wahl, 2013. Vögel in Deutschland aktuell: Winter 2012/2013 – Seidenschwänze, Samtenten und Sing Schwäne. Der Falke 60: 138-143.
- Svensson L., K. Mullarney & D. Zetterström, 2010. ANWB Vogelgids van Europa. De Fontein/Tirion Uitgevers BV, Baarn.

Willem Vergoossen, *Hattem 89, 6041 SG Roermond*

Ringwerk aan Kokmeeuwen en Visdieven bij Stevol

Jeroen Nagtegaal & Rob Voesten

Geringde Kokmeeuw, Stevol, 7 augustus 2012 (J. Nagtegaal)

In 2009 is een kunstmatig eilandje in de Stevolplas bij Stevensweert aangelegd met als doel het creëren van goede vestigingscondities voor onder andere sterns (Hulsbosch & Jeurissen, 2012). Al snel na de aanleg broedden er enkele paartjes Visdieven. In 2011 kwamen er vier broedparen Kokmeeuw bij. De aantallen van beide soorten namen daarna snel toe. Toen in 2012 de kolonie uitgroeide naar 70 tot 100 paar Kokmeeuwen is gestart met het ringen van de Kokmeeuwen en Visdieven. Dit gebeurde in samenspraak met de terreinbeheerder, Natuurmonumenten. Dit artikel gaat in op de resultaten van het eerste seizoen ringwerk en de samenstelling van de soorten binnen de kolonie.

Onderzoekskader en doelstelling voor het ringen van Kokmeeuwen

RAS-project

Het feit dat de kolonie van de Stevolplas nog jong en groeiende is, maakt het tot een interessant studie-

object. De Kokmeeuwen worden geringd binnen een zogenaamde RAS-studie. Hierbij staat RAS voor Retrapping Adults for Survival. Dit is een ringproject van het Vogeltrekstation Arnhem dat zich richt op het meten van de overleving van Nederlandse broedvogels. Het doel is om zoveel mogelijk een langjarige reeks te verzamelen van terugvangsten of waarnemingen van een vogelsoort binnen een vooraf afgebakend gebied.

Dit onderzoek is vooral efficiënt bij vogels die sterk plaatstrouw zijn omdat dit de kans op een reeks van terugmeldingen aanzienlijk vergroot.

Aan de hand van de gegevens worden de overlevingskansen van vogels bepaald. Kennis van de overlevingskansen is van groot belang om geschikte beschermingsmaatregelen te kunnen treffen (vogelstrekstation.nl). Ook draagt het project bij aan een beter begrip van de effecten als gevolg van veranderingen binnen het leefgebied.

De jonge, nog niet vliegvlugge vogels worden tijdens het broedseizoen geringd. Vooral Kokmeeu-

wen worden ook elders in Europa veel geringd. Er wordt gebruik gemaakt van een metalen ring, met eventueel een kleurring met inscriptie. Deze kleurringen zijn in principe af te lezen zonder dat de vogel opnieuw gevangen hoeft te worden. Een van de voorwaarden voor het uitvoeren van een RAS-onderzoek is de aanwezigheid van minimaal 25 adulte vogels. Met een ringdichtheid van 50% of meer komt dit neer op een koloniegrootte vanaf 25 paren. De aantallen Visdieven op het eilandje waren in 2012 nog te laag voor dit onderzoek, maar gezien de jaarlijkse toename is de verwachting dat in 2014 ook met Visdieven binnen het RAS-project gestart kan worden.

Het aflezen van de ringen draagt ook bij aan de kennis van de verspreiding en trekbewegingen. Door ringaflezingen in de winter van vogels uit de kolonie van de Stevolplas bestaat het vermoeden dat hun trekgedrag afwijkend is in vergelijking met vogels uit kolonies die meer richting de kust zijn gelegen.

Ringwerk buiten het RAS-project

Behalve Kokmeeuwen werden ook juveniele en adulte andere meeuwen en Visdieven geringd omdat de kans bestaat dat een deel hiervan later als broedvogel terugkeert in hetzelfde gebied.

Methode

Er werden in het voorjaar van 2012 drie bezoeken aan het eiland gebracht om het RAS-project uit te voeren en jonge Kokmeeuwen en Visdieven te vangen en te ringen. Kokmeeuwen en Visdieven zijn nestvlinders die binnen enkele dagen na het uitkomen het nest verlaten en zelfstandig rondlopen. Binnen de kolonie werd vooral gezocht naar jonge vogels tussen de vegetatie, waar de vogels snel induiken bij gevaar of verstoring.

Het contact tussen de ouders en de jongen vindt plaats door middel van contactroepen. Hierdoor kunnen de vogels elkaar terugvinden in een drukke kolonie. Deze eigenschap maakte het mogelijk om de jongen mee te nemen vanaf het eiland naar de oever van de Stevolplas. Daar werden biometrische gegevens verzameld en werden de vogels voorzien van een kleurring en metalen ring. Bij het verzamelen van deze gegevens gaat het om kop-snavellengte, vleugellengte en gewicht. Hieruit kan de conditie van de vogels worden afgeleid.

In 2012 en 2013 zijn voor Kokmeeuwen witte kleurringen gebruikt beginnend met EL, gevolgd door één letter en één cijfer, bijvoorbeeld ELA9, ELW5, etc. Bij Visdief betreft het witte ringen met drie tekens, waarbij het eerste en laatste teken een letter is en in het midden staat een cijfer, bijvoorbeeld C2A, L3K, etc.

Door het tijdelijk meenemen voor onderzoek was de verstoring van de overige vogels gering en kon het broeden en voeren doorgaan. Direct na het meten en ringen werden de vogels naar de kolonie teruggebracht waar ze hun ouders snel terugvonden op basis van geluid. Tijdens het zoeken naar jongen werd zo mogelijk het aantal broedgevallen geteld van meeuwen en sterns. Definitieve kokmeewuwnesten werden geteld vanaf de oever. Voor de Visdief bleef het bij een eenmalige nestentelling.

Eén tot twee maal per week werd vanaf de oever van de plas enkele uren achtereen met een telescoop naar geringde vogels gezocht en werden de ringen afgelezen. In het vroege voorjaar, voordat de vogels terugkeerden naar de kolonie, was het eiland met behulp van een groep vrijwilligers ontdaan van vegetatie om verruiging en verbossing tegen te gaan. Tijdens deze werkzaamheden werden houten palen van ongeveer één meter hoogte geplaatst. Hier gaan soms adulte vogels op staan waardoor het aflezen wordt vereenvoudigd. Maar bovenal vergroot dit voor de waarnemer vanaf de kant de oriëntatiemogelijkheid in de kolonie. Hierdoor kunnen vogels die eenmaal in de kijker zijn, beter worden gevolgd.

Seizoen 2012

De ringbezoeken

De drie eilandbezoeken vonden plaats op 15 juni, 29 juni en 21 juli. In totaal werden 88 Kokmeeuwen en 27 Visdieven geringd; hiervan werden respectievelijk 66 en 13 jongen van een kleurring voorzien. De overige vogels kregen alleen een metalen ring omdat ze nog onvoldoende groot waren voor een kleurring. Vanwege het ontbreken van voldoende referentiegegevens konden uit de biometrische gegevens nog geen conclusies getrokken worden. Op basis van ervaringen van de beide auteurs kan wel gezegd worden dat de conditie bovengemiddeld goed was ten opzichte van andere door de auteurs bezochte kolonies in Nederland.

De observatiebezoeken

Vanaf april werd de kolonie bijna wekelijks vanaf de oever bekeken. Enerzijds ging het om het vinden

en aflezen van eerder door ons geringde vogels in de kolonie. Anderzijds zijn ook 'vreemde' ringen afgelezen van vogels die eerder buiten de kolonie door anderen zijn geringd.

Resultaten eigen ringen

Ondanks het nog jonge onderzoek van slechts een jaar, is er toch al een en ander te melden (stand mei 2013). Resultaten met betrekking tot het RAS-project zijn er logischerwijs nog niet. Daarvoor is de onderzoeksperiode nog te kort. Wel zijn er terugmeldingen van vogels die in de kolonie van Stevol zijn geringd. Het gaat om tien Kokmeeuwen en twee Visdieven. Op één na droegen alle vogels (kleur)ringen. Tabel 1 toont de vliegafstand tussen Stevol en de plaats waar de kleurringen zijn afgelezen en gemeld.

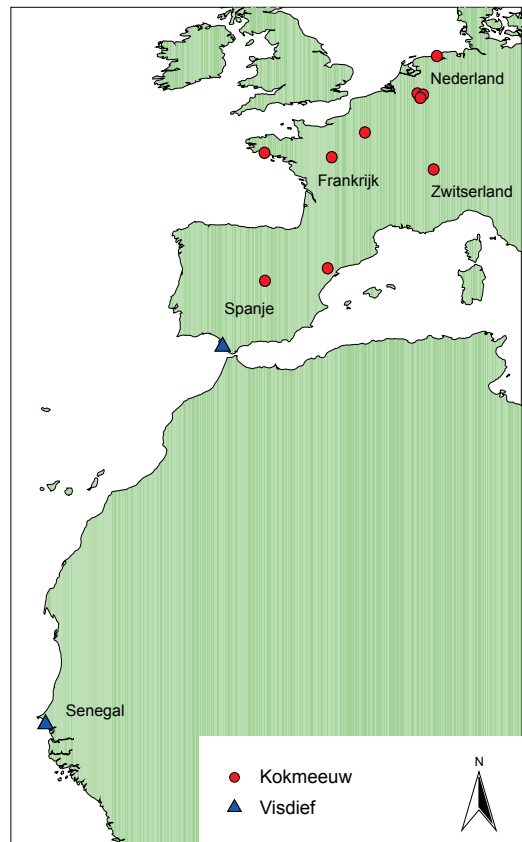
De Kokmeeuw met ringnummer 2501509 is door Jeroen Nagtegaal op 5 oktober 2012 afgelezen op de stuw in Belfeld. Een verplaatsing in noordelijke richting na het broedseizoen is niet gewoon. Op grotere afstand werd op 5 mei 2013 Kokmeeuw ELL6 (eerste foto) door Derick Hiemstra in de Eemshaven gezien. In figuur 1 zijn de plaatsen van de terugmeldingen te zien. De meeste locaties van de terugmeldingen zijn niet verwonderlijk, en het aantal is voor één seizoen veel belovend. Het gaat hierbij om terugmeldingen van op Stevol geringde vogels uit Frankrijk (3), Spanje (2) en Zwitserland (1). De terugmeldingen van de Kokmeeuwen betreft in alle gevallen aflezingen in het veld. Van de twee Visdieven is één vogel gezien in Spanje. De andere melding betrof een terugvangst in Senegal door Belgische ringers. Een dergelijke terugvangst is zeer uitzonderlijk te noemen.

Resultaten vreemde ringen

In 2012 zijn in de kolonie een drietal ringen afgelezen van Kokmeeuwen die elders zijn geringd. De datum waarop twee van deze vogels in de kolonie aanwezig waren, duidt zeer waarschijnlijk op broeden. Op 17 juni is Kokmeeuw Geel EAKR voor het eerst waargenomen. Daarna is de vogel op 23 juli opnieuw in de kolonie gezien. Ten slotte zat dezelfde vogel op 7 augustus buiten de kolonie aan de zuidrand van de Stevolplas. Dit vrouwtje is als nestjong geringd in de inmiddels verdwenen kolonie in Lommel, België. De afstand tussen Lommel en de Stevolplas bedraagt ongeveer 40 km in oostzuidoostelijke richting. Een soortgelijke verplaatsing is niet ongewoon. Een

Tabel 1. Terugmeldingen en vliegafstanden van de op Stevol geringde Kokmeeuwen en Visdieven.

Soort	Locatie terugmelding	Afstand vanaf ringplek (km)
Kokmeeuw	landfillsite Pinto, Madrid, Spanje	1404
Kokmeeuw	Puerto de Tarragona, Catalonia, Spanje	1155
Kokmeeuw	Yverdon, Zwitserland	480
Kokmeeuw	Sonzay, Indre-et-Loire, Frankrijk	467
Kokmeeuw	Chamteusse-sure-Baconne, Maine-et-Loire, Frankrijk	734
Kokmeeuw	le Bourget airport, Ile de France, Frankrijk	336
Kokmeeuw	Schipperskerk, Limburg, Nederland	10
Kokmeeuw	Industriekade Weert, Limburg, Nederland	19
Kokmeeuw	Belfeld, Limburg, Nederland	30
Kokmeeuw	Eemshaven, Groningen, Nederland	271
Visdief	el Puerto de Santa Maria, Cádiz, Spanje	1872
Visdief	La Somone, Senegal	4550

Figuur 1. De locaties van de op Stevol geringde en teruggemelde Kokmeeuwen en Visdieven.

Visdief, Stevol,
30 juni 2012 (K. Lemmens)

tweede vogel is tweemaal in seizoen 2012 afgelezen. Het betreft Kokmeeuw E7SL. Deze vogel was op 16 mei in de kolonie aanwezig en zat op 17 juli aan de zuidrand van de Stevolplas. Deze mannelijke vogel is door de auteurs geringd op 3 maart 2012 op de Bunkerhaven (Maasbracht) als wintervogel of vroege doortrekker. Ten slotte is op 30 juni 2012 Kokmeeuw ELA2 op het eiland waargenomen. Dit mannetje is in Budel-Dorplein als nestjong geringd door de auteurs op 12 mei 2012. Hij heeft zich zo'n 20 km in zuidoostelijke richting verplaatst. Met eventuele aflezingen in de komende jaren kan de broeddispersie worden vastgesteld.

Broedvogels in 2012

Tijdens de drie bezoeken aan het eiland is naast het zoeken en ringen van de vogels ook gelegenheid geweest voor het vaststellen van de aantallen broedparen in de kolonie. De aandacht ging hierbij uit naar meeuwen en sterns. Naast Kokmeeuw kwamen Visdief, Zwartkopmeeuw, Stormmeeuw en Kleine Mantelmeeuw tot broeden. Hieronder volgt een kort relaas.

Kokmeeuw

In 2012 zijn minimaal 70 nesten geteld, maar vermoedelijk lag het aantal aanzienlijk hoger tot zelfs boven de 100. Ondanks de toename van het aantal nesten was de aanvangsperiode van de nestbouw niet afwijkend. Dit is opmerkelijk omdat nieuwe vesti-

gingen doorgaans later in het seizoen plaatsvinden. Omdat tussentijds ook nesten weer werden verlaten is het lastig om een nauwkeurige schatting te geven. Tijdens de bezoeken is geprobeerd vast te stellen wat het voedsel van de meeuwen was. De jongen waren opmerkelijk schoon en in goede conditie. In veel andere kolonies krijgen de jongen veel regenwormen voorgeschoteld. Dit resulteert doorgaans in een kliederboel. In de kolonie werd weinig voedsel door de ouders opgebraakt wat ook bijdraagt aan een schone omgeving. Wat hiervan de reden is, is nog niet bekend. In twee gevallen van prooi-overdracht is gezien dat het een muis betrof en tijdens het ringen braakte een vogel restanten van een muis op. Daarnaast zijn muizenresten gevonden in diverse verzamelde braakballen die vermoedelijk van Kokmeeuwen waren (het is lastig vast te stellen wat de herkomst is van een meeuwenbraakbal in een gemengde kolonie). Andere prooi-resten zijn niet aangetroffen. Doorgaans bestaat het dieet van Kokmeeuwen uit insecten, regenwormen en kleine visjes. Muizen als voedsel is vrij uitzonderlijk te noemen. Tijdens bezoeken aan andere kolonies in Nederland is zelden geconstateerd dat muizen tot het menu behoren. Opmerkelijk is dat dit jaar minimaal zes nestjongen uit 2011 aan het broedseizoen deelnamen. Broeden van tweedejaars vogels komt een enkele keer voor, maar een dergelijk hoog aantal kan eveneens een indicatie zijn dat de voedselcondities in de omgeving van de kolonie goed waren. Het past ook in het karakter van een groeiende kolonie.

Kleine Mantelmeeuwen en Stormmeeuwen, Stevol, 17 juni 2012 (K. Lemmens)

Meeuwenspecialist Frank Majoor heeft honderden vogels gevangen en geringd in verschillende kolonies, maar heeft nog nooit een tweede kalenderjaar vogel gevangen. De meeste nesten hadden twee tot drie jongen, hetgeen gemiddeld is.

Zwartkopmeeuw

Minimaal twee paren waren aanwezig. Een baltsend paar werd met regelmaat aangetroffen op de zuidkant van het eiland. Het leek soms of het paar afwisselend aan het broeden was, maar soms waren beide vogels langere tijd van het nest. Mogelijk was het legsel op die momenten nog niet compleet. Tijdens de drie bezoeken aan de kolonie werd het nest niet gevonden. Een tweede paar werd vastgesteld op 15 juni. Naast een veelvuldig roepende volwassen vogel werd ook een nest gevonden met twee eieren. Onbekend is of er jongen zijn uitgekomen. Op 29 juni werd het nest niet meer terug gevonden. Door de afwezigheid tijdens de observatiebezoeken mag worden aangenomen dat beide paren niet succesvol waren.

Stormmeeuw

Op 18 mei werden twee territoria vastgesteld. Op 2 juni werd geconstateerd dat minimaal één vogel op een nest zat. Op 15 juni, tijdens het eerste bezoek aan de kolonie, werden twee nesten gevonden met respectievelijk één en drie eieren. Op 29 juni bleek dat de eieren in dit tweede nest waren uitgekomen. Het hele seizoen werd echter geen jong gezien. Wel

was altijd een oudervogel alarmerend aanwezig en het nest was betrap en vol met uitwerpselen. Dit duidde wel op de aanwezigheid van één of meer jongen. Op 23 juli kwam er zekerheid omtrent het broedsucces. Er werd toen één nog niet volgroeide, maar al vliegende jonge Stormmeeuw aangetroffen, vergezeld van een alarmerende oudervogel.

Kleine Mantelmeeuw

In 2012 kon de Kleine Mantelmeeuw als nieuwe broedvogel aan de Limburgse avifauna worden bijgeschreven. Met twee paren was de soort aanwezig in de kolonie. Op 15 juni werd een nest met drie eieren gevonden. Eerder in het seizoen werden al territoriale vogels waargenomen. Op 29 juni werd van het tweede paar ook het nest gevonden, met eveneens drie eieren. Van het eerste nest was echter geen spoor meer. Mogelijk is dit verlaten als gevolg van de druk van Kokmeeuwen. Met regelmaat werd geconstateerd dat de Kokmeeuwen duikaanvallen uitvoerden op de vogels, ook als deze op het nest zaten. Van het tweede nest kwam één ei uit, maar dit jong werd helaas dood teruggevonden, de andere twee eieren waren mogelijk onbevruucht. Het is denkbaar dat het jong slachtoffer is geworden van een noodweer dat half juli over Midden-Limburg trok.

Visdief

In 2012 waren ca. 25 paren aanwezig in de kolonie. Door middel van neststellingen is dit aantal vastgesteld. Omdat Visdieven niet altijd succesvol broeden en er

*Nest Kleine Mantelmeeuw,
Stevol, 15 juni 2012
(J. Nagtegaal)*

vaak sprake kan zijn van vervollegsels is 25 paar aan de voorzichtige kant. Er werden 27 jongen geringd. Tijdens een nacontrole bleek één daarvan te zijn overleden. Deze vogel was voorzien van een kleuring. Van de overige twaalf gekleurde Visdieven werden vijf vogels na het vliegvlug worden nog in de kolonie gezien.

Vervolgonderzoek in 2013

In 2013 was de kolonie weer flink toegenomen. Het aantal paren Kokmeeuw groeide naar 300 en het aantal paren Visdief bedroeg 30. Verder waren er twee paren Zwartkopmeeuw, één paar Stormmeeuw, drie paren Kleine Mantelmeeuw en twee paren Zilvermeeuw. Van de laatste werd alleen nestbouw geconstateerd.

Na het succes van 2012 zijn we in 2013 doorggegaan met de ringactiviteiten. In 2013 zijn ca.150 Kokmeeuwen geringd, waarvan 100 met kleurringen. Daarnaast zijn zo'n 20 jonge Visdieven van een ring voorzien. Verder zijn twee jonge Zwartkopmeeuwen geringd en de eerste zeven in Limburg geboren Kleine Mantelmeeuwen. Naast het ringen van jongen is getracht volwassen vogels op het nest te vangen om meer informatie, zoals leeftijd en herkomst, te verkrijgen over de reeds gevestigde vogels. Er werden vier adulte Kleine Mantelmeeuwen, een Zwartkopmeeuw en zeven Visdieven van kleurringen voorzien. Twee Visdieven bleken al een metalen ring te dragen. Een vogel was geringd in Spanje, de ander in Duitsland.

Ook de Zwartkopmeeuw bleek al geringd te zijn en wel met een Belgische ring. Meer details over deze vogels zijn nog niet bekend.

Het onderzoek wordt in 2014 voortgezet om meer informatie te verzamelen over het belang van het eiland voor sterns en meeuwen. Dit in het kader van het RAS-onderzoek, dat alleen succesvol kan zijn wanneer sprake is van een langjarige reeks.

Dankwoord

Er wordt ten eerste veel dank uitgesproken aan Natuurmonumenten Midden-Limburg. Natuurmonumenten verleende toestemming om het eiland te betreden en stelde een boot beschikbaar. Verder was het zonder de enthousiaste inzet van Ton Cuijpers, Nicky Hulbosch, Willem Vergoossen, Albert Kleibeuker en anderen niet mogelijk geweest om zoveel vogels te ringen en te meten.

Literatuur

Hulbosch N. & D. Jeurissen, 2012. Stevol, sterrenparadijs in Midden-Limburg. *Limburgse Vogels* 22: 53-56.

*Jeroen Nagtegaal, Schuttersdreef 61,
6093JD Heythuysen; jhc.nagtegaal@gmail.com
Rob Voesten, De Cuyperstraat 47, 5861CL Wanssum;
rob_voesten@yahoo.com*

De familie Vallen, vier generaties vogelverzamelaars in Limburg (1849-2013)

Justin Jansen & Ruud Vlek

Er zijn families in Nederland, waarin de belangstelling voor vogels van vader op kinderen overgaat, en waarbij er zo over meerdere generaties van een 'vogelaarsdynastie' sprake is. Zo kennen we in het verre verleden in Amsterdam de familie Sepp (uitgevers van het vijfdelige overzichtswerk 'Nederlandsche vogelen') en de familie Temminck (waarvan de grote vogelcollectie de grondslag vormde van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in Leiden); in Rotterdam

was er de familie Gevers (grote verzamelaars in de achttiende en negentiende eeuw).

Bekende vogelaarsdynastieën uit de twintigste eeuw zijn de Haagse familie Tinbergen (vogelgedragsonderzoekers) en de Utrechtse familie Marra (actieve veldwaarnemers). Ook Limburg kent een vogelaarsdynastie in de familie Vallen, die al bijna anderhalve eeuw actief is op het gebied van collectievorming van opgezette en levende vogels.

Familiefoto bij het huwelijk van Hugo Vallen en Anna Bartha Maas, gemaakt voor de poort van Kasteel Hillenraad, Swalmen, 17 oktober 1916. Links zittend de vader van de bruidegom Jean Vallen en zijn vrouw. Rechts naast het bruidspaar broer Jules Vallen (uit foto-album familie Vallen)

Deze familie kent vijf personen met vogelbelangstelling uit meerdere generaties:

Johannes ('Jean') Hubertus Vallen (25 april 1849-26 november 1930), Venlo en Swalmen;

Twee van zijn zonen:

Jules Edouard Theodor Vallen (2 september 1879-15 september 1953), Swalmen, Ottersum en Blerick; Eduard Conrard Hugo Vallen (31 maart 1887-23 januari 1971), Swalmen, Asselt en Heel.

De zoon van Jules Edouard Theodor:

Jules Henricus Johannes Maria Vallen (2 februari 1911-27 mei 1979), Ottersum en Blerick; en diens dochter:

Maria ('Mariet') Margaretha Emilie Bernadetta Vallen (geboren 4 februari 1943), Blerick en Arcen.

Voorgeschiedenis van de vogelcollecties van de familie Vallen

Een tak van de familie Vallen woonde vanaf 1870 op het landgoed van kasteel Hillenraad bij Swalmen. Theodor Vallen (1809-1894) had daar een boomkwekerij en was er vanaf circa 1885 rentmeester. Zijn zoon Jean (Johannes Hubertus) trad vanaf 1891, toen 42 jaar oud, op als lasthebber van de eigenaar van het kasteel, Franz Eugen rijksgraaf von und zu Hoensbroeck (1851-1934). De rijksgraaf woonde voornamelijk in Duitsland en was slechts geïnteresseerd in de opbrengst van de landerijen rondom het kasteel. Na het overlijden van vader Theodor in juni 1894 werd zijn zoon Jean Vallen de nieuwe rentmeester. Wie en wanneer in de familie gestart is met een vogelverzameling is onzeker. De verzameling komt in beeld in 1907, wanneer de ornitholoog R.C.E.G.J. Baron Snouckaert van Schauburg kasteel Hillenraad bezoekt (op voorspraak van of samen met Hens?) en de vogelverzameling inventariseert. Snouckaert was toen bezig met voorbereidingen voor de publicatie van zijn *Avifauna Neerlandica* (1908), en had in dat kader een enquête gehouden onder zo'n 17 eigenaren van particuliere collecties opgezette vogels in Nederland. Daaronder vier regionale verzamelingen uit Limburg, te weten de collecties van H.J.N. Beckers te Weert (830 vogels), P.A. Hens te Roermond (nog slechts 106 vogels), kapelaan H. Rongen te Beek (228 vogels) en die van J.H. Vallen te Swalmen (Snouckaert van Schauburg, 1907b). In september 1910 kwam er een nieuwe eigenaar op Kasteel Hillenraad te wonen en verhuisde de familie Vallen naar het huis tegenover de ingang van het kasteel.

De vogelcollectie van Jean Vallen op kasteel Hillenraad

In 1907 telde de collectie van Jean Vallen 632 inlandse vogels, volgens Snouckaert voornamelijk bestaande uit in Limburg verzamelde vogelsoorten en zee- en kustvogels van de noordkust van Nederland. Daarmee was het op dat moment de op één na grootste vogelverzameling in Limburg. De kust- en zeevogels waren mogelijk betrokken van de jager H. Rietema te Hornhuizen, waar ook Snouckaert veel vogels van ontving. Jean Vallen liet zijn te Swalmen verzamelde vogels prepareren door kapelaan Hubert (N.H.) Rongen (1869-1941), eertijds leraar aan het Bisschoppelijk College te Roermond en zelf bezitter van een vogelcollectie. Jaarlijks liet Jean Vallen zo'n 20 vogels door Rongen prepareren, waaronder Limburgse bijzonderheden als een Vuurgoudhaantje van november 1901 te Swalmen en een vrouwtje Bonte Vliegenvanger van mei 1902 (beide eerste gevallen voor Limburg), alsook een Bokje uit die maand (de tweede voor Limburg). In juli 1902 prepareerde Rongen een Middelste Bonte Specht, mogelijk bij Hillenraad verzameld door Vallen (bron: schriftje in archief pastorie te Holtum). Snouckaert zag in 1907 bij Jean Vallen twee opmerkelijke stukken, te weten een leucistische Spotvogel, verzameld 8 mei 1904 te Roermond en een Witoogend verzameld op 21 december 1904 in de nabijheid van deze plaats. Deze vogels kunnen al verzameld zijn door de zoon van Jean, de dan 18-jarige Hugo Vallen en oud genoeg om over een jachtvergunning te beschikken. Hens vermeldt deze Witoogend, de eerste voor Limburg, later als onderdeel uitmakend van de collectie van Hugo Vallen (Hens, 1926).

Gezien de omvang van de verzameling die Snouckaert zag, kan ook de oudere broer van Hugo, Jules Vallen, een deel van zijn vaders collectie van 632 vogels bijeengebracht hebben. Ter vergelijking: H.J.N. Beckers startte in 1895 met verzamelen en bouwde in 13 jaar een collectie op van 680 inheemse vogels, zijnde een aanwas van 52 vogels per jaar (Jansen, 2011). Hens startte rond 1904 met zijn collectie en bouwde in tien jaar een verzameling op van 636 vogels. In vier jaren in deze periode wist hij eigenhandig jaarlijks meer dan 100 vogels aan zijn verzameling toe te voegen. Pater Nillesen kwam echter tussen 1905 en 1914 niet verder dan 436 vogels (44 per jaar), zelf verzameld en geprepareerd (Vlek & Jansen, 2012). Dat is per jaar nog het dubbele van het aantal dat Rongen

---

jaarlijks opzette voor Jean Vallen. Terugrekenend met dat lagere tempo van aanwas zou de start van diens collectie hypothetisch op circa 1875 te dateren zijn. Jean Vallen is dan 26 jaar oud.

Het lot van zijn verzameling is onduidelijk. Mogelijk zijn enkele nog niet door vraat aangetaste vogels ergens voor of na zijn dood (1930) verdeeld over de collecties van zijn zoons Jules en Hugo (med. kleinzoon ir. J. Vallen, in Minis-van de Geyn, 1954: 67). Diverse bijzondere stukken uit hun collecties worden vermeld door Hens in zijn *Avifauna van de Nederlandsche provincie Limburg* (1926) en de aanvullingen daarop (Hens, 1932).

De vogelcollectie van Jules Vallen senior

Jules Eduard Theodor Vallen was het tweede kind in het gezin van Jean Vallen, dat vier zonen en twee dochters telde. Hij was zeven jaar ouder dan zijn jongste broer Hugo, die eveneens in vogels geïnteresseerd was. Jules was na zijn studie in Hilversum in 1906 aan de slag gegaan als directeur van een zuivelfabriek in Swalmen. In 1908 verhuisde hij naar Ottersum (bij Gennep), waar hij directeur werd van een grote coöperatieve zuivelfabriek. Hij was daar werkzaam totdat hij in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers vanwege voedselhulp aan derden gevangen gezet werd in het zogenaamde "Oranje-hotel", zoals de Scheveningse gevangenis in de oorlog genoemd werd. Na de oorlog was hij over het verraad door een dorpsgenoot zo verbitterd dat hij direct na zijn vrijlating uit Scheveningen naar Blerick vertrok (de woonplaats van zijn zoon Jules junior) en nooit meer in Ottersum is geweest (contra Van Dinther, 2004).

Van de vogelverzamelactiviteiten van Jules vernemen we pas iets in de soortteksten van Hens' *Avifauna* (1926). Hens vermeldt de naam van Jules Vallen in zo'n 60 soortbesprekingen, met waarnemingen en verzamelde vogels uit de jaren 1909-1923. Voor Hens is Jules zijn voornaamste informatiebron over de vogels van Noord-Limburg. Als broedvogels meldt Jules hem: Nachtzwaluw, Bos- en Steenuil, alsook Roerdomp, Kwartelkoning, Boomleeuwerik, Tapuit en Grauwe Gors. In 1920 broedde te Ottersum een Grauwe Klauwier, in 1921 broedde er ook nog een Ortolaan, en in 1922 een paartje Klapekster bij Arcen. Hens heeft de vogelverzameling van Jules nooit persoonlijk bezichtigd (Hens, 1965: 16). In totaal noemt

hij daaruit slechts 14 opgezette vogels uit Limburg met plaats en datum (1909-1922). In de collectie van Jules bevonden zich o.a. een Velduil van 9 september 1909 te Ottersum en een Grote Zaagbek van maart 1912 te Arcen. Daarnaast een Blauwe Kiekendief uit Brunssum, een Slechtvalk uit Maasbracht, een Smelleken uit Groesbeek (Gld), een Bokje, een Kuifleeuwerik van 23 mei 1920 te Ottersum en een Klapekster van 13 januari 1922. Mogelijk bevonden zich ook enige Notenkrakers uit Limburg in de collectie van Jules Vallen (Hens 1926: 33). Zijn totale collectie omvatte slechts 60 à 70 opgezette vogels. Nog voor de Tweede Wereldoorlog is de collectie overgedaan aan de R.K. Kweekschool te Venlo. In het Natuurhistorisch Maandblad Limburg werd indertijd door een familielid gesteld dat de collectie tijdens de oorlog bij één der bombardementen rond de Maasbruggen in oktober/november 1944 totaal verwoest zou zijn (Minis-van de Geyn, 1954). Uit nadere informatie-inwinning bij de Pabo Venlo (de voortzetting van de oude kweekschool) bleek echter dat de school niet door deze bombardementen getroffen is. Het is dus mogelijk dat de collectie van Jules Vallen senior de oorlog heeft overleefd. Zo herinneren zich zijn kleindochters Mariet en Tiny Vallen, als leerlingen op deze school, nog grote kasten met opgezette vogels in een klaslokaal. Deze collectie is grotendeels als chemisch afval (preparaten vol met arsenicum) afgevoerd bij de opheffing van de oude kweekschool in 1965.

Jules Vallen had zich - meer dan op een opgezette collectie - al vroeg toegelegd op een verzameling levende vogels. Daartoe had hij al voor de Eerste Wereldoorlog in Ottersum achter de dienstwoning van de melkfabriek enige grote voliëres gebouwd, waar een zo natuurlijk mogelijke leefomgeving werd nageemaakt. In deze kooien werden onder meer ooievaars, sierkippen, pauwen en fazanten, diverse soorten steltlopers, meeuwen en sterns gehouden. Het vogelpark van Jules was een attractie voor de kinderen uit de buurt. De pronkjuwelen van deze collectie waren naast de Witte Pauwen vooral de langstaartige vechthoenders (kippen getraind en gefokt voor hanengevechten), waarmee hij vele prijzen haalde. Slechts een klein deel van de na de oorlog resterende collectie levende vogels verhuisde mee naar het vogelpark dat zijn zoon in Blerick had aangelegd: ooievaars en diverse steltlopers zoals Kemphanen, Scholeksters en Kluten en de vechthoenders. Enkele opgezette vogels uit het vogelpark van Jules in Ottersum, na de oorlog verhuisd naar

*Jules Eduard Theodor Vallen
(uit foto-album familie Vallen)*

zijn zoon te Blerick, zijn daar door vraat verloren gegaan of anders na ontruiming van het ouderlijk huis verspreid geraakt. In september 1953 overleed Jules Vallen senior op 74-jarige leeftijd te Blerick.

De vogelverzameling van Hugo Vallen

Hens was bevriend met de 7 jaar jongere broer van Jules Vallen, Hugo. Zij waren leeftijdsgenoten en jaagden in de jaren 1905-1910 samen rond kasteel Hillenraad, waarbij verscheidene bijzondere vogelsoorten aan hun collecties werden toegevoegd. Beider verzamelingen beginnen in 1904 omdat zij vanaf hun 18-jarige leeftijd over een jachtacte beschikken.

Voor de collectie is het kasteel en omgeving een van de belangrijkste verzamellocaties van nieuwe, eerst-vestigde Limburgse vogels (Hens 1905 en 1916).

Van de verzameling van Hugo zijn we redelijk op de hoogte dankzij schriftelijke mededelingen door zijn vriend Hens. Deze vermeldt in zijn Avifauna van 1926 in 74 soortbesprekingen naast verschillende waarnemingen van Hugo ook diverse opgezette vogels uit diens collectie. Deze stammen voornamelijk uit de omgeving van Hillenraad en van de Maas bij Asselt en bij Heel, waar Hugo respectievelijk vanaf circa 1917 en 1927 woonachtig was. Alle in de literatuur genoemde vogels, door hem eertijds verzameld, staan

Tabel 1. Vogels verzameld door Hugo Vallen, aanwezig in zijn collectie of in die van Hens (in collectie Naturalis Biodiversity Center, Leiden). Bronnen: Snouckaert van Schauburg 1906; 1907a en b; Hens 1911-1912; Hens 1916; Catalogus Hens 1920; Hens 1926 en 1932.

soort	datum	plaats	collectie / specimens
Vaal Stormvogeltje <i>Oceanodroma leucorhoa</i>	2 feb. 1906	Ameland, Fr.	H Vallen (in Naturalis)
Knobbelzwaan <i>Cygnus olor</i>	eind jan. 1924	Asselt	H Vallen
Wilde Zwaan <i>Cygnus cygnus</i>	jan. 1924	Asselt	H Vallen: 4 ex.
Rietgans <i>Anser fabalis/serrirostris</i>	dec. 23 / jan. 24	Asselt	H Vallen: 5 ex.
Smient <i>Anas penelope</i>	najaar & winter	Asselt ?	H Vallen: + ex.
Krakeend <i>Anas strepera</i>	eind feb. 1919	Asselt	H Vallen: + ex.
Witoogeed <i>Aythya nyroca</i>	21 dec. 1904, > 1917	Swalmen	H Vallen: c. 3 ex.
Grote Zeeeend <i>Melanitta fusca</i>	jan. en herfst 1919	Asselt	H Vallen: + ex.
Brilduiker <i>Bucephala clangula</i>	29 jan. 1924	Asselt	P Hens (donatie HV): vr.
Nonnetje <i>Mergellus albellus</i>	28 jun. 1919	Asselt	H Vallen: vr.
Middelste Zaagbek <i>Mergus serrator</i>	winters 1919-1922	Asselt	H Vallen: + ex.
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	anno ?	Brüggen, Dtsl.	H Vallen
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	15 okt. 1923	Swalmen, Asselt	H Vallen: m.
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	sine anno, c. 1906 ?	Swalmen	H Vallen: schedel
Slechtvalk <i>Falco peregrinus</i>	< 1925	Swalmen	H Vallen
Kwarteloning <i>Crex crex</i>	dec. 1928	Heel	H Vallen
Bontbekplevier <i>Charadrius hiaticula</i>	> 1926 < 1932	Linne	P Hens (donatie HV): 2 ex.
Poelsnip <i>Gallinago media</i>	voor-, najaar > 1918	Asselt	H Vallen: + ex.
Witgatje <i>Tringa ochropus</i>	27 aug., 21 dec. 1929	Linne	P Hens (donatie HV): 2 ex.
Bonte Strandloper <i>Calidris alpina</i>	17 sep. 1929	Linne	P Hens (donatie HV)
Steenuil <i>Athene noctua</i>	11 feb. 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV): m.
IJsvogel <i>Alcedo atthis</i>	4 sep. 1907	Hillenraad	P Hens (donatie HV): m.
Hop <i>Upupa epops</i>	< 1910, 19 nov. 1911	Swalmen, Linne	H Vallen: 2 ex.
Kleine Bonte Specht <i>Dendrocopos minor</i>	5 mei 1910	Swalmen	H Vallen: m. & vr.
Grote Bonte Specht <i>Dendrocopos major</i>	sine dato	Swalmen	H Vallen
Groene Specht <i>Picus viridis</i>	28 feb. 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV): vr.
Boomleeuwerik <i>Lullula arborea</i>	4 mrt. 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV)
Veldleeuwerik <i>Alauda arvensis</i>	18 mrt. 1906	Swalmen	P Hens (donatie HV): m.
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	9 mrt. 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV)
Gele Kwikstaart <i>Motacilla flava</i>	22 apr. 1906	Heide, Hillenraad	P Hens (donatie HV): m.
Duinpieper <i>Anthus campestris</i>	o.a. 12 mei 1907	Swalmen	P Hens (donatie HV): m. H Vallen: + ex.
Boompieper <i>Anthus trivialis</i>	22 apr. 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV): m.
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	1 apr. 1906	Heide, Swalmen	P Hens (donatie HV): m.
Goudhaantje <i>Regulus regulus</i>	21 mrt. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV): m.
Pestvogel <i>Bombycilla garrulus</i>	herfst 1903, 3 nov. 1910	Swalmen	H Vallen: 2 ex.
Kramsvogel <i>Turdus pilaris</i>	10 jan. 1909	Hillenraad	P Hens (donatie HV): vr.
Zanglijster <i>Turdus philomelos clarkei</i>	mrt. 1906, sept. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV): 2 ex.
Grote Lijster <i>Turdus viscivorus</i>	1 apr. 1906, 1 mrt. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV): 2 ex.
Spotvogel <i>Hippolais icterina</i>	20 mei 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV)
Fitis <i>Phylloscopus trochilus</i>	apr. 1906, 1908, 1909	Hillenraad	P Hens (donatie HV): 4 ex.
Tjiftjaf <i>Phylloscopus collybita</i>	mrt. 1906, apr. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV): 2 ex.
Bonte Vliegenvanger <i>Ficedula hypoleuca</i>	2 mei 1908, 9 mei 1909, 16 mei 1909	Hillenraad	P Hens (donatie HV): 4 (2 m. en 2 vr.)
Nachtegaal <i>Luscinia megarhynchos</i>	18 juni 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV): vr.
Blauwborst <i>Luscinia svecica</i>	8 apr. 1906, 7 juni 1908	Swalmen, Brüggen, Dtsl.	P Hens (donatie HV): 2 ex.
Zwarte Roodstaart <i>Phoenicurus ochruros</i>	2 mei 1906, 30 apr. 1908, 18 mrt. 1918	Hillenraad, Asselt	P Hens (donatie HV): 3 m.
Paapje <i>Saxicola rubetra</i>	3 mei 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV): vr.
Roodborsttapuit <i>Saxicola rubicola</i>	7 juni 1908	Brüggen, Dtsl.	P Hens (donatie HV)
Tapuit <i>Oenanthe oenanthe</i>	8 apr. 1906, 12 mei 1907	Swalmen Hillenraad	P Hens (donatie HV): 2 m.
Staartmees <i>Aegithalos caudatus</i>	28 feb. 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV): vr.
Glanskop <i>Poecile palustris</i>	9 feb. 1908	Swalmen	P Hens (donatie HV)

Vervolg Tabel 1. Vogels verzameld door Hugo Vallen, aanwezig in zijn collectie of in die van Hens (in collectie Naturalis Biodiversity Center, Leiden). Bronnen: Snouckaert van Schauburg 1906; 1907a en b; Hens 1911-1912; Hens 1916; Catalogus Hens 1920; Hens 1926 en 1932.

soort	datum	plaats	collectie / specimens
Matkop <i>Poecile montana</i>	herfst 1910	Hillenraad	H Vallen
Zwarte Mees <i>Pariparus ater</i>	29 nov. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV)
Koolmees <i>Parus major</i>	8 dec. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV)
Pimpelmees <i>Cyanistes caeruleus</i>	feb. 1908, 20 dec. 1909	Hillenraad	P Hens (donatie HV): 2 m.
Wielewaal <i>Oriolus oriolus</i>	18 juni 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV): vr.
Klapekster <i>Lanius excubitor</i>	winters 1906, 1909, 1910	omg. Roermond	H Vallen: + ex.
Roodkopklauwier <i>Lanius senator</i>	6 en 13 mei 1907	Hillenraad	Snouckaert (don. Hens?)
Gaai <i>Garrulus glandarius</i>	27 apr. 1907	Hillenraad	P Hens (donatie HV): vr.
Notenkraker <i>Nucifraga caryocatactes</i>	2 nov. 1907	Swalmen	H Vallen: vr.
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	11 apr. 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV): m.
Ringmus <i>Passer montanus</i>	8 dec. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV)
Vink <i>Fringilla coelebs</i>	22 mrt. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV)
Europese Kanarie <i>Serinus serinus</i>	apr. <1906, 12 apr. 1907	Swalmen	H Vallen: 2 ex. Snouckaert (don. HV): m.
Groening <i>Carduelis chloris</i>	3 apr. 1906	Hillenraad	P Hens (donatie HV): m.
Kneu <i>Carduelis cannabina</i>	14 mrt. 1906	Swalmerheide	P Hens (donatie HV)
Kruisbek <i>Loxia curvirostra</i>	najaar <1911	Roermond	H Vallen
Grote Goudvink <i>Pyrrhula pyrrhula pyrrhula</i>	7 okt. 1905	Swalmen	H Vallen: vr.
Appelvink <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	25 nov. 1904, 2 jan. 1907	Swalmen	H Vallen: 2 ex.
Geelgors <i>Emberiza citrinella</i>	19 apr. 1906, 20 dec. 1908	Hillenraad	P Hens (donatie HV): 2 ex.
Ortolaan <i>Emberiza hortulana</i>	mei 1906, 4 juni 1906, 3 mei 1908	Swalmen	P Hens (donatie HV): 3 ex., w.o. 2 m.
Rietgors <i>Emberiza schoeniclus</i>	ex. uit dec.; mrt. 1906, ex. uit jan.	Hillenraad	H Vallen: + ex. P Hens (donatie HV): 2
Grauwe Gors <i>Emberiza calandra</i>	28 jan. en 17 feb. 1906	Roermond	P Hens (donatie HV): 2
IJsgors <i>Calcarius lapponicus</i>	mrt. 1906 ?	Swalmen	H Vallen
Totaal 73 soorten	1904 - 1929		

vermeld in tabel 1. Het betreft zo'n 125 vogels van 73 soorten. Mogelijk bleven in de literatuur de gewonere soorten onvermeld waardoor tabel 1 vermoedelijk een onvolledige reconstructie is.

Van deze 125 vogels resteert slechts wat Hugo in de loop der jaren aan zijn vriend Hens schonk (ten minste 62 vogels). Zo schrijft Hens in zijn dagboek uit 1956: "*De grote collectie opgezette vogels van Hugo Vallen is -op enkele ex. na, welke zich in mijn huidencollectie gedemonteerd bevinden - in de loop der jaren verloren gegaan*". Bij deze donaties aan Hens kan men er waarschijnlijk vanuit gaan dat de betreffende soorten ook al in de verzameling van Hugo aanwezig waren, en dat ze dus als dubletten waren weggeschonken.

Onder de restanten (nu in Naturalis, Leiden) bevinden zich een Duinpieper van 12 mei 1907 afkomstig van de heide achter kasteel Hillenraad en twee Roodkopklauwieren aanwezig in de collectie Snouckaert (waarschijnlijk verzameld door Hens of Vallen).

Toen Hugo (vermoedelijk na zijn huwelijk in 1916) in Asselt kwam te wonen, verzamelde hij 's winters watvogels aan de Maas, waaronder rond 1918 nog enige Witoogenden (Hens, 1926: 124), Wilde Zwanen, Grote Zee-eenden en diverse zaagbekken. Opmerkelijk is het ontbreken van Grauwe Kiekendief in de collectie van Hugo Vallen (in de collectie Hens, 1910-1912 zijn 3 exemplaren uit de omgeving van Roermond aanwezig), van Korhoen (met toen een plaatselijke populatie aan de Duitse grens) en van Grauwe en Roodkopklauwier. De laatste soort stelde hij nog wel vast in de jaren 1931-1933 met meerdere broedparen in Heel (Haverschmidt, 1932; Brouwer & Haverschmidt, 1933 en 1934). Na afkondiging van de Vogelwet 1912 hield Hugo Vallen zich als verzamelaar aan het jachtseizoen en werden geen broedvogels meer geschoten. Geleidelijk werd hij een vogelwaarnemer zonder geweer, wiens waarnemingen als tevoren hun weg vonden in de avifaunistische overzichten van Hens (1926, 1932 en 1948).

Mannetje Duinpieper
verzameld op landgoed
Hillenraad te Swalmen,
12 mei 1907, door Hugo
Vallen. In collectie P.A.
Hens, nu in NCB Naturalis
(RMNH.aves.57452),
11 februari 2013
(J.J.F.J. Jansen)

Jules Vallen junior en zijn vogelpark in Blerick

De passie voor het houden van levende siervogels ging over van vader Jules op zijn zoon Jules H.J.M. Vallen (1911-1979). Na zijn studie medicijnen te Utrecht en Leiden in de jaren 1929-1935 had deze zich als huisarts gevestigd; aanvankelijk in Geldrop en vanaf 1937 in Blerick bij Venlo. In Blerick startte hij, mogelijk al voor de oorlog, een siervogelcollectie, in navolging van het vogelpark van zijn vader in Ottersum. Na de oorlog verhuisde zijn vader met het restant van zijn verzameling levende vogels ook naar Blerick. Een deel van zijn vader's levende have was aan het eind van de oorlog vermoedelijk door de Duitsers vernietigd of opgegeten door dorpsgenoten. Jules senior bracht Ooievaars en diverse steltlopers onder bij zijn zoon in Blerick.

Na enkele jaren gekweekt te hebben met Nederlandse weidevogels in Blerick richtte Jules junior zich geleidelijk op het houden van papegaaien en parkieten, kwartels, patrijzen en fazanten. Daarnaast had hij een kleine watervogelcollectie, met diverse soorten exotische en inheemse eenden en ganzen, alsook flamingo's en Kluten. Na verloop van tijd kreeg Jules ook gewonde inheemse vogels ter verzorging aangeboden, en werd zijn vogelpark mede een vogelasiel. Bij het fokken werkte hij nauw samen

met de dierentuinen van Antwerpen, Amsterdam, Rotterdam en Walsrode (D). Veel vogels werden over en weer geruild. De fazanterie in Blerick bevatte diverse zeldzame soorten en ondersoorten, waarmee ook gekweekt werd. Daaronder de toen in het wild als uitgestorven beschouwde Keizerfazant *Lophura imperialis*. Vallen participeerde daarmee in een internationaal fokprogramma om de soort in stand te houden. In 1990 werd de Keizerfazant in het wild teruggevonden in Vietnam (Hennache *et al.*, 2003), maar geldt nog steeds als sterk bedreigd. De Keizerfazant in de collectie van Jules Vallen junior werd uiteindelijk 31 jaar.

De mooiste volièrevogels en een enkele wilde vogel werden opgezet. Tot circa 1990 was deze kleine collectie opgezette vogels in familiebezit, hierna raakte deze verspreid door schenkingen aan derden. Jules Vallen junior was ook vogelaar te velde; regelmatig ging hij vogels kijken in de omgeving van Venlo (met de tuinbouwonderwijzer M.H. Gelissen uit Blerick) en rond Weert (met Stultjes).

Na het overlijden van Jules junior in 1979, twee jaar na zijn veertigjarig jubileum als huisarts in Blerick, nam zijn dochter Mariet de zorg voor het vogelpark en vogelasiel over. Mariet zette voort wat haar vader zich ten doel had gesteld: het in stand houden van diersoorten door middel van fokken. Zij had

enkele stamboekfazanten voor de kweek, zoals de Vietnam Fazant *Lophura edwardsi hatinhensis*, een zeldzame ondersoort van de Edward's Fazant en het Blyth's Saterhoen *Tragopan blythii*. Samen met haar partner Han Assink (1948-2005), opzichter van de levende have in dierentuin Blijdorp, oprichter van de World Pheasant Association Benelux en de Touraco Society Nederland, en voorzitter van de Parrot Trust International, hield zij zich bezig met behoud en bescherming van fazanten wereldwijd. Het vogelpark van Jules junior wordt nog steeds door haar voortgezet in haar woonplaats in Noord-Limburg.

Besluit

Terugkijkend naar meer dan honderd jaar vogelverzamelactiviteiten door vier generaties uit de familie Vallen zien we twee hoofdlijnen: een avifaunistische en een aviculturistische verzameltraditie. De regionaal avifaunistische verzameltraditie, begonnen door Jean Vallen met het aanleggen van een regionale Limburgse vogelverzameling werd voortgezet door zijn zoons. Dit verzamelwerk droeg bij aan Hens' *Avifauna van de Nederlandsche provincie Limburg*, voor wat betreft informatie over Midden- en Noord-Limburg. De aviculturistische verzameltraditie, gestart door Jules Vallen senior werd voortgezet door zijn zoon en kleindochter. Deze stond en staat meer en meer in het teken van vogelbescherming, gericht op het in stand houden van zeldzame hoendersoorten via fokprogramma's.

Het is bijzonder jammer dat in het verloop van de tijd collecties door de tand des tijds worden aangetast en vernietigd. Dat is vaak het lot van de verzamelaar en diens verzamelingen. Door het systematisch achterhalen en publiceren van informatie proberen wij echter de historische en actuele waarde van dergelijke vogelcollecties voor de vergetelheid te behoeden.

Dankwoord

Wij danken Mariet Vallen voor de achtergrondinformatie over haar familie en de nuttige literatuurtips.

Literatuur

- Brouwer G.A. & Fr. Haverschmidt, 1933. Waarnemingen in 1932. *Ardea* 22: 1-20.
 Brouwer G.A. & Fr. Haverschmidt, 1934. Waarnemingen over broedvogels in 1933. *Ardea* 23: 57-66.
 van Dinter W., 2004. Coöperatieve Stoomzuivelfabriek 'St. Jan' te Ottersum 1903-1948. Historische Kring 'Maas en Niers', Gennep.

- Haverschmidt Fr., 1932. Waarnemingen in 1931, verzameld door de 'Club van Trekwaarnemers'. *Ardea* 21: 43-55.
 Hennache A., P. Rasmussen, V. Lucchini, S. Rimondi & E. Randi, 2003. Hybrid origin of the imperial pheasant *Lophura imperialis* (Delacour and Jabouille, 1924) demonstrated by morphology, hybrid experiments, and DNA analyses. *Biological Journal of the Linnean Society* 80: 573-600.
 Hens P.A., 1905. Op de heide. *De Levende Natuur* 10: 184-185.
 Hens P.A., 1910. Najaarstrek in Limburg (Roermond en omstreken). *Jaarboekje Nederlandsche Ornithologische Vereeniging* 7: 93-112.
 Hens P.A., 1911-1912. Avifauna der omgeving van Roermond. *Jaarbericht Club der Nederlandsche Vogelkundigen* 1: 18-37 en 2: 21-31.
 Hens P.A., 1916. De Duinpieper (*Anthus campestris*). *Jaarbericht Club Nederlandsche Vogelkundigen* 6: 51-53.
 Hens P.A., 1920. Catalogus van de collectie vogelhuiden van P.A. Hens, Valkenburg, 2 september 1920. *Archief NCB Naturalis, Leiden*.
 Hens P.A., 1926. Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg benevens eene vergelijking met die der aangrenzende gebieden. *Uitgevers drukkerij v.h. C. Goffin, Maastricht*.
 Hens P.A., 1932. Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg benevens eene vergelijking met die der aangrenzende gebieden. 1e en 2e aanvulling. *Uitgevers drukkerij v.h. C. Goffin, Maastricht*.
 Hens P.A., 1948. Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg benevens eene vergelijking met die der aangrenzende gebieden. 3de aanvulling. *Drukkerij v.h. C. Goffin, Maastricht*.
 Hens P.A., 1965. Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg (tweede, herziene druk). *Publ. Natuurhistorische Genootschap Limburg, Reeks XV, Maastricht*.
 del Hoyo J., A. Elliot & J. Sargatal (eds.), 1994. *Handbook of the birds of the world, Vol. 2. New world vultures to guineafow* Lynx Edicions, Barcelona.
 Jansen J. 2011. De vogelverzameling van Pastoor Beckers. *Limburgse Vogels* 21: 83-87.
 Maas M., 1973. Visitekaartjes van huisarts Vallen uit Blerick: Exotische vogels... en kneuzen! *Limburgsch Dagblad* 10 mei 1973.
 Minis-van de Geyn W.A.E., 1954. Mededelingen m.b.t. Limburgse vogelcollecties, in: *Verslagen van de Maandvergaderingen te Maastricht op Woensdag 6 October 1954. Natuurhistorisch Maandblad Limburg* 43 (10): 66-67.
 Snouckaert van Schauburg R., 1906. Ornithologie van Nederland. Waarnemingen van 1 mei 1905 tot en met 30 april 1906. *Nederlandsche Ornithologische Vereeniging Verslagen en Mededelingen* 3: 25-41.
 Snouckaert van Schauburg R., 1907a. Ornithologie van Nederland. Waarnemingen van 1 mei 1906 tot en met 30 april 1907. *Nederlandsche Ornithologische Vereeniging Verslagen en Mededelingen* 4: 25-38.
 Snouckaert van Schauburg R., 1907b. Ornithologische verzamelingen in Nederland. *Nederlandsche Ornithologische Vereeniging Verslagen en Mededelingen* 4: 40-53.
 Snouckaert van Schauburg R., 1910. Ornithologie van Nederland. Waarnemingen van 1 mei 1909 tot en met 30 april 1910. *Jaarboekje Nederlandsche Ornithologische Vereeniging* 7: 44-56.
 Vlek R. & J. Jansen, 2012. Henri Nillesen, de eerste Limburgse avifaunist. *Limburgse Vogels* 22: 69-77.
 Voous K.H., 1995. *In de ban van vogels*. Scheffers, Utrecht.

Justin Jansen, Ravelijn 6, 5361 EJ Grave
 Ruud Vlek, Spuistraat 302, 1012 VX Amsterdam

Kolonievogels in Limburg, 1990-2012

Joost van Bruggen & Fred Hustings

Het is in dit tijdschrift een goede gewoonte om jaarlijks een overzicht te publiceren van zeldzame en schaarse broedvogels in Limburg (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2012). Een exercitie waarin de betreffende districtscoördinatoren ongetwijfeld veel tijd steken, resulterend in een gedegen en inspirerende samenvatting van de bestaande kennis over het voorkomen van deze soorten. Kolonievogels bleven tot nu toe buiten beschou-

wing in deze reeks, al kwamen afzonderlijke soorten soms ter sprake in andere artikelen (Schepers, 1999; Ummels, 2010; Vernooij, 2004). In deze bijdrage wordt een overzicht gegeven van aantallen, trends en verspreiding van kolonievogels in Limburg in de periode 1990-2012. Wellicht vormt dit de opmaat tot een regelmatiger stroom van publicaties over deze soorten.

Aalscholver, Eijsden, 15 mei 2012 (K. Lemmens)

Methoden en materiaal

Tellingen

Tellingen van kolonievogels vinden plaats in het kader van het Meetnet Broedvogels van Sovon en vormen een onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring van de overheid. Bij kolonievogels wordt jaarlijks een landelijk dekkend beeld nagestreefd, met uitzondering van de Huiszwaluw die in steekproefgebieden wordt gevolgd.

De tellingen worden bijna volledig door vrijwilligers

uitgevoerd, aangevuld met enkele professionele tellers. Daarbij worden de instructies van de broedvogelhandleiding gevolgd (meest recente: van Dijk & Boele, 2011), in combinatie met de soortspecifieke inventarisatierichtlijnen op de website van Sovon (sovon.nl/content/vogelsoorten). Meestal tellen de waarnemers bezette nesten, als dat niet gaat wordt volstaan met het tellen van aanwezige vogels boven de kolonie. Vrijwillige districtscoördinatoren begeleiden het regionale veldwerk en controleren de resultaten.

Uitwerking

De gegevens worden opgeslagen in de database van Sovon, waarna het CBS de berekening van indexen verzorgt. Dit geschiedt met het programma TRIM (TRend analysis and Indices for Monitoring data), waarbij wordt gecorrigeerd voor ontbrekende teldata. Voor meer informatie wordt verwezen naar de broedvogelverslagen van Sovon vanaf 1992 (Boele *et al.*, 2013 en voorgangers). De teldekking in Limburg varieert per soort. Waar relevant wordt dit toegelicht in de soortbesprekingen.

Voor dit artikel worden de Limburgse trends in 1990-2012 vergeleken met de landelijke (Sovon/CBS). Daarbij is meestal de stand in het jaar 1990 op index 100 gesteld. Let bij de grafieken op de voor Limburg en Nederland soms afwijkende as! Voorts worden voor Limburg recente populatieschattingen gegeven, periode 2008-2012, en vergeleken met het landelijke totaal. Hierbij is rekening gehouden met ontbrekende tellingen waarvoor door TRIM op een systematische manier is 'bijgeschat'.

Resultaten

In de onderhavige periode zijn elf soorten kolonievogels in Limburg met zekerheid als broedvogel vastgesteld. Van verschillende andere soorten is wel eens suggestief gedrag, zoals balts, waargenomen of verleidt de aanwezigheid in het broedseizoen tot speculaties omtrent (toekomstige) broedgevallen. Duidelijke aanwijzingen voor broeden ontbreken bij deze soorten echter vooralsnog. Voorbeelden zijn Grote Zilverreiger, Lepelaar en Geelpootmeeuw. Trendgrafieken (figuur 1) laten de ontwikkeling in 1990-2012 van de Limburgse broedpopulatie zien, afgezet tegen de landelijke. Verspreidingskaarten (figuur 2) geven het maximum aan dat in recente jaren, 2008-2012, per kolonie geteld is.

Aalscholver

Als broedvogel was de Aalscholver een laatkomer in Limburg. Op een vaag geval bij Nederweert in 1925 na, ontbreken broedaanwijzingen gedurende de 20e eeuw. De explosieve landelijke toename vanaf de jaren zeventig, eerst geconcentreerd in het IJsselmeergebied maar zich daarna uitbreidend over grote delen van het land, ging aan de provincie voorbij. Dat veranderde pas in 2001 met de vestiging in de Mariapeel (Vernooij, 2004). Deze kolonie, in door waterstandverhoging afstervend bos, groeide snel (eerste jaar 34 nesten, daaropvolgende jaar 62),

maar bleef vervolgens op hetzelfde peil steken (53-67 nesten). Zou de afstand tot visrijke wateren te groot zijn? In de directe omgeving van de broedplaats zijn immers alleen veenplassen (uitsluitend hondsvijvis) en afvoerkanalen te vinden, die beide waarschijnlijk onvoldoende voedsel bieden voor een forse kolonie. Wat dat betreft lag de vestiging in de Molengreend bij Stevensweert meer voor de hand: te midden van de uitgestrekte, visrijke Maasplassen. De aantallen namen hier vanaf de vestiging in 2009 snel toe (155 nesten in 2012) en lijken nog niet aan hun limiet te zitten. Dat de soort elders in het Limburgse Maasdal nog als broedvogel ontbreekt, wekt enige verwondering. Dichte moerasbosjes of voor recreanten afgesloten of lastig bereikbare eilandjes - en dus voor Aalscholvers geschikt om te broeden - zijn hier niet dik gezaaid maar lokaal wel aanwezig. Ook elders in Nederland is het voorkomen langs de Maas trouwens mager, met alleen een tijdelijke vestiging bij Appeltern (Boele *et al.*, 2013). Aan de Vlaamse kant van de Maas behoort de kolonie te Dilsen-Stokkem met in 2004-2012 200-300 nesten tot de grootste van België (Devos & Spanoghe, 2013).

Blauwe Reiger

Na wat kortstondige vestigingen van een of enkele broedparen kan 1968 ingaan als het beginjaar van jaarlijks broeden in Limburg (Ganzevles *et al.*, 1985). De kolonie van het Vlakwater bij Nederweert, waarmee het allemaal begon, bestaat al geruime tijd niet meer, maar de tweede vestiging wel degelijk. Deze kolonie, in het Meggelveld bij Wessem, ontstond in 1970 en ontwikkelde zich tot de grootste van Nederland, althans in sommige jaren. Die bloei lijkt voorbij, want aantallen van 312 (1990) en 297 nesten (2000) worden recent niet meer gehaald: 75-152 paren vormen tegenwoordig het maximum. De op één na grootste kolonie, bij de Maascentrale (Demcolec) in Buggenum, lijkt stabiel rond de 100 paren maar is sinds 2010 niet meer geteld.

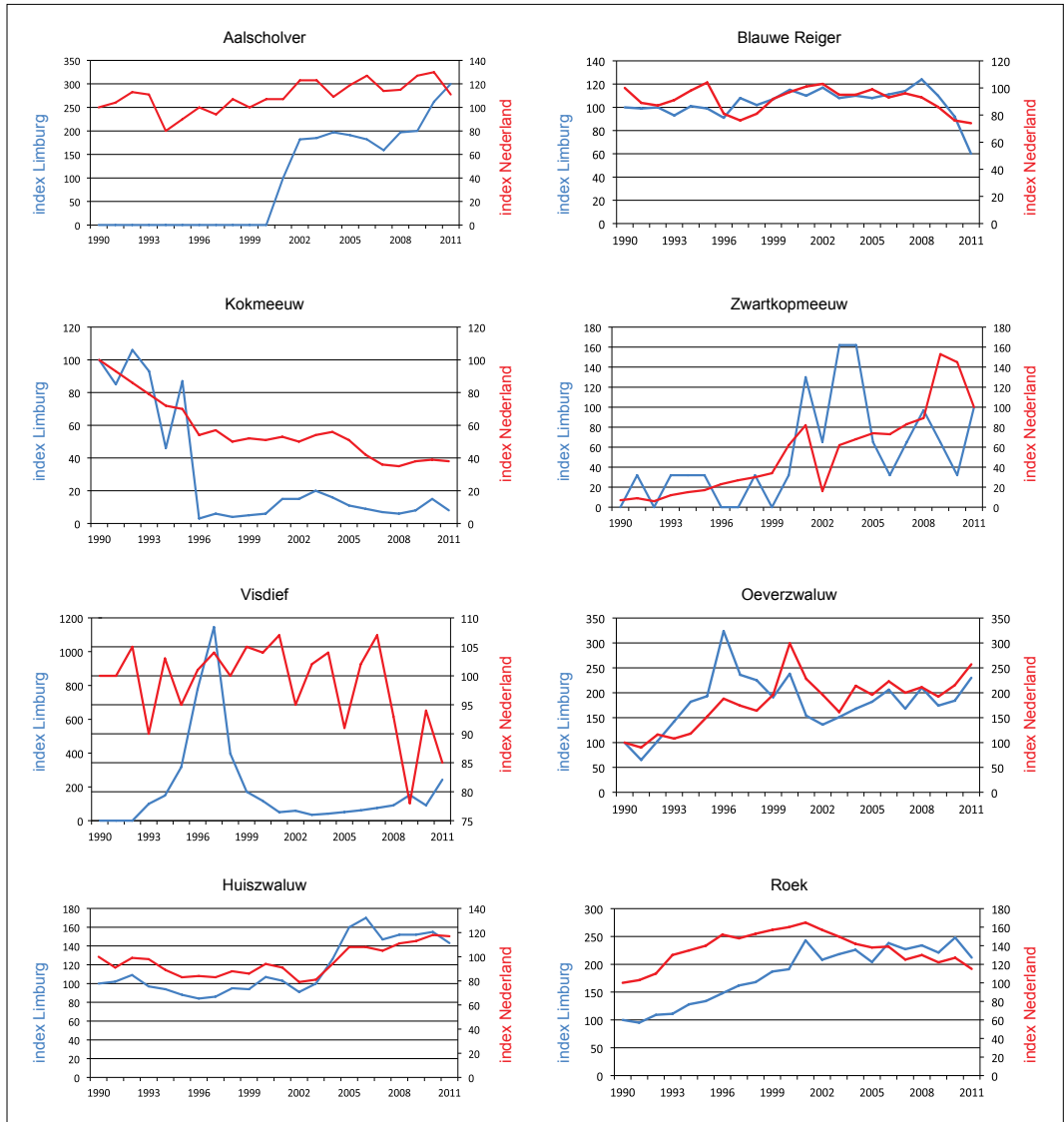
Kolonies van 25-50 paren bevinden zich bij Gennep (Paesplas), Nederweert (Landgoed 't Kruis) en Landgraaf (Strijthagen). Opmerkelijk is het verspreide voorkomen in Zuid-Limburg, waar een of enkele paren nestelen in stads- of kasteelparken of beekbegeleidende bosjes. Zulke minivestigingen zijn vaak lastig te vinden en te tellen, wat dan ook op verschillende locaties niet jaarlijks gebeurt. Dat geldt helaas ook voor verschillende grotere kolonies.

Desondanks is wel duidelijk dat enkele recente wat koudere winters, vanaf 2008/09, er flink ingehakt

hebben. Hoewel geen van deze winters het predikaat 'streng' verdiende in termen van IJnsen (1991), kenden ze wel degelijk wekenlange perioden met strenge vorst. De kleine Limburgse populatie is sindsdien ongeveer gehalveerd en daarmee nog sterker afgenomen dan de landelijke (-30%). Dit is verbazingwekkend, aangezien twee 'echt strenge' winters midden jaren negentig landelijk een forse terugval lieten zien, maar niet in Limburg.

Kokmeeuw

Kokmeeuwen hebben hun bestetijd gehad in Limburg. In de 20e eeuw bestonden er verschillende grote kolonies, met name op De Zoom bij Nederweert (bekend vanaf 1924, maximaal 1350 paren, absent vanaf 1990), in de Grootte Peel (bekend vanaf 1933, max. 8540, echter inclusief Noord-Brabantse deel), in de Mariapeel (bekend vanaf 1943, max. 2000) en op de Bergerheide (bekend vanaf 1977, max. 5700).

Figuur 1. Trend van enkele kolonievogels in Limburg en Nederland in 1990-2012. Index 1990=100. Let op verschillende assen bij sommige soorten.

*Blauwe Reiger, Mariapeel,
13 juni 2010 (G. Lamers)*

De Limburgse populatie groeide in de loop van de 20e eeuw naar een piek van meer dan 10.000 paren begin jaren tachtig, om vervolgens te gaan kwakkelen. Sinds de eeuwwisseling is er weinig meer over van meeuwenwolven boven de vennen. De soort verdween uit het Limburgse deel van de Grootte Peel, terwijl de enkele tientallen broedpogingen die op de Bergerheide soms nog ondernomen worden steevast mislukken. De vestiging in de Mariapeel is wat bestendiger, met in de beste jaren 600-700 paren maar recent meestal rond 350. Het enige lichtpuntje is de vestiging in 2012 van 80 paren op een eilandje in de Stevol-plas (Molenplas) bij Stevensweert.

Het Limburgse beeld weerspiegelt de ontwikkeling van vrijwel alle binnenlandse kolonies in Nederland. Vooral op de hogere gronden is de Kokmeeuw als broedvogel hard aan het verdwijnen. Hierbij spelen slechte broedresultaten door voedselproblemen (o.a. verdroging) en aanhoudende predatie (o.a. vos) mee (Loven & Pahlplatz, 2003; Boele *et al.*, 2012). Het intensief rapen van eieren - in de Grootte Peel in 1982-1995 jaarlijks 61-100% van alle eieren; (van Seggelen, 1999) - zal evenmin bevorderlijk zijn geweest voor een blijvend hoog populatieniveau. Dat de neergang landelijk gezien minder sterk is, komt door de bufferende werking van een minder krachtige afname in het Deltagebied en vooral Waddengebied (Griend!).

Zwartkopmeeuw

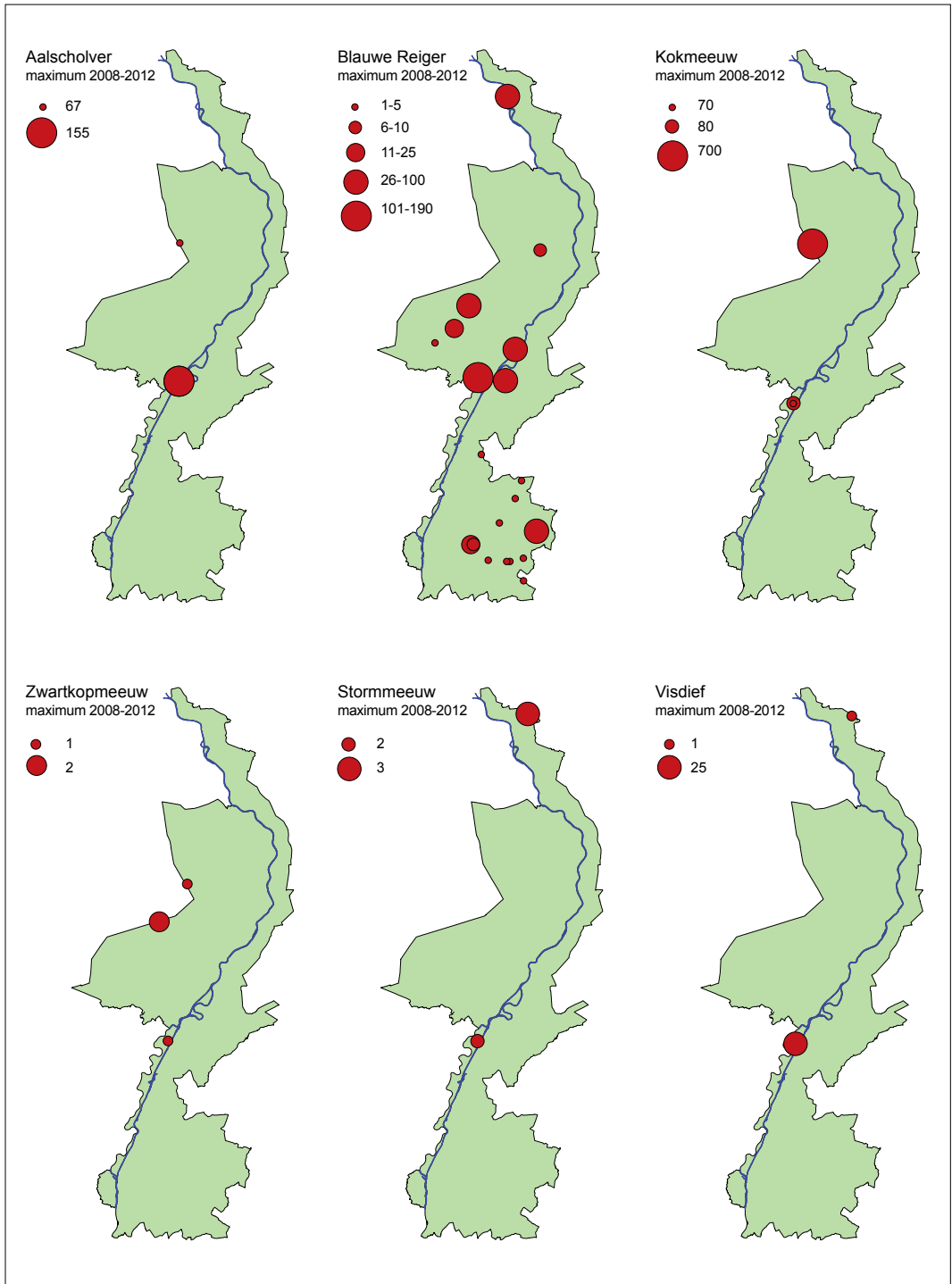
In 1962 werd het derde broedgeval van de Zwartkopmeeuw voor Nederland ontdekt, in het Limburgse deel van de Grootte Peel (Hens, 1965). Het betekende een

achteraf vreemde start van het voorkomen van deze meeuw in Nederland, want tot op heden zijn broedgevallen in het binnenland een schaars fenomeen. In de jaren zeventig, het decennium waarin de vogels zich structureel in Nederland vestigden, vond het tweede broedgeval voor Limburg plaats, op de Bergerheide in 1971. Vanaf de jaren negentig tot 2010 vonden er jaarlijks 1-2 broedpogingen plaats in de Grootte Peel. In de Mariapeel wordt vanaf 2003 jaarlijks een paartje in de kokmeeuwkolonie vastgesteld. Dat de Stevol-plas bij Stevensweert sinds 2012 niet alleen in trek is bij Kokmeeuwen, blijkt uit de vestiging van de Zwartkopmeeuw in 2012 in dit gebied.

Stormmeeuw

Bij Budel-Dorplein, op de grens van Noord-Brabant en Limburg, broeden Stormmeeuwen vanaf 1961. De vestiging bevindt zich grotendeels aan Noord-Brabantse zijde en telde tot enkele tientallen paren. Vanaf 1989 nestelden ook jarenlang maximaal 8 paren op Limburgs gebied. Deze vestiging lijkt echter op zijn laatste benen te lopen. Op Limburgs gebied is de soort voor zover bekend verdwenen, terwijl de aantallen aan Brabantse zijde tot een tiental zijn geslonken.

Recent zijn broedende Stormmeeuwen alleen aangetroffen op afgraving Teunesen (Leemput) bij Milsbeek (1-3 paren vanaf 2010 nestelend op baggermachines, jongen steeds binnen enkele weken gestorven) en het eiland in de Stevol-plas (2 paren in 2012). Over mogelijk broedende Stormmeeuwen op het DSM-terrein bij Lindenheuvel-Geleen (Hustings *et al.*, 2006) bereikte ons geen feitelijke informatie.

Figuur 2. Verspreiding van enkele kolonievogels in Limburg in 2008-12. Maximum per kolonie is aangegeven.

De soort is in Nederland in het diepe binnenland een zeldzame broedvogel, maar komt duidelijk meer voor in het aan Zuidoost-Nederland grenzende Nordrhein-Westfalen. In de periode 2005-2009 werd de populatie aldaar, verdeeld over ongeveer 30 kolonies, geschat op 390-500 paren. Opmerkelijk is dat deze populatie ten opzichte van de jaren negentig met ca. 50% toenam (atlas.nw-ornithologen.de). Dit tegenover een afname in Nederland van ca. 60% (Boele *et al.*, 2013).

Kleine Mantelmeeuw

Met twee broedgevallen op het Stevol-eiland in 2012 deed de Kleine Mantelmeeuw zijn intrede als nieuwe Limburgse broedvogel (zie bijdrage elders in dit nummer). Vestigingen diep in het binnenland zijn zeldzaam, klein en vaak kortstondig (Boele *et al.*, 2013).

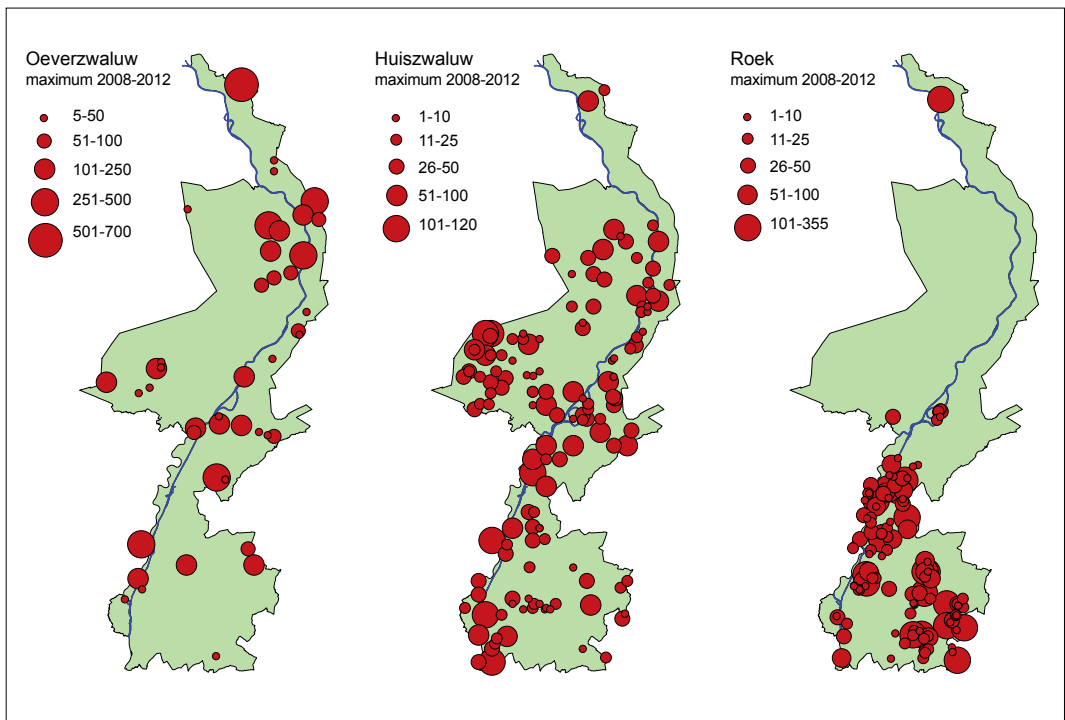
Visdief

De Visdief broedde in de eerste helft van de 20e eeuw op verschillende plekken in het Peelgebied, maar verdween hier met een laatste broedgeval in 1976 in de Grootte Peel. Broedgevallen in het Maasdal

zijn uit de hele eeuw bekend, maar het ging om lage aantallen en het is de vraag of er jaarlijks gebroed werd. Sinds de eeuwwisseling werden broedgevallen bekend van afgraving Teunesen te Milsbeek (2009-2011 telkens één paar, alleen het eerste jaar succesvol) en het eiland in de Stevol-plas. Op de laatste locatie, vanaf 2009 door enkele paren bezet, nestelden 25 paren in 2012. Een aantal waarvoor we in Limburg meer dan een halve eeuw terug moeten gaan!

Zwarte Stern

In Limburg waren Zwarte Sterns nooit dik gezaaid. Kolonies zijn alleen bekend uit het Peelgebied tussen Nederweert en Venray, maar de meeste verdwenen al in de eerste helft van de 20e eeuw. De soort hield het in de Grootte Peel vol tot en met 1993, al is niet helemaal duidelijk of dit binnen het Limburgse deel was. De verdwijning uit de Peel, in eerste instantie toe te schrijven aan ontginning van broedgebieden, daarna aan een combinatie van onrust (bestrijding Kokmeeuwen!) en voedselproblemen, past geheel binnen de teloorgang op de hoge gronden (van der Winden *et al.*, 1996).

Vervolg Figuur 2. Verspreiding van enkele kolonievogels in Limburg in 2008-12. Maximum per kolonie is aangegeven.

Oeverzwaluw

Oeverzwaluwen zijn sinds jaar en dag bekend als broedvogels van natuurlijke oevers, in het Maasdal en sommige beken, en vooral ook afgravingen. Binnen de hier besproken periode leverden de jaren 1996, 2000 en 2011 de meeste Oeverzwaluwen op. Dit komt overeen met het landelijke beeld, met uitzondering van 1996. Landelijk was de stand in dat jaar aan de hoge kant maar niet uitzonderlijk. In Limburg kwam echter een recordaantal tot broeden. Dit was het gevolg van extreem hoogwater in de winter langs de Maas. Hierdoor trad langs de Grensmaas, het enige traject destijds met natuurlijke oevers, kilometerslange oeverafslag op: ideale broedgelegenheid voor Oeverzwaluwen (Schepers, 1999). De 2112 getelde nesten langs de Grensmaas vormden dat jaar een substantieel deel van het provinciale (4800 nesten) en landelijke (20.000) totaal. Dit aantal daalde overigens in de daaropvolgende jaren snel naar 300-350 paren als gevolg van erosie van oevers. In recente jaren gaat het meestal om 500-600 paren, wat binnen het rivierengebied nog altijd heel aanzienlijk is (Boele *et al.*, 2013).

De pieken in 2000 en 2011 hangen samen met gunstige neerslaghoeveelheden in de Sahel, het belangrijkste overwinteringsgebied. In zulke jaren is de overleving veel hoger dan in droogtejaren, wat zijn effect heeft op de hele Europese broedpopulatie (Zwarts *et al.*, 2009). Het merendeel van de Limburgse Oeverzwaluwen broedt in recente jaren in afgravingen, in het bijzonder wanneer met het nestelen van deze soort rekening wordt gehouden. Een voorbeeld vormen de 700 paren in 2011 op afgraving Teunesen te Milsbeek.

De kansen voor broeden in natuurlijke oevers, buiten de Grensmaas alleen op enige schaal van het Roerdal bekend, lijken wat toe te nemen. Op verschillende plaatsen langs de Maas in Noord-Limburg is de laatste jaren stortsteen van de oevers verwijderd in het kader van een natuurvriendelijker oeverbeheer. Dit biedt op termijn weer perspectieven voor Oeverzwaluwen.

Huiszwaluw

Tot in de jaren zeventig van de 20e eeuw waren Huiszwaluwen heel normale broedvogels in Limburg. Een aanhoudende afname, waarschijnlijk al in de jaren zestig begonnen, veegde de soort eerst weg uit de steden en daarna uit het merendeel van de grotere dorpen. Kolonies van honderden nesten werden een dierbare herinnering.

In de jaren negentig bleef de stand redelijk stabiel,

met een lichte tendens tot verdere afname. Het was daarom onverwacht dat er kort na de eeuwwisseling een aanzienlijke vooruitgang werd geconstateerd, parallel aan het landelijke beeld. In Limburg piekten de aantallen in 2006 op een niveau dat bijna de helft hoger lag dan in de jaren negentig. Daarna namen ze weer wat af, contrasterend met de landelijke verdere toename.

Het is verleidelijk om bij de recente kentering te denken aan de Sahel. Zo leverde het landelijk goede huiszwaluwenjaar 2011 voor opvallend veel Sahel-gangers recordcijfers op (Boele *et al.*, 2013). De Huiszwaluw is echter, in tegenstelling tot de Oeverzwaluw, geen typische Sahel-ganger (Zwarts *et al.*, 2009). De overwinteringsgebieden liggen zuidelijker in tropisch Afrika, vermoedelijk vooral in de resterende bosgordel. De recente opleving laat zich dus moeilijk verklaren, want landschappelijke veranderingen ten goede in het broedgebied zijn voor Nederland niet aannemelijk. Overigens heeft de recente toename nog niet geleid tot een herstel van de stand op het niveau van de jaren zeventig, zelfs verre van dat.

Roek

Geen van de algemene kolonievogels wordt in Limburg zo nauwkeurig gevolgd als de Roek, en dat jaarlijks sinds 1979. Een geweldige prestatie van Jacques Ummels, die dit coördineert en veel van het telwerk zelf uitvoert, en zijn medewerkers!

De soort maakte in de jaren zestig en begin jaren zeventig een moeilijke periode door. Onbedoelde vergiftiging met landbouwbestrijdingsmiddelen en intensieve vervolging, funest voor een soort met een lage reproductie, deden de Limburgse stand kelderen van rond 7100 paren naar minder dan 700. Vanaf eind jaren zeventig begon de stand zich langzaam te herstellen.

Daarmee volgde Limburg het landelijke beeld, met echter enige vertraging. Want terwijl de stand landelijk al in de tweede helft van de jaren negentig zijn plafond bereikte, ging het proces in Limburg tot de eeuwwisseling door. Ook de daaropvolgende daling van de aantallen, met per provincie een afname van 10-20%, zette in Limburg wat later in. De recente afname is deels of geheel te wijten aan afschot en vergiftiging, kappen van nestbomen en moedwillige verstoring tijdens het broedseizoen (Ummels, 2010). De verspreiding blijft, zoals al vele decennia het geval is, in hoofdlijnen beperkt tot Limburg bezuiden Roermond. Vestigingen in het Peelgebied, het

Huiszwaluw, Kanne (B),
21 juli 2012 (K. Lemmens)

noordelijk Maasdal en elders in Noord-Limburg zijn bekend van vóór 1970; de kolonie van 2000 nesten bij Geysteren (Venray) was in 1936 zelfs de grootste van het land (Redactie Ardea, 1937). Een recente, snel gegroeide vestiging langs de Niers in Gennep vormt momenteel de enige kolonie in de noordhelft van de provincie. Deze kolonie is vermoedelijk een satelliet van de al decennia bestaande kolonies bij Boxmeer in Noord-Brabant.

Discussie

Limburgse broedpopulaties in perspectief

Tabel 1 geeft een overzicht van de aantallen kolonievogels in Limburg in 2008-2012. Daarbij moeten veel slagen om de arm worden gehouden voor wat betreft de Huiszwaluw. Deze soort wordt alleen in proefgebieden gevolgd en het is onbekend in hoeverre de provinciale populatie daarmee gedekt wordt. In de jaren 2008-2012 werden in de proefgebieden jaarlijks rond 1450 nesten geteld. Niet ieder gebied is echter jaarlijks geteld. Rekening houdend met deze ontbrekende tellingen, en tevens met telresultaten in voorgaande jaren in gebieden die in 2008-2012 niet onderzocht werden, waren in de Limburgse proefgebieden wellicht zo'n 2800-3200 paren aanwezig. Ervan uitgaande dat flinke delen van de provincie niet onderzocht zijn, maar tevens rekening houdend dat de proefgebieden gemiddeld genomen een wat betere stand kunnen hebben dan niet-onderzochte gebieden (waarnemerseffect), schatten

we de Limburgse populatie voorzichtig in op maximaal 4000-5000 paren. Dat getal wijkt maar weinig af van de schatting van 4000-6000 paren, gebaseerd op verschillende bronnen, in Hustings *et al.* (2006). Binnen de Nederlandse broedpopulaties vormen de Limburgse aantallen van Aalscholver, meeuwen en sterns een marginaal verschijnsel (tabel 1). Dat ontslaat ons niet van de verplichting om ook voor deze soorten waakzaam te zijn. Zo is de recente vestiging van Visdief en verschillende meeuwen op de Stevol-plas alleen maar mogelijk dankzij afsluiting voor waterrecreatie (Vossen, 2011; bijdrage Nagtegaal & Voesten elders in dit nummer). Een uitermate kwetsbare situatie, maar ook een die aangeeft dat er elders in de provincie nog kansen liggen bij een juist beleid.

Tabel 1. Populatieschattingen van Limburgse kolonievogels in 2008-2012 en het aandeel binnen de landelijke broedpopulatie (afgeronde getallen).

Soort	Aantal 2008-12	% Nederland
Aalscholver	70-210	<1
Blauwe Reiger	260-500	4
Kokmeeuw	260-700	<1
Zwartkopmeeuw	1-3	<1
Stormmeeuw	0-5	<1
Kleine Mantelmeeuw	0-2	<1
Oeverzwaluw	2890-4050	11
Huiszwaluw	(4000-5000)	?
Roek	3595-4170	7

Limburg, dat ongeveer 6% van Nederland (inclusief binnenwateren) in beslag neemt, is ook voor de Blauwe Reiger niet van grote betekenis. Maar de kolonie in het Meggelveld is wel in sommige jaren de grootste van het land! Het aandeel Roeken komt min of meer met het verwachtingspatroon overeen, maar voor de Oeverzwaluw ligt dat anders. Het aandeel bedraagt de laatste jaren gemiddeld 11%, maar kan in sommige jaren zoals 1996 oplopen tot 24%. Dat laatste komt echter alleen voor onder - voor vogels - uitzonderlijk gunstige situaties.

Blijvende inspanning gewenst

In het algemeen kunnen we tevreden zijn met de inbreng van Limburgse vogelaars. Van de meeste soorten worden de aantallen voldoende tot goed gevolgd. Er is echter geen aanleiding om zelfgenoegzaam achterover te leunen. Zo is het wat wrang om te constateren dat de in sommige jaren grootste kolonie Blauwe Reigers van Nederland niet altijd geteld is, iets waarin gelukkig verandering lijkt te komen. Ook bij andere soorten ontbreken wel eens tellingen van belangrijke kolonies. En wat gaater gebeuren wanneer de grote motor achter de provinciale roekentellingen stopt met zijn werkzaamheden?

We roepen daarom iedereen op om vooral toch door te gaan met zijn nuttige telwerk. Het tellen zelf is boeiend en het doorgeven van de telresultaten tegenwoordig, dankzij digitale invoer, eenvoudig. Houd de digitale nieuwsbrief voor tellers en andere geïnteresseerden in de gaten, waar overzichten komen te staan van ontbrekende koloniecijfers. En heeft u nog aanvullingen, geef ze dan alstublieft door zodat de gegevens gebruikt kunnen worden.

Dankwoord

Veel dank gaat uit naar de tellers voor hun veelal jarenlange inspanningen. We vertrouwen erop dat ze daarmee door zullen gaan, zodat we het wel en wee van Limburgse kolonievogels goed in de vingers blijven houden. Bijzonder is ook de prestatie van de districtscoördinatoren, die altijd maar weer zorgden voor een zo goed mogelijke teldekking. In de periode 1990-2012 waren dat de volgende personen: Ernest van Asseldonk, Jan Joost Bakhuizen, Justin Jansen,

Gijs Kurstjens, Geert Lamers, Boena van Noorden, Raymond Pahlplatz, Patrick Palmen, Frans Schepers, Hans-Peter Uebelgünn en Robbert Vernooij. Jacques Ummels verdient een applaus voor zijn decennia omspannende coördinatie van roekentellingen.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2012. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2011. *Limburgse Vogels* 22: 57-65.
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, Ballering & C.L. Plate, 2012. Broedvogels in Nederland in 2010. Sovon-rapport 2012/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer & C.L. Plate, 2013. Broedvogels in Nederland in 2011. Sovon-rapport 2013/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Devos K. & G. Spanoghe, 2013. Populatieontwikkeling van aalscholvers in Vlaanderen, update 2011-2013. *Vogelnieuws* nr. 20: 16-21, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Publicaties Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XXXV aflevering 5-15, Maastricht.
- Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg (tweede, herziene druk). Publicaties Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Reeks XV, Maastricht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- IJnsen F., 1991. Karaktergetallen van de winters vanaf 1706. *Zenit* 18: 313-315.
- Loven M.M.H. & R.A.J. Pahlplatz, 2003. Broedvogels van Nederweert, 10 jaar onderzoek naar zeldzame en schaarse soorten. Vogelwerkgroep Nederweert.
- Redactie Ardea, 1937. De sterkte der roekenkolonies in 1936 (*Corvus frugilegus* L.). *Ardea* 26: 202-207.
- Schepers F., 1999. Oeverzwaluwen langs de Grensmaas: tussen droogte in de Sahel en hoogwaters in een on-natuurlijke rivier. *Limburgse Vogels* 10: 1-12.
- van Seggelen C., 1999. Vogels van de Groote Peel: een eeuw avifauna in een veranderend hoogveengebied. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Ummels J., 2010. Broedresultaten van de Roek in Limburg in het nieuwe millennium. *Limburgse Vogels* 20: 59-63.
- Vernooij R., 2004. Aalscholvers in de Mariapeel. De eerste broedgevallen voor Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 93: 9-13.
- Vossen M.H., 2011. Broedvogels van de Molenplas 2011. Verslag in eigen beheer, Echt.
- van der Winden J., W. Hagemeijer & R. Terlou, 1996. Heeft de Zwarte Stern *Chlidonias niger* een toekomst als broedvogel in Nederland? *Limosa* 69: 149-164.
- Zwarts L., R.G. Bijlsma, J. van der Kamp & E. Wymenga, 2009. *Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel*. KNNV Publishing, Zeist, The Netherlands.

Joost van Bruggen & Fred Hustings, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen
joost.vanbruggen@sovon.nl, fred.hustings@sovon.nl

Voorjaarsfenologie 2012

Tom Zeegers

Boomvalk, Nederweert, 2 juni 2012 (R. Schols)

Samengevat is de fenologie een studie naar jaarlijks terugkerende natuurverschijnselen. Voor veel vogelaars is de voorjaarsfenologie een interessant gebeuren. Met plezier worden de eerste terugkerende voorjaars- en zomervogels genoteerd, zodat elk jaar weer genoeg data beschikbaar zijn om een artikel aan dit fenomeen te wijden.

Materiaal en methode

De methode is ongewijzigd ten opzichte van de voorgaande jaren (zie onder meer Zeegers, 2012) en het Vogelarchief Limburg is wederom de bron. Dit archief wordt gevuld met de waarnemingen die worden ingevoerd via waarneming.nl. Niet alle soorten die in Limburg voorkomen als doortrekker of zomergast worden behandeld in dit artikel. Dit is besloten vanwege de volgende redenen:

- Van enkele trekvogels overwinteren steeds meer individuen in de provincie Limburg. Dit zijn onder meer Ooievaar, Oeverloper, Roodborsttapuit, Zwartkop en Tjiftjaf. Deze soorten houden zich in de winter ook op in potentiële broedbiotopen. Daarmee is het lastig om een betrouwbaar beeld te krijgen of de eerst gemelde zingende vogel een overwinteraar is of een net gearriveerd exemplaar. Winterwaarnemingen van de Boomleeuwrik blijven schaars en de soort wordt daarbij relatief weinig op geschikte broedbiotopen waargenomen. Om deze reden wordt de Boomleeuwrik wel behandeld in dit artikel.
- Kwartelkoning, Rietzanger, Orpheusspotvogel en Grauwe Klauwier zijn zo'n schaarse Limburgse broedvogels dat deze niet worden beschreven in dit artikel. Door het lage aantal waarnemingen valt er niet veel over te zeggen.
- Dit artikel laat ook de meer schaarse doortrekkers als Zomertaling, Rode Wouw, Regenwulp en Kraanvogel buiten beschouwing.

De aankomstdata van alle soorten zijn opgenomen in tabel 1, waarbij de eerste drie aankomstdata van 2012 worden vergeleken met de eerste van 2008 - 2011. Zoals in de tabel is te zien, zijn per aankomstdatum de aantallen waarnemingen benoemd. Dit geeft inzicht in welke mate een eerst gemeld individu een uitschieter betreft of dat meerdere individuen geleidelijk of tegelijkertijd de provinciegrenzen bereikt hebben. Er is zoveel mogelijk gefilterd om dubbelmeldingen tot één terug te brengen. Dit artikel is alleen gebaseerd op zorgvuldig gedocumenteerde beschrijvingen. Het is daarom belangrijk om zeer vroege waarnemingen van terugkerende soorten te behandelen als een zeldzame vogel; ook al is de soort nog zo algemeen. Bij het verzamelen van de

data is strikt gekeken naar de provinciegrenzen. Waarnemingen van bijvoorbeeld Houbenhof (B.) en Teverenerheide (D.) die worden ingevoerd op waarneming.nl zijn hierin niet opgenomen.

Weersomstandigheden in 2012

Hieronder volgen per maand kort de bijzondere weercondities in 2012 (bron: knmi.nl).

Februari: gedurende deze maand heerste er een zeer lage temperatuur, zo laag dat het zelfs de koudste februari betrof sinds 1996. Ondanks de koude kon februari ook worden geclassificeerd als een droge en zonnige maand.

Maart: kenmerkend was de droogte. Het betrof de op

Tabel 1. De eerste drie waarnemingsdata in Limburg in 2012, vergeleken met de vroegste aankomstdatum uit de jaren 2008, 2009 en 2010.

Soort	2012 (1)	aantal waarn.	2012 (2)	aantal waarn.	2012 (3)	aantal waarn.	2011	2010	2009	2008
Bruine Kiekendief	18 mrt	1	21 mrt	2	23 mrt	2	7 mrt	15 mrt	11 mrt	17 mrt
Wespendief	29 apr	1	30 apr	1	1 mei	1	25 apr	9 mei	25 apr	1 mei
Boomvalk	14 apr	1	18 apr	1	19 apr	1	7 apr	6 apr	29 mrt	7 apr
Kwartel	28 apr	1	30 apr	1	1 mei	2	18 apr	1 mei	29 apr	2 mei
Kleine Plevier	8 mrt	1	10 mrt	1	16 mrt	3	12 mrt	6 mrt	11 mrt	5 mrt
Grutto	3 mrt	3	4 mrt	1	9 mrt	1	8 mrt	5 mrt	28 feb	26 feb
Zomertortel	13 apr	1	18 apr	1	27 apr	1	19 apr	5 apr	12 apr	22 apr
Koekoek	5 apr	2	6 apr	3	7 apr	1	2 apr	5 apr	4 apr	6 apr
Nachtzwaluw	4 mei	1	6 mei	2	9 mei	1	25 apr	24 apr	30 apr	8 mei
Gierzwaluw	11 apr	2	13 apr	3	14 apr	3	16 apr	16 apr	9 apr	11 apr
Boomleeuwerik	24 feb	1	25 feb	1	26 feb	5	9 feb	24 feb	21 feb	23 feb
Oeverzwaluw	22 mrt	1	24 mrt	1	25 mrt	2	21 mrt	20 mrt	18 mrt	13 mrt
Huiszwaluw	17 mrt	1	25 mrt	1	3 apr	1	26 mrt	28 mrt	29 mrt	29 mrt
Boerenzwaluw	14 mrt	2	16 mrt	1	17 mrt	4	16 mrt	20 mrt	12 mrt	9 mrt
Boompieper	24 mrt	2	26 mrt	1	28 mrt	2	22 mrt	19 mrt	21 mrt	23 mrt
Gele Kwikstaart	1 apr	2	2 apr	1	3 apr	1	20 mrt	18 mrt	28 mrt	27 mrt
Nachtegaal	10 apr	1	11 apr	1	12 apr	1	8 apr	10 apr	7 apr	19 apr
Blaauwborst	16 mrt	1	17 mrt	2	18 mrt	1	13 mrt	19 mrt	16 mrt	16 mrt
Gekraagde Roodstaart	24 mrt	1	28 mrt	1	31 mrt	3	27 mrt	2 apr	4 apr	4 apr
Paapje	12 apr	1	14 apr	1	24 apr	1	9 apr	18 apr	6 apr	16 apr
Tapuit	31 mrt	1	1 apr	1	2 apr	2	27 mrt	22 mrt	27 mrt	5 apr
Sprinkhaanzanger	13 apr	2	14 apr	3	15 apr	3	7 apr	4 apr	7 apr	31 mrt
Bosrietzanger	4 mei	2	5 mei	1	6 mei	1	1 mei	27 apr	12 apr	4 mei
Kleine Karekiet	25 apr	1	27 apr	2	28 apr	1	10 apr	22 apr	12 apr	16 apr
Spotvogel	29 apr	1	30 apr	3	1 mei	1	4 mei	29 apr	25 apr	26 apr
Braamsluiper	14 apr	3	17 apr	2	19 apr	1	8 apr	4 apr	10 apr	10 apr
Grasmus	6 apr	1	10 apr	1	11 apr	1	7 apr	8 apr	5 apr	8 apr
Tuinfluits	14 apr	1	22 apr	1	24 apr	3	14 apr	19 apr	15 apr	19 apr
Fitis	17 mrt	1	18 mrt	1	20 mrt	2	20 mrt	19 mrt	21 mrt	19 mrt
Fluiter	9 apr	1	11 apr	1	12 apr	1	6 apr	18 apr	8 apr	19 apr
Bonte Vliegenvanger	11 apr	2	14 apr	3	15 apr	1	4 apr	5 apr	5 apr	8 apr
Grauwe Vliegenvanger	29 apr	1	30 apr	4	3 mei	2	22 apr	21 apr	22 apr	27 apr
Wielewaal	26 apr	1	28 apr	1	29 apr	1	20 apr	21 apr	26 apr	15 apr

Gele Kwikstaart,
Buggenumse Veld,
21 april 2013 (J. Bos)

drie na droogste maartmaand ooit. Doordat daarnaast de zon meer scheen dan gebruikelijk, was het een relatief warme maart.

April: de temperaturen deden niet veel onder voor die van maart en waren daarmee betrekkelijk laag. Mede door de vele neerslag betrof het de koudste en natste april sinds 2001.

Mei: de eerste helft van mei was wisselvallig, maar daarna was het een warme, zonnige en droge maand.

Juni: de maand juni was in tegenstelling tot mei koud en nat.

Resultaten

De soorten met een opvallend afwijkende aankomst ten opzichte van de eerdere jaren worden hieronder nader besproken. Bij de soortbeschrijvingen wordt tevens gekeken naar de landelijke aankomstdatum. Soms is er een vergelijking gemaakt met België (bron: waarnemingen.be).

Boomvalk

Ten opzichte van de voorgaande jaren wordt, op 14 april, de eerste Boomvalk ruim een week later gemeld. Landelijk gezien wordt de soort wel vanaf 1 april met regelmaat waargenomen en in België zijn zelfs diverse meldingen afkomstig uit de periode eind maart. Op de site trektellen.nl wordt deze vogel niet gemeld voor 10 april. Waarom de Boomvalk specifiek in Limburg later wordt gemeld dan gemiddeld, is onbekend.

Huiszwaluw

Ruim 1-1,5 week eerder dan 2009, 2010 en 2011 wordt de eerste Huiszwaluw in 2012 gemeld in Limburg (17 maart). Het betreft een enkele waarneming. De daarop volgende waarneming volgt op 25 maart; deze sluit beter aan op de data van de eerder genoemde jaren. Ook landelijk gezien is 17 maart de eerste voorjaarswaarneming. De eerste daarop volgende melding is afkomstig uit Friesland op 22 maart. In België wordt de eerste waarneming gedaan op 18 maart en de soort wordt hier pas vanaf 24 maart vaker gezien. De vroege melding van 17 maart in Limburg betreft dus een uitschieter.

Gele Kwikstaart

Ten opzichte van de voorgaande jaren wordt de eerste Gele Kwikstaart beduidend later gemeld, namelijk op 1 april. De Limburgse waarneming is daarmee uiteraard niet de vroegste landelijk gezien. Al op 19 maart wordt in Zeeland een zeer vroeg aanwezig exemplaar ontdekt en gefotografeerd. Vanaf 22 maart wordt de soort dagelijks waargenomen in ons land.

Sprinkhaanzanger

De Sprinkhaanzanger wordt ten opzichte van de voorgaande jaren ongeveer een week later voor het eerst gemeld, pas op 13 april. Landelijk is de eerste melding op 28 maart en vanaf 3 april volgen bijna dagelijks meldingen. De eerste Sprinkhaanzanger in België wordt op 27 maart waargenomen en dan vanaf 31 maart bijna dagelijks. De landelijke en Belgische

Bonte Vliegenvanger, De Hamert, 8 april 2009 (G. Lamers)

waarnemingen bevestigen daarmee niet dat er sprake zou zijn van een verlate aankomst. Waarom de soort uitgerekend in de provincie Limburg laat wordt gemeld is dan ook onduidelijk.

Braamsluiper

Ook de Braamsluiper wordt, op 14 april, later gemeld in 2012 ten opzichte van 2009, 2010 en 2011. Net als bij de Sprinkhaanzanger bevestigen de landelijke waarnemingen niet dat er sprake zou zijn van een verlate aankomst. De eerste (gedocumenteerde) waarneming is van 6 april. Vanaf deze datum wordt de soort dagelijks waargenomen. Op de site waarnemingen.be zijn zelfs enkele maartwaarnemingen ingevoerd, naast de meldingen van begin april (allen niet gedocumenteerd).

Bonte Vliegenvanger

Voor de Bonte Vliegenvanger geldt een vergelijkbaar verhaal als van de voorgaande drie soorten. De soort wordt landelijk vanaf 5 april dagelijks op meerdere locaties gezien, terwijl in Limburg pas op 11 april. In België is deze soort vanaf 7 april bijna dagelijkse kost. Ook hierbij is er geen voor de hand liggende verklaring waarom deze juist in de provincie Limburg later wordt gemeld.

Dankwoord

Dit artikel is niet tot stand gekomen zonder de vele waarnemers die hun gegevens op waarneming.nl hebben ingevoerd. Er is dankbaar gebruik gemaakt van data van de volgende personen: Agnes de Jong, Albert Kleibeuker, Anton Sijbers, Arjan Ovaa, Arno Haanraats, Bart Ibelings, Bart Vastenhouw, Bas Engels, Ben Cox, Benny Endevoets, Bert Dijks, Berto van Dam, Bob Luijks, Boena van Noorden, Bram Aarts, Carl Hodzelmans, Carlo van Seggelen, Clèry Houten, Dennis Meeuwissen, Dirk Eykemans, Ellen Luijks, Erik Simons, Ernest van Asseldonk, Frank Meeuwissen, Frank Oelmeijer, Frans Lebens, Frank van der Meer, Fred Hustings, Geert Lamers, Ger de Hoog, Gerjon Gelling, Gert-Jan Caspers, Guus Jenniskens, Hans Govers, Hans Janssen, Hans Meijer, Hans Phijl, Hans van de Laar, Hans van der Steen, Hans Vrolijk, Hans-Peter Uebelgünn, Henk Alards, Henk Fransman, Henk Maessen, Henny Gorissen, Herman Rothoff, Herman Smits, Huub Crommentuyn, Huub Reulen, Huub ter Haar, Ieugene Faasen, Ivo Meeuwissen, Jaap Brinkman, Jaco van der Eijk, Jan Brinkmans, Jan Smits, Jan Stok, Jan Erik Kikkert, Jan Joost Bakhuizen, Jeroen Veeken, Jeu van Rijswijk, Jo Vreken, Joep Tomlow, Johan Cornelissen, John Hannen, Jos Verhees, Jos Poulissen, Katja de Groot, Leo Spoormakers, Leo Verkoelen, Lo Troisfontaine, Ludy Verheggen, Luk Neujens, Maikel de Vrindt, Mariet Mackus, Mart van Enkevort, Math Bouts, Max Berlijn, Mayke van Kessel, Mees Meeuwissen, Meinse van der Velde, Nicky Hulsbosch, Niek Oosterveen, Patrick Lemmens, Patrick Palmen, Paul Marcus, Peter Eussen, Peter Heuts, Peter Meiniger, Peter van der Meer, Peter Vercruijse, Piet van Tilburg, Ran Schols, Raymond Pahlplatz, Riet van de Wouw, Rini Kools, Rob Gorissen, Robert van der Meer, Ruben Vermeer, Ruud van Dongen, Sander van Vliet, Sjaak Gubbels, Tom Wildemann, Truus Beunis, Wil Quaedackers, Willem Steenge, Willem Vergoossen en Wouter Jansen.

Literatuur

- Zeegers T., 2012. Voorjaarsfenologie 2011. *Limburgse Vogels* 22: 66-68.
Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. *Avifauna van Limburg*. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

Tom Zeegers, Schouwburgring 573, 5038 TX Tilburg

Zeldzame broedvogels in Limburg in 2012

Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Geert Lamers

In dit artikel zijn de resultaten samengevat van het Broedvogel Monitoring Project-Zeldzame soorten (BMP-Z, voorheen LSB) van Sovon in Limburg in 2012. Hiermee worden aantalsontwikkeling en verspreiding van de broedende zeldzame soorten in Nederland gevolgd. Bij sommige soorten wordt de gehele landelijke populatie geteld. Bij enkele andere soorten is het streven erop gericht in elk geval de belangrijkste kerngebieden jaarlijks te onderzoeken.

De bij Sovon bekende gegevens van 2012 voor Limburg worden op een rij gezet en vergeleken met de gegevens over 2002-2011 en de meest recente provinciale aantalsopgaven (Hustings *et al.*, 2006). Daarna volgen de soortbesprekingen. Dit is alweer de elfde aflevering van een jaarlijkse terugkerende serie in *Limburgse Vogels* (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2010, 2011 en 2012).

Methoden en materiaal

Het Sovon broedvogelonderzoek bestaat uit meerdere onderdelen, alle met een aparte aanpak. In het voorjaar van 2011 is de nieuwe broedvogelhandleiding verschenen waar de werkwijze en aanpak van de verschillende broedvogelprojecten staan beschreven (van Dijk & Boele, 2011). Het Broedvogel Monitoring Project (BMP) richt zich op onderzoek in steekproefgebieden en beoogt het volgen in de tijd van 'alle' broedvogelsoorten in Nederland. Deze systematische inventarisaties hebben betrekking op duidelijk omgrenste telgebieden. Deze vorm van inventariseren heeft de voorkeur omdat hiermee inzicht komt in de volledigheid van de telling en een betere vergelijking mogelijk is tussen de verschillende jaren. Voordeel is ook dat nul-waarnemingen (soort met zekerheid afwezig) worden opgeslagen. De aantallen territoria worden bij voorkeur digitaal doorgegeven via www.sovon.nl. Tevens kunnen losse meldingen van zeldzame soorten worden doorgegeven, wat bij sommige soorten voor een wezenlijke aanvulling zorgt.

Hoe is het databestand voor de zeldzame soorten van Limburg van Sovon gevuld? Allereerst door de BMP-formulieren die de tellers (digitaal) insturen.

Zo vormen de systematische broedvogeltellingen in het Maasdal, de gemeente Nederweert (zie Loven, 2013), en de ruime omgeving van Echt een zeer belangrijke inbreng voor het BMP-project. Dit geldt ook voor de jaarlijkse tellingen van broedvogels langs beken. Natuurlijk worden alle door een grote schare waarnemers opgespoorde territoria van de Middelste Bonte Specht toegevoegd aan dit bestand. Het Nestkaartenproject van Sovon levert eveneens de nodige informatie over enkele zeldzame soorten, ondermeer Kerkuil en Slechtvalk. Daarnaast worden tellers actief benaderd voor gegevens. De districtscoördinatoren verwerken deze gegevens. Er is dankbaar gebruik gemaakt van de waardevolle broedvogelgegevens die de provincie Limburg ieder jaar weer verzamelt in het kader van de derde ronde van de integrale provinciale broedvogelkartering. Bij deze integrale kartering is in 2012 een deel van Midden-Limburg ten noorden van Roermond tot aan respectievelijk de Noordervaart, Baarlo en Reuver onderzocht. Helaas is de provincie in 2012 vrijwel geheel gestopt met het broedvogelmeetnet. Alleen het weidevogelmeetnet rond de Groote Peel gaat in gewijzigde vorm door. Hierdoor zullen enkele tientallen plotjes niet meer worden onderzocht. Gelukkig zijn verschillende ervan inmiddels geadopteerd door vrijwilligers (neem bij interesse contact op met janwillem.vergeer@sovon.nl). Tenslotte is waarneming.nl een belangrijke bron van informatie voor losse meldingen. De districtscoördinatoren hebben een coördinerende en stimulerende rol bij het verzamelen van al deze gegevens. Bovendien controleren zij de bestanden op volledigheid en dubbelmeldingen. Na de laatste controle worden de cijfers landelijk op een rij gezet en wordt per soort een beschrijving gemaakt in de jaarlijkse landelijke rapportage Broedvogels in Nederland (meest recente: Boele *et al.*, 2013).

De volledigheid van het onderzoek is heel behoorlijk. Steeds meer informatie over zeldzame broedvogels bereikt Sovon en/of waarneming.nl. Desondanks zal ook het overzicht over 2012 niet geheel volledig zijn. Vogelaars die nog in het bezit zijn van aanvullingen op dit artikel worden dan ook opgeroepen deze informatie aan Sovon en/of waarneming.nl door te geven.

Resultaten

Voor een overzicht van de aan Sovon doorgegeven aantallen van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2012 wordt verwezen naar tabel 1. Tevens zijn in deze tabel opgenomen de resultaten over 2002-2011 en de provinciale populatieschatting van 2000-2004 (Hustings *et al.*, 2006).

Soortbesprekingen

Per soort volgt een korte bespreking. Bij de zeer zeldzame soorten of soorten met een beperkt voorkomen worden alle bekende opgaven vermeld. Daarbij is genoteerd: de gebiedsnaam, het aantal broedparen/

territoria met - indien bekend - de broedcode tussen haakjes en tenslotte de waarnemer.

In dit overzicht ontbreken net als in de voorgaande jaren de exoten of niet-inheemse broedvogelsoorten, zoals Zwarte Zwaan, (Grote) Canadese Gans, Mandarijneend en Heilige Ibis. Sovon blijft graag ook van deze soorten alle waarnemingen ontvangen, die op broeden kunnen wijzen. Tevens ontbreekt net als in voorgaande jaren de Steenuil.

Geoorde Fuut *Podiceps nigricollis* (n=14)

Ten opzichte van het matige jaar 2011 werden dit jaar weer meer paren doorgegeven. Opvallend blijft het ontbreken van meldingen in ogenschijnlijk geschikte

Tabel 1. Een overzicht van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2002-2012. De aantallen zoals doorgegeven aan Sovon zijn geplaatst naast de populatieschatting van 2000-2004 (Hustings *et al.*, 2006).

	2000-2004 schatting voor Limburg	2002 Sovon	2003 Sovon	2004 Sovon	2005 Sovon	2006 Sovon	2007 Sovon	2008 Sovon	2009 Sovon	2010 Sovon	2011 Sovon	2012 Sovon
Geoorde Fuut	15-30	25	20	28	32	18	24	15	9	12	9	14
Roerdomp	3-5	4	4	4	2	1	1	1	1	1	3	5
Woudaap	0	0	0	0	0	0	0	1	3	1	1	0
Ooievaar	incidenteel	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
Smient	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
Zwarte Wouw	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1
Bruine Kiekendief	4-7	3	1	0	1	3	0	1	0	0	0	0
Slechtvalk	3-5	4	5	5	4	6	6	8	11	11	12	17
Porseleinhoen	0-15	2	0	0	1	0	0	2	0	1	0	0
Kwartelkoning	0-15	3	1	0	1	0	1	2	0	0	0	0
Steltkluit	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Kleine Plevier	160-200	84	75	80	65	67	54	68	84	94	115	96
Oeverloper	1-3	2	2	1	1	4	0	2	3	3	2	2
Kerkuil	130-200	170	152	159	188	142	196	197	68	130	102	161
Oehoe	2-5	2	2	5	4	4	3	3	4	5	5	8
Nachtzwaluw	100-130	79	96	98	105	83	156	84	92	78	97	155
IJsvogel	80-125	88	66	89	80	72	90	96	44	32	41	37
Hop	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Bijeneter	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0
Middelste Bonte Specht	10-15	6	8	12	15	72	45	61	70	107	129	150
Draaihals	0-3	2	0	1	1	0	0	1	1	0	0	0
Kuifleeuwerik	5-10	8	5	5	3	3	4	2	2	1	1	1
Grote Gele Kwikstaart	180-210	144	139	134	147	147	155	204	125	85	81	63
Paapje	3-10	5	3	2	0	1	1	2	2	0	0	0
Tapuit	4-5	6	4	4	5	3	0	0	0	0	0	0
Kramsvogel	40-80	30	22	18	23	27	16	19	13	13	6	4
Grote Karekiet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Orpheusspotvogel	incidenteel	1	3	3	0	2	0	6	4	3	4	3
Kortsnavelboomkruiper	75-100	8	40	30	23	35	50	21	37	102	54	53
Buidelmees	0-2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Grauwe Klauwier	10-15	5	10	9	19	18	20	38	28	52	33	45
Europese Kanarie	150-250	60	76	80	60	54	46	44	43	36	20	25
Grauwe Gors	10-15	9	14	9	12	3	2	1	3	1	0	0

Kwartelkoning, Velden,
14 mei 2012 (J. Albers)

gebieden zoals de Mariapeel en Landgoed De Hamert. Ook het magere aantal van 1 paar in het Limburgse deel van de Groote Peel steekt schril af tegen de 10-12 paar aldaar een tiental jaar geleden. In 2013 zullen de Maasduinen integraal door de provincie Limburg worden gekarteerd, zodat duidelijk zal worden hoe het exact staat met deze soort in dit kerngebied. Voor de aantalsontwikkeling in de belangrijkste gebieden zie tabel 2.

Tabel 2. Aantal broedparen van de Geoorde Fuut in de belangrijkste broedgebieden van Limburg 2004-2012.

Gebied	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Bergerheide	3	6	5	4	5	3	2	0	3
Reindersmeer	2	3	2	4	1	5	4	3	3
De Hamert	>=1	2	>=1	2	3	0	1	0	0
Mariapeel	5	8	7	7	1	0	3	0	0
Groote Peel (L)	12	11	?	3	2	1	0	1	1
De Banen	3	2	2	1	1	0	1	0	0
Grote Moost	2	1	0	3	2	0	0	0	2
Einderbeek	0	0	0	0	0	0	1	3	4

Roerdomp *Botaurus stellaris* (n=5)

Een aardige score dit jaar met 5 territoria! Dit maal geen enkele territoriale waarneming in de Groote Peel (L), maar wel een tweetal in de Mariapeel. Ook eenmalige waarnemingen van hoempende vogels uit de omgeving van Weert en Nederweert, en wel in de Kruispeel (1 april, J. Verhees) en Moeselpeel (3 april, R. Janssen). Op De Banen werd op 6 mei een langs vliegende vogel gezien (T. Loven). Of er op deze locaties daadwerkelijk gebroed is, is zeer de vraag. Deze soort kan echter tijdens de broedtijd

een zeer teruggetrokken bestaan lijden. Waarnemers in deze omgeving wordt gevraagd om de komende jaren speciaal op de Roerdomp te letten.

Mariapeel	2 (4)	G. Lamers, J. van Rijswijk e.a.
Kruispeel	1 (2)	J. Verhees
Moeselpeel	1 (2)	R. Janssen
De Banen	1 (1)	T. Loven

Ooievaar *Ciconia ciconia* (n=1)

Voor het vijfde opeenvolgende jaar heeft een broedpaar op het oude stadhuis van Gennep gebroed. Er zijn 3-4 jongen uit het ei gekomen. Helaas zijn deze in een later stadium overleden.

Oude stadhuis, Gennep	1 (16)	F. Hustings e.v.a.
-----------------------	--------	--------------------

Zwarte Wouw *Milvus migrans* (n=1)

Voor het vierde opeenvolgende jaar broedde een paartje succesvol aan de Pietersplas ten zuiden van Maastricht. Eén jong is uitgevlogen, een ander jong is helaas in de kuikenfase overleden (B. van Noorden).

Pietersplas, Maastricht	1 (16)	B. van Noorden, P. Voskamp e.v.a.
-------------------------	--------	--------------------------------------

Slechtvalk *Falco peregrinus* (n=17)

De Slechtvalk neemt nog altijd toe in Limburg: in 2012 werd een recordaantal van 17 paar vastgesteld! Na de provincie Noord-Brabant herbergt Limburg de grootste broedpopulatie van Nederland. Met name Midden-Limburg, met de Maasplassen en de wijde omgeving van Roermond, is een belangrijk kerngebied. In totaal zijn er tenminste 23 jongen uitgevlogen (Slechtvalkwerkgroep Nederland, P. van Geneijgen).

Gennep-Heijen	1 (16)	3 jongen
Venlo	1 (13)	

Nederweert, Laarderheide	1 (4)	
Nederweert, de Zoom	1 (4)	
Ittervoort	1 (16)	4 jongen
Buggenum	1 (16)	3 jongen
Maasbracht	1 (16)	3 jongen
Roermond, Rockwool	1 (4)	
Roermond, zendmast	1 (4)	
Echt	1 (16)	3 jongen
Sittard	1 (4)	
Born	1 (4)	
DSM	1 (16)	2 jongen
DSM-zuid	1 (4)	
Maastricht, St Jan	1 (16)	1 jong
Maastricht, ENCI	1 (4)	
Heerlen	1 (16)	4 jongen

Steltkluit *Himantopus himantopus* (n=1)

Verheugend was het geslaagde broedgeval op Klein Vink, Arcen. Er vlogen drie jongen uit. Dit betekende het eerste Limburgse broedgeval sinds 1939! De verichtingen van het broedpaartje en het opgroeien van de jongen is door een hele schare vogelwaarnemers nauwkeurig gevolgd. Voor meer informatie zie Van Seggelen (2012).

Klein Vink, Arcen 1 (16) H. Crommentuyn, G. Lamers e.v.a.

Kleine Plevier *Charadrius dubius* (n=96)

In 2012 werd weer een flink aantal broedparen doorgegeven, alhoewel minder dan in topjaar 2011 (115). De grootste aantallen zijn vastgesteld op Klein Vink, Arcen (8, L. Troisfontaine) en in de Leemput, Milsbeek (6, F. Hustings).

Oeverloper *Actitis hypoleucos* (n=2)

Dit jaar leverde een tweetal paartjes op, beide op bekende locaties voor deze soort. Op de grindbanken en -oevers van de Maas bij Meers werd op 24 mei en op 17 juni een paartje waargenomen, op 9 juni was een baltsende adult aldaar aanwezig (J. Tomlow, R. Schols, P. Eussen). Bij de oeverdam van Stevol was op 26 mei en 2 juni respectievelijk een paartje en een adult aanwezig (I. Meeuwissen, J. Nagtegaal) en op 20 juni werd er een hevig alarmerend paartje aangetroffen (J. Roemen, P. Evers).

Stevol-plas, Stevensweert	1 (7)	P. Evers, J. Roemen e.a.
Meers	1 (4)	J. Tomlow, R. Schols, P. Eussen e.a.

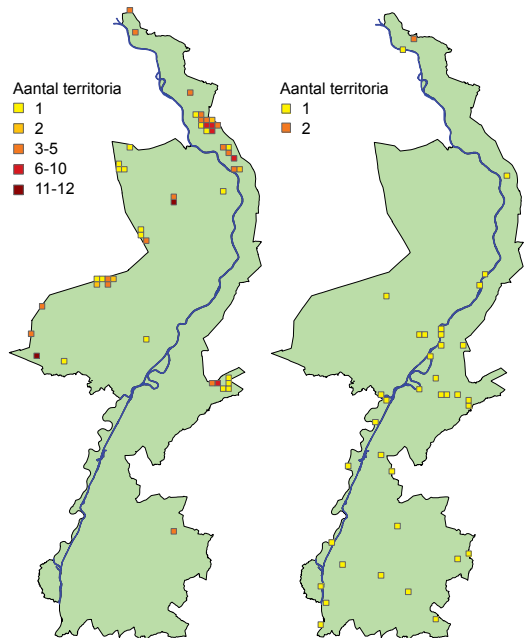
Kerkuil *Tyto alba* (n=161)

Het was een goed jaar voor de Kerkuilen in Limburg, ondanks een relatief koud winterhalfjaar voorafgaand

aan het broedseizoen van 2012. Er waren 161 eerste broedsels, waarvan er 18 mislukten: in totaal vlogen 524 jongen uit. Dat is gemiddeld 3.3 jongen per paar (4 nesten zijn niet gecontroleerd). Er waren 10 tweede broedsels met 26 uitgevlogen jongen (twee tweede broedsels zijn mislukt). In vergelijking met 2011 was er een toename van 58% (Kerkuilengroep, H. Beckers).

Oehoe *Bubo bubo* (n=8)

Het jaar 2012 is een recordjaar geworden voor de Oehoe in Limburg. In Zuid-Limburg lukten het 5 broedparen respectievelijk 3, 2, 2, 2, 2 jongen groot te brengen, alhoewel één daarvan het nest net over de grens op Duits grondgebied had. Een ander paar met jongen werd pas laat ontdekt. Tussen twee nesten bleek slechts 1 kilometer afstand te zitten. In het begin werd gedacht met slechts 1 territorium van doen te hebben, totdat dit tweede nest werd gevonden. Daarnaast werd nog een territorium in Zuid-Limburg vastgesteld. Verder nog herhaalde meldingen van een roepend exemplaar in Midden-Limburg. Tot slot waren er waarnemingen in Noord-Limburg op een locatie

waar in een voorgaand jaar een boomnest mislukte in de eifase (Oehoewerkgroep Nederland, G. Wassink).

Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* (n=155)
De Nachtzwaluw doet het de laatste jaren goed in Nederland. Ook in Limburg is dat te merken. In 2012 werd dan ook een groot aantal territoria vastgesteld. Het aantal van 155 territoria is net iets minder dan het voorlopige topjaar 2007 (157), maar dat was het Jaar van de Nachtzwaluw, waarin deze soort extra aandacht kreeg. In 2012 is op de Bergerheide goed gezocht naar snorrende 'geitenmelkers' met als resultaat bijna 50 territoria (P. Verbeek). Ook in de Groote Peel is een groot aantal territoria gevonden (14). Landgoed De Hamert was goed voor 14 territoria. Het kerngebied de Meinweg, gewoonlijk 20-30 territoria opleverend, werd dit jaar onvolledig onderzocht (15). Zuid-Limburg heeft zoals de laatste tijd gebruikelijk slechts één locatie met territoria: de Brunsummerheide, in 2012 met 3 territoria. Voor een overzicht van de verspreiding in Limburg in 2012 zie figuur 1.

Ijsvogel *Alcedo atthis* (n=37)

Na alweer een relatief koude winter in Limburg is de stand in Limburg nog altijd op een laag niveau.

Reeds vier jaar schommelt het aantal paren tussen de 32 en 44, tegenover 72-96 paren in de goede jaren 2002-2008. In 2012 springt de Roer er in positieve zin uit, met 6 succesvolle paren. Alle andere teltrajecten bij de bekendtellingen moeten het met maximaal 1 paartje doen. Zie tabel 3 voor alle resultaten van de bekendtellingen in Zuid- en Midden-Limburg. Figuur 2 toont de verspreiding van de broedparen in Limburg in 2012. Hieruit blijkt dat Midden-Limburg momenteel als kerngebied te beschouwen is: de Midden-Limburgse Maasplassen in combinatie met de Roer. Zuid-Limburg is qua belang aan het afnemen: als voorbeeld de Geul met slechts 2 paartjes in 2012 tegen 6-8 paren in de goede periode. Echter Limburg ten westen van de Maas (de Peel en omgeving Venray) kende de sterkste terugval ten opzichte van de goede jaren.

Hop *Upupa epops* (n=1)

Op Landgoed De Hamert heeft in 2012 een paartje Hoppen twee jongen grootgebracht. Dit was het eerste broedgeval in Limburg sinds 1987, toen er aanwijzingen waren voor een broedgeval bij de Kruispeel, Weert. Voor Nederland was het voor het eerst sinds midden jaren negentig. Op De Hamert werd gebroed

Tabel 3. Aantal territoria van de Ijsvogel bij de bekendtellingen in Zuid- en Midden-Limburg per teltraject.

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Schelkensbeek	Schelkensbeek	2	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0
Swalm	Swalm	3	2	2	2	2	2	2	2	1	2	1	1
Roer	Roer	14	10	10	9	9	6	10	9	4	3	6	6
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	1	1	1	3	2	1	2	4	1	0	2	0
Vloedgraaf	Vloedgraaf/Middelsgraaf	2	2	1*)	2	2	2	3	2	0	0	0	1
Geleenbeek	Bovenloop	0	1	0	1	1	0	1	1	1	0	0	0
	A76 - Geleen Daniken	0	0	0	1	1	1	0	1	1	0	0	0
Roode Beek	Roode Beek	5	2	1*)	5	5	1	4	5	1	0	*)	1
Worm	Worm	2	2	2	1	2	2	3	1	1	1	1	1
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Anselerbeek	Anselerbeek	2	2	2	2	1	1	2	2	1	1	1	1
Jeker	Jeker	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Voer	Voer	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1
Noorbeek	Noorbeek	0	0	0	*)	0	0	0	0	0	0	0	0
Geul	Maasmonding - Meerssen	1	3	1	2	2	4	4	2	0	1	1	0
	Meerssen - Valkenburg	1	3	2	1	2	3	3	4	2	1	1	1
	Valkenburg - Schin op Geul	0	0	1	1	0	1	2	0	0	0	0	1
	Schin op Geul - grens België	2	2	1*)	1	2	1	1	3	1	0	0	0
Gulp	Gulp	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0
Eijserbeek	Eijserbeek	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1
Selzerbeek	Selzerbeek	1*)	2	1	3	3	1	4	4	1	1	1	1
Totaal		37	35	28	38	38	30	43	44	16	10	16	16

*) niet of onvolledig onderzocht

in een oud spechtennest op 2,5 m hoogte in een eik, gelegen in een berkenperceel aan de rand van een gevarieerd loofbos. Voor uitgebreide info over dit ook voor Nederland bijzondere broedgeval zie in deze editie Kikkert (2013).

Middelste Bonte Specht

Dendrocopos medius (n=150)

In 2012 is weer een recordaantal territoria/broedparen vastgesteld in Limburg. De teller stokte dit jaar pas bij maar liefst 150! Het Zuid-Limburgse heuvelland blijft het belangrijkste broedgebied: Vijlenerbossen/Boswachterij Vaals (34 paar) en de Geul-Gulpdalbossen (eveneens 34 paar). Daarnaast werd in de bosgebieden van het Beneden-Geuldal (14 paar) en in het Savelsbos (10 paar) ook een hoog aantal aangetroffen. Deze vier genoemde gebieden zijn ook op de verspreidingskaart (zie figuur 3) als duidelijke clusters te onderscheiden. In Midden-Limburg is ook een respectabel aantal van 27 territoria vastgesteld. Naast het voorkomen in de bekende bosgebieden Munningsbosch/Aerwinkel, IJzerenbos en Limbrichterbos, is het aantal van 5 paar in het Leudal noemenswaardig. Daarnaast werden territoria aangetroffen op het Landgoed Hillenraad in Boukoul (2), Swalmdal (1), Landgoed Hoosden (1) en in een oude boomgaard nabij Merum (1). In Noord-Limburg tenslotte zijn tenminste 10 territoria gevonden. De Sint Jansberg bij Mook, aansluitend op het voorkomen in het Rijk van Nijmegen, was weer de noordelijkste locatie met een drietal territoria dit jaar. In de omgeving van Venlo broedden op een drietal locaties paren: Holtmühle, Jammerdal en het Zwartwater. Ook in de omgeving van Arcen is de soort een vaste broedvogel aan het worden met territoria op het Landgoed Arcen (Lommerbroeklossing) en Landgoed De Hamert.

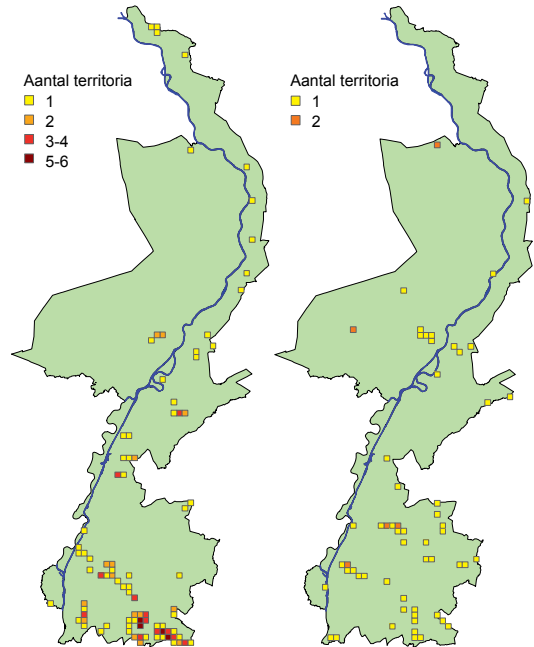
Kuifleeuwerik *Galerida cristata* (n=1)

Ook in 2012 hield een paartje stand nabij Venlo; deze vogels werden het hele jaar waargenomen door zeer vele waarnemers. Slechts in maart werd een tweetal zangwaarnemingen genoteerd en eind maart was er een mogelijk nestindicerende waarneming (onder het dak van Texaco). In ieder geval zijn er geen jongen waargenomen.

Tradeport-West, Venlo-Blerick 1 (4) H.P. Uebelgün e.v.a.

Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* (n=63)

In 2012 is de stand van de Grote Gele Kwikstaart in Limburg weer verder gedaald. Na vier jaar achtereenvolgende aantallen is er ten opzichte van het topjaar

Figuur 3. Verspreiding van de Middelste Bonte Specht als broedvogel in Limburg in 2012 per kilometerhok.

Figuur 4. Verspreiding van de Grote Gele Kwikstaart als broedvogel in Limburg in 2012 per kilometerhok.

2008 (204 paar) nog geen derde over van de broedpopulatie (63 paar). In tegenstelling tot de IJsvogel, die de afgelopen twee jaar geen daling te zien gaf, ging deze beeksoort toch weer verder onderuit. De Grote Gele Kwikstaart lijkt daarmee nog wintergevoeliger dan de IJsvogel. De Zuid-Limburgse beken vormen nog altijd de belangrijkste broedgebieden, alhoewel de stand ook daar licht daalt (zie resultaten bekendtellingen, tabel 4). In Midden-Limburg en met name Noord-Limburg is de stand sinds 2008 sterk afgenomen. Opvallend is het ontbreken van territoria en broedgevallen langs de Roer (D. Wassen). Het Leudal en de Swalm zijn de noordelijkste 'bolwerken'. Ten noorden daarvan zijn slechts opgaven van een vijftal territoria; kortom een vrijwel ontbreken van de soort in de Peel en Noord-Limburg. Voor een overzicht van de verspreiding zie figuur 4.

Kramsvogel *Turdus pilaris* (n=4)

Hoe lang houdt de Kramsvogel het nog uit als Limburgse broedvogel? In 2012 werd slechts in het Boven-Geuldal nabij Epen een viertal paren aangetroffen.

Tabel 4. Aantal territoria van de Grote Gele Kwikstaart bij de bekendtellingen in Zuid- en Midden-Limburg per teltraject.

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Schelkensbeek	Schelkensbeek	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0
Swalm	Swalm	0	1	1	2	1	0	1	1	2	2	1	1
Roer	Roer	6	7	14	10	14	16	12	17	4	3	4	0
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	4	4	3	4	2	4	3	4	2	2	3	2
Vloedgraaf	Vloedgraaf/Middelsgraaf	4	4	2*)	5	8	6	5	4	1	2	1	1
Geleenbeek	Bovenloop	3	3	4	6	5	2	4	2	3	3	2	2
	A76 - zwembad Sittard	12	12	16	8	13	12	12	10	8	6	9	8
Rode Beek	Rode Beek	7	6	6*)	10	10	5	6	9	6	5	*)	5
Worm	Worm	4	4	3	1	3	3	3	2	3	2	3	1
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	0	1
Anselerbeek	Anselerbeek	2	3	2	2	2	2	3	2	1	1	1	1
Jeker	Jeker	4	4	4	4	6	4	5	5	4	3	1	1
Voer	Voer	1	2	5	4	4	5	5	4	5	4	3	2
Noorbeek	Noorbeek	1	1	1	*)	1	1	1	1	0	0	0	0
Geul	Maasmonding - Meerssen	6	11	6	7	7	7	10	9	5	5	4	3
	Meerssen - Valkenburg	8	10	9	9	8	6	7	9	5	5	4	4
	Valkenburg - Schin op Geul	11	9	11	7	12	9	10	5*)	5	5	4*)	3*)
	Schin op Geul - grens België	13	11	9*)	12	8	9	13	12	10	12	8*)	6*)
Gulp	Gulp	4	5	5	4	6	7	6	7	4	4	2	2
Eijserbeek	Eijserbeek	10	6	5	4	5	6	9	4	3	4	*)	*)
Selzerbeek	Selzerbeek	4*)	8	8	8	9	7	7	6	6	4	5	5
Totaal		106	116	119	112	127	114	125	115	79	74	55*)	48*)

*) niet of onvolledig onderzocht

Een wel erg pover aantal voor deze voorheen talrijke broedvogel van met name Zuid-Limburg.

Geuldal t.h.v. Epen	1 (12)	M. Berlijn
Geuldal t.h.v. Camerig	1 (7)	E. de Weerd
Geuldal t.h.v. 't Zinkvooltje	2 (4)	B. Vastenhout e.a.

Daarnaast werd nog een adult waargenomen op 2 juni nabij Noorbeek (L. Smets). Het volledig ontbreken van de soort in de omgeving van Eijdsden, waar lange tijd de grootste kolonie van Nederland huisde, is markant.

Kramsvogel, Margraten,
1 juni 2009 (K. Lemmens)

Grote Karekiet, Venray,
23 juni 2012 (G. Lamers)

Grote Karekiet

Acrocephalus arundinaceus (n=1)

Ook in 2012 kon een territorium voor Limburg worden bijgeschreven. Ditmaal net zoals in 2011 in Noord-Limburg. Een zingende man was van 3 juni t/m 6 juli aanwezig in een smalle rietstrook langs een watergang langs een bedrijventerrein ten zuidoosten van Venray.

Hulstweg, Venray 1 (4) B. Loonen e.v.a.

Orpheusspotvogel *Hippolais polyglotta* (n=3)

De Orpheusspotvogel is een regelmatige 'broedvogel' aan het worden in Limburg. Voor het vijfde opeenvolgende jaar zijn er tussen de 3 en 6 territoria vastgesteld. Dit aantal zal eerder een ondertelling betekenen dan een overschatting, aangezien deze lastige soort door veel vogelaars over het hoofd wordt gezien. In 2012 zijn tenminste 3 territoria vastgesteld. Twee hiervan bevonden zich in Zuid-Limburg en het derde in Noord-Limburg. Daarnaast is de vogel van het Gerendal net te kort gehoord om als geldig territorium de boeken in te gaan. De Orpheusspotvogels doken dit jaar op vanaf de derde decade van mei en de langer verblijvende vogels werden tot eind juni gehoord. Er zijn geen aanwijzingen dat er daadwerkelijk gebroed is dit jaar.

St Jorisweg, Horst 1 (4) G. Lamers e.a.

Kunderberg 1 (4) R. van Dongen e.a.

Wolfhaag, Vaals 1 (4) T. Teunissen e.a.

Daarnaast werd nog een viertal waarnemingen

verricht die (net) niet voldoende zijn om als territorium te gelden: Gerendal, Strucht (22-30 mei, leek gepaard met een Spotvogel, R. van Dongen e.a.), Cottessen (28-31 mei, J. Jansen e.a.), Donnerskamp, Koningsbosch (2 juni, H. Swinkels) en bij Schinveld (26 juni, A. Braam).

Figuur 5 geeft de verspreiding van de territoria weer over de afgelopen 10 jaren. Met geel zijn tevens de losse waarnemingen aangegeven. Het oostelijke Heuvelland van Zuid-Limburg springt er duidelijk uit als belangrijkste gebied voor deze karakteristieke soort van Limburg. Het patroon dat Van Noorden & van Dongen (2009) reeds eerder beschreven, zet duidelijk door.

Kortsnavelboomkruiper

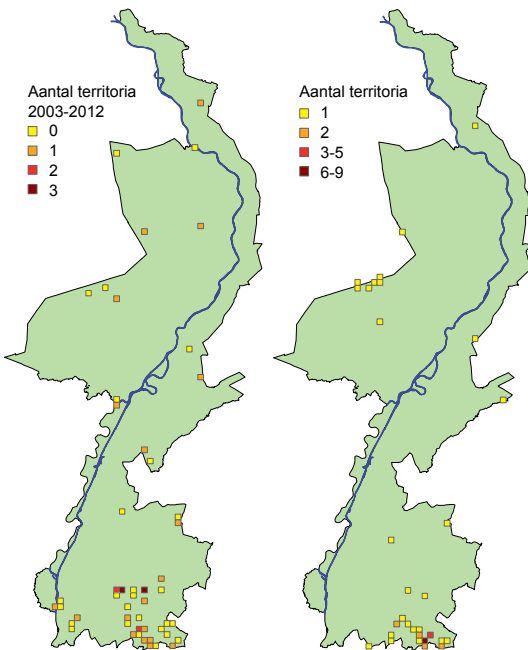
Certhia familiaris (n=53)

Ook in 2012 is de broedvogeltelling verre van compleet geweest, van deze karakteristieke soort van oudere (Zuid-)Limburgse bossen. Veruit de meeste territoria werden aangetroffen in het bekende kerngebied in het Heuvelland van Zuid-Limburg. Verrassend was de vondst van een vijftal territoria op het landgoed bij Kasteel Hillenraad bij Boukoul (karteerders provincie Limburg). Dit suggereert dat de soort hier al jarenlang voorkomt. Ook werd weer een territorium gevonden op Landgoed De Hamert en in het Munningsbosch. Daarnaast is een waarneming van een zingende man op 4 april in een boomrijke woonwijk van Tegelen-Zuid vermeldenswaardig (G. Janssen).

Buidelmees *Remiz pendulinus* (n=1)

Na een periode van acht jaar zonder territoria in Limburg, werd in 2012 weer een territorium van de Buidelmees vastgesteld. In het Meggelveld bij Wessem werd op 14 mei een roepende man ontdekt die later een nest heeft gebouwd en op 4 juli voor het laatst is waargenomen. Gedurende enkele dagen is er een tweede vogel waargenomen, mogelijk ging dat ook om een mannetje. Er is ook aan een tweede nest begonnen. Het is onbekend of er ook een vrouwtje in het spel was, cq of er tot eileg is overgegaan.

Meggelveld, Wessem 1 (9) M. Bonder e.v.a.

Figuur 5.

Figuur 6.

Figuur 5.

Verspreiding van de Orpheusspotvogel in Limburg in de periode 2003-2012 per kilometerhok. Met de kleuren is het aantal jaren aangegeven waarin de betreffende kilometerhokken bezet waren in de aangegeven periode. Met 0 zijn de kilometerhokken aangegeven waar in één of meerdere jaren een vogel te kort zong om de status van een territorium te bereiken.

Figuur 6.

Verspreiding van de Grauwe Klauwier als broedvogel in Limburg in 2012 per kilometerhok.

Grauwe Klauwier *Lanius collurio* (n=45)

2012 was een goed jaar voor de Grauwe Klauwier in Limburg. Qua aantal territoria was dit na het topjaar 2010 (met 52 paar) het beste jaar van de afgelopen decennia: in totaal 45! Van de 36 paar die daadwerkelijk tot broeden kwamen waren er maar liefst 24 succesvol. In totaal zijn circa 52 jongen uitgevlogen (info R. van Dongen).

Net als in 2011 zijn er twee duidelijke kerngebieden te onderscheiden (zie figuur 6). Het belangrijkste betreft de wijde omgeving van de Vijlenerbossen, in het oostelijke Heuvelland van Zuid-Limburg. Nog altijd is het westelijke Heuvelland vrijwel onbezet, met slechts bij Noorbeek een paartje. De andere kern is het Peelgebied, met name in en rond de Grote Peel (6 paar). Daarnaast waren aldaar geslaagde broedgevallen in de Mariapeel en op De Zoom, Nederweert. Buiten deze kerngebieden werden nog paren vastgesteld op de Bergerheide (succesvol), het Meerlebroek bij Reuver (mislukt), Meinweg, Vlodropstation, bij Nagelbeek-Spaubeek (alamerend) en op Ora et Labora, Brunssum (succesvol paar).

Europese Kanarie *Serinus serinus* (n=25)

Ook in 2012 is weer een zeer bescheiden aantal territoria van deze voorheen typisch Limburgse soort vastgesteld. In Zuid-Limburg werd met veel moeite een tiental territoria aangetroffen. Verheugend was een zingende vogel in de binnenstad van Maastricht, de eerste sinds 2006. De beste Zuid-Limburgse plek was ook dit jaar weer Vaals, met 4 territoria (H. Phijl). Daarnaast werden zingende vogels gevonden in Gronsveld (2), Houthem-St Gerlach, Oost-Maarland en Bommerig bij Epen. Voor een overzicht van de aantalsontwikkeling van enkele monitoringgebieden in Zuid-Limburg zie tabel 5. Evenals vorige jaren bleek Noord-Limburg de beste plek voor de soort, en dan

Tabel 5. Aantalsontwikkeling van de Europese Kanarie in enkele monitoringgebieden in Zuid-Limburg.

Telgebied	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Maastricht*)	?	18	12	10	8	5	0	0	0	0	0	1
Gronsveld	7	10	12	14	11	10	2	1	2	1	0	2
Valkenburg	?	11	?	>6	>6	>4	4	4	4	2	1	0
Gulpen	>3	>2	6	4	>2	3	3	2	1	1	0	0
Epen	2	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0
Vaals	15	19	13	9	6	8	3	7	5	5	5	4

*) in 1995 werden nog minimaal 41 territoria in Maastricht vastgesteld (Lemmens, 1996)

met name de omgeving van Venlo. In het bijzonder Lottum (3 paar, ook met jongen waargenomen, M. Verbeek) en het tuinbouwgebied van Hout-Blerick (minimaal 4 paar, ook met jongen, H. Smits e.v.a.) doen goede zaken. Dit zijn de enige Limburgse locaties waar broedsucces is vastgesteld. Daarnaast werden ondermeer nog in Helden, Broekhuizen, Horst, Baarlo en Tegelen territoria gevonden.

Grauwe Gors *Miliaria calandra* (n=0)

In 2012 kon voor het derde jaar op rij geen geldig territorium worden genoteerd voor Limburg. Wel is een viertal losse waarnemingen van zingende mannetjes verricht voor de datumgrens: Weerdbeemden, Kesseleik (19 april, W. Steenge), Kollenberg, Sittard (21 april, V. de Vos), oostoever Stevol-plas (21-24 april, V. de Vos e.a.) en bij grindgat Itteren (1 mei, J. van der Eijk).

Nogmaals een oproep

Hierbij weer een dringende oproep aan iedereen die nog gegevens heeft liggen van 2012 of eerder, om die alsnog in te sturen naar Sovon of door te geven aan waarneming.nl (Vogelarchief Limburg). Hoe vollediger de database, des te waardevoller de gegevens gaan worden. Dit geldt natuurlijk ook voor het afgelopen broedseizoen 2013 en de toekomst.

Dankwoord

Het bovenstaande overzicht kan natuurlijk nooit tot stand komen zonder de inbreng van vele tientallen vrijwilligers die hun waarnemingen kenbaar hebben gemaakt aan Sovon. Allen worden zeer hartelijk bedankt. Het zijn te veel personen om iedereen met naam te noemen. Provincie Limburg heeft ook in 2012 weer een belangrijke bijdrage geleverd aan de kennisvergroting van het voorkomen van (zeldzame) broedvogels in Limburg. Lara Marx (Sovon) wordt hartelijk bedankt voor het vervaardigen van de kaartjes. Hierbij bijzondere dank aan Fred Hustings, Boena van Noorden en Arjan Boele, die een eerdere versie van dit artikel weer voorzien hebben van waardevol commentaar.

Literatuur

Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2010. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2009. *Limburgse Vogels* 20: 75-84.
Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2011. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2010. *Limburgse Vogels* 21: 69-78.

Broedvogeltellers gezocht!

Al enige jaren worden meerdere belangrijke vogelgebieden niet (meer) onderzocht op het voorkomen van broedvogels. Om ook de kennis over het voorkomen van schaarse en zeldzame broedvogels op peil te houden is het zeer wenselijk dat enthousiaste vogelaars (of vogelwerkgroepen) zich melden om in overleg met de districtscoördinatoren een gebied te gaan inventariseren. Het gaat ondermeer om de volgende locaties:

- delen van de Bergerheide
- Landgoed de Hamert
- Weerter- en Budelerbergen
- Bouxweerd, Buggenum
- Stadsweide, Roermond
- delen van de Geul (bekentellingen)

Ook zoeken wij geïnteresseerden die de Oeverzwaluwen langs de Grensmaas (evt. met een kano) willen tellen. Heeft u interesse? Neem contact op met een van de drie districtscoördinatoren.

- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & G. Lamers, 2012. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2011. *Limburgse Vogels* 22: 57-65.
Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer & C. Plate, 2013. Broedvogels in Nederland in 2011. Sovon-rapport 2013/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
van Dijk A.J. & A. Boele, 2011. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
Kikkert J.E., 2013. Geslaagd broedgeval van de Hop op De Hamert in 2012. *Limburgse Vogels* 23: 73-77.
Lemmens K., 1996. Broedende Europese Kanaries in Limburg in 1995. *Limburgse Vogels* 7: 22-24.
Loven T., 2013. Zeldzame en schaarse broedvogels van Nederweert in 2012. Uitgave VVG Nederweert.
van Noorden B. & R. van Dongen, 2009. Gemengd broedgeval Spotvogel x Orpheusspotvogel en het voorkomen van de Orpheusspotvogel in Limburg tot en met 2009. *Limburgse Vogels* 19: 1-10.
van Seggelen C., 2012. Klein Vink op stelten: broedgeval van een Steltkluut. *Limburgse Vogels* 22: 97-99.

Jan Joost Bakhuizen,
Sint Servaasbolwerk 26, 6211 NB Maastricht
Hans-Peter Uebelgünn,
Dorperweiden 27, 5975 BA Sevenum
Geert Lamers,
Van Reiffenburgstraat 13, 5975 XS Sevenum

Blauwe Kiekendief, Kraijelheide, 26 januari 2013 (Geert Lamers)

Kraanvogels, Nederweert-Eind, 7 april 2013 (Otto Plantema)

Buizerd, Itteren, 16 juni 2012 (Karel Lemmens)

Meerkoet, Straelensche Broek, Arcen, 25 mei 2013 (Patrick Palmen)

Kleine Plevier, Meers, 6 mei 2013 (Ran Schols)

Pestvogel, Venlo, 4 januari 2013 (Patrick Lemmens)

Bijzondere waarnemingen

Oproep: Kijk uit naar gekleurde Geelgorzen

Boena van Noorden

Sedert 2007 doet de provincie Limburg onderzoek naar akkervogels in relatie tot het hamsterbeheer. Vanaf de oprichting van de akkerreservaten voor de hamster is er aandacht geweest voor de gehele akkerleefgemeenschap, inclusief vogels. De inzet is dat niet alleen de hamster moet kunnen profiteren van het gevoerde beheer, maar ook alle andere aan akkers gebonden fauna. Een feit is dat vrijwel alle aan cultuur (landbouw) gerelateerde natuur onder druk staat. Deze gebiedsbenadering vormt een van de pijlers van het provinciale natuurbeleid.

Voor veel akkervogels is de overleving in de winter een flessenhals. Vaak is in het broedseizoen het aanbod aan voedsel nog net voldoende om een broedsel groot te brengen. In de winter daarentegen is in het huidige cultuurlandschap nauwelijks nog voedsel te vinden. We willen graag weten hoe groot de regio is waarbinnen de akkervogels profiteren van de hamsterakkers. Als we hiervan een beeld hebben, krijgen we een beter idee hoe groot het areaal akkerfaunabeheer moet zijn en wat de maximale onderlinge afstanden mogen zijn tussen de beheergebieden.

Om bovenstaande vraag te beantwoorden zijn in het hamsterreservaat van Sibbe tussen de winter van 2007/08 en 2012/13 ruim 750 Geelgorzen van één kleuring voorzien. Daarnaast dragen alle vogels een aluminium ring (aan de andere poot). Hierbij doen we een oproep aan alle Limburgse vogelkijkers om bij alle Geelgorzen die men in het broedseizoen (maart tot en met juli) aantreft te controleren of de vogel een kleuring draagt. Het zou helemaal mooi zijn als waarnemers systematisch een gebied zouden willen afzoeken. In dat geval zijn ook nulwaarnemingen (wel Geelgorzen aangetroffen, maar zonder kleuring) welkom. Een mooie bezigheid bijvoorbeeld tijdens het onderzoek in een atlasblok voor de nieuwe Sovon-atlas.

We weten inmiddels dat er Geelgorzen zijn die 's winters in Sibbe foerageren en op 7 km afstand broeden. De kans dat er op meer dan 30 km vogels

Geelgors, Sibbe, 16 oktober 2013 (B. van Noorden)

worden aangetroffen is klein, maar het zou wel heel interessant zijn om zulke 'verre' reizigers in het vizier te krijgen. Speciaal zoeken op deze grotere afstanden is wat veel gevraagd. Als je echter toch in het veld bent is het een kleine moeite om de Geelgorzen die je aantreft wat aandachtiger te bekijken.

De oudst bekende Geelgors is ruim 13 jaar geworden (euring.org/data_and_codes/longevity-voous.htm). De gemiddelde levensverwachting is echter veel lager. Voor de mannetjes is die 2.4 jaar en voor de wijfjes met 1.9 jaar nog lager (Glutz von Blozheim, 1997). Vanwege deze relatief geringe leeftijd is het van belang dat er steeds nieuwe aanvoer is van gekleurde vogels. Op het moment dat dit nummer op de deurmat valt zijn we al weer in touw om Geelgorzen bij Sibbe te ringen, zodat u ook in het broedseizoen 2014 een redelijke kans heeft om een gemerkte vogel waar te nemen. Elke waarneming is welkom en geeft ons meer inzicht in de verspreidingspotenties van deze soort.

De waarnemingen, voorzien van plaats (lieft door middel van Amersfoortcoördinaten), datum, kleur van de ring, het gedrag (roepend, zang, nestbouw, voedseltransport e.d.) en indien mogelijk het geslacht van de vogel kunnen per e-mail aan ondergetekende worden doorgegeven.

We hopen op een brede respons in het belang van de Limburgse akkervogels!!

Literatuur

Glutz von Blotzheim U.N., 1997. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, band 14/III Passeriformes (5. Teil): Embrizidae – Icteridae, AULA-Verlag GmbH, Wiesbaden.

Boena van Noorden, Provincie Limburg, afdeling Landelijk Gebied, bpm.van.noorden@prvlimburg.nl

Geslaagd broedgeval van de Hop op De Hamert in 2012

Jan Erik Kikkert

In 2012 heeft een hopenpaar succesvol gebroed op De Hamert in Noord-Limburg. Ondanks de opvallende verschijning bleek deze ontdekking nog niet zo voor de hand liggend. De eerste melding kwam van de trekpost bij het Pikmeeuwenwater. Op 28 april werd op geruime afstand een zwijgzame Hop waargenomen in de top van een dode berk. De vogel liet zich echter maar kort zien en verdween achter een groep bomen. Een zoekactie in de omgeving leverde niets op. Een erg leuke waarneming, maar niet direct opzienbarend. De voorjaarsdoortrek van een spaarzaam aantal Hoppen in Nederland vindt hoofdzakelijk in april en begin mei plaats. Deze waarneming paste hier prima in. Op 12 mei werd in de vroege ochtend opnieuw een Hop gezien, nu aan de andere kant van de heide. De vogel was erg actief en riep veelvuldig. Na deze waarneming liep het aantal meldingen snel op. Op 5 juni werden zelfs voedselvluchten waargenomen. Dit indiceerde toch wel een broedgeval. Maar hiervoor zijn twee vogels nodig en tot dan toe waren er nooit twee gelijktijdig gezien. Er werd door een handvol vogelaars besloten om te gaan posten en er geen ruchtbaarheid aan te geven. Naast mogelijke verstoring werd de gevoeligheid van het gebied voor massale betreding te hoog bevonden. Dit artikel beschrijft de verzamelde informatie rondom dit broedgeval.

Biotoop en tijdstip

Het verhaal begint eigenlijk halverwege het broedseizoen. De waarneming van voedselvluchten vanuit een groot foerageergebied naar een vaste locatie in de bosrand was de eerste echte indicatie van een

broedgeval. In principe is de nestlocatie vrij eenvoudig op te sporen aan de hand van de penetrante geur die de vogels achterlaten bij het nest en daar is een beetje op gegokt. Vanwege het wisselvallige weer met perioden van overvloedige neerslag in juni en juli zijn deze sporen echter weggespoeld. Er is toen gekozen om niet verder actief naar het nest te zoeken om verstoring, ook van andere soorten, te voorkomen. Het posten op de heide leverde voldoende informatie op om inzicht te krijgen in broedduur, legselgrootte, voedsel en gedrag. Achteraf blijkt dat een groep Duitse vogelaars het nest wel heeft gevonden. Zij stuurden een e-mail met een foto van het nesthol met oudervogel en bedelende jongen. Door het koppelen van de veldwaarnemingen met literatuurgegevens over het broedproces kan het verloop van dit broedgeval worden gereconstrueerd.

Op 20 juni zijn de jongen voor het eerst buiten het nest in het veld gezien. Twee juveniele vogels, onder andere herkenbaar aan de kortere snavel en de wat vaalbruinere donkere delen van het verenkleed, werden vergezeld door beide oudervogels. Het mannetje liet daarbij een herhaaldelijk opgewonden 'hoep-hoep-hoep' horen, sneller in frequentie dan aan het begin van het seizoen. Snow & Perrins (1998) noemen een periode van 25-29 dagen die de jongen, na het uitkomen van de eieren, in het nest verblijven; Krištín (2001) geeft een iets kortere tijd, namelijk 20-26 dagen. Als we uitgaan van een verblijf in het nest van 25 dagen, dan zijn de Hamert-jongen rond 26 mei (week 21) uit het ei gekropen. Met een broedduur van 15 tot 18 dagen (Snow & Perrins, 1998; Krištín, 2001) zijn de eieren ergens tussen 8 en 11 mei gelegd (week 19). De eerste maal dat een roepende vogel is waargenomen was op 12 mei. Mannetjes arriveren doorgaans eerder in het voorjaar, kort daarna gevolgd door de vrouwtjes. Na de paarvorming duurt het in de regel nog een week of twee voordat er tot copulatie wordt overgegaan en een nestplaats gekozen is (Krištín, 2001). Waarschijnlijk riep het mannetje van De Hamert al voor 12 mei, maar is dit niet opgemerkt, mogelijk doordat kort na zijn aankomst het vrouwtje arriveerde. Solitaire territoriale mannetjes kunnen het hele voorjaar blijven roepen (zie verderop in de tekst). Slechts enkele dagen zijn er meer dan twee vogels waargenomen, het ouderpaar met jongen. Daarna was er steeds sprake van maximaal twee volwassen vogels. Blijkbaar zijn de jongen kort na het uitvliegen nog enkele dagen bijgevoerd en vervolgens door de oudervogels uit het territorium verjaagd. Hoppen vertonen dit gedrag om een tweede broedsel moge-

*Adulte en juveniele Hop,
De Hamert, 22 juni 2012
(H. Crommentuyn)*

lijk te maken. Vermoedelijk is er op De Hamert ook sprake geweest van een tweede poging. Kort na het uitvliegen van de jongen zijn in de eerste week van juli weer voedselvluchten van een enkele vogel waargenomen. Dit kan duiden op een broedend vrouwtje dat wordt gevoerd door het mannetje. Al vrij snel stopten deze voedselvluchten weer. Mogelijk is dit tweede broedsel al in de eifase mislukt.

Voor het nest is gebruik gemaakt van een oud hol van een Grote Bonte Specht in een zomereik op ongeveer 2,5 meter hoogte. De nestboom staat in een zone van berken aan de rand van een gevarieerd loofbos met dichte ondergroei van struiken. Het foerageergebied bestaat uit grote open heide met enig reliëf. De geschatte grootte van het territorium op basis van locaties van waargenomen vogels bedraagt ongeveer 50 ha. In de literatuur wordt een omvang van het territorium in Europa gegeven van 35 tot 70 ha. De dichtheid aan broedvogels is afhankelijk van geschikt habitat met voldoende voedsel. In goede gebieden kunnen broedparen op kortere afstand van elkaar een nest hebben (Snow & Perrins, 1998).

Gedrag en voedsel

Ondanks hun opvallende verschijning kunnen Hoppen erg obscuur zijn. Wanneer een vogel in een begroeide boom zit of op de grond tussen enigszins verdroogde vegetatie valt hij nauwelijks op en wordt vaak pas bij het wegvliegen opgemerkt. De bouw van de vogel is vrijwel volledig gericht op verblijf op de grond. De korte poten zijn een aanpassing voor het voedsel zoeken op schaars begroeide bodem (Krištín,

2001). Op De Hamert werd doorgaans gefoerageerd op plekken met een korte grazige vegetatie. Vaak lagen deze plekken aan de randen van zandpaden of op wat hoger gelegen duintjes met spaarzame buntgrasvegetatie of bochtige smele. Er was daarbij een voorkeur voor zonnige plekken. Dat is op zich niet vreemd omdat juist daar prooidieren zoals grote insecten actief zijn. In de meeste gevallen was de foerageerlocatie enkele honderden vierkante meters groot, maar soms werd voedsel gezocht op een kleine open plek omringd door grote heidestruiken. Mogelijk dat hier niet systematisch de grond werd afgespeurd, maar dat er gericht werd gezocht naar prooidieren die zich in de heidestruiken verscholen hielden. Aangenomen wordt dat Hoppen vrijwel volledig op het oog jagen en zoeken naar verstoringen in de bodem hetgeen kan duiden op een ingegraven prooi (Krištín, 2001). Soms werd op De Hamert een foeragerende vogel waargenomen in een groepje Spreeuwen. Vermoedelijk heeft de vogel niet zo zeer aansluiting gezocht bij zo'n groepje, maar was het voedselaanbod op dat moment voor beide soorten interessant genoeg. Het gaf wel aanleiding om tijdens het zoeken naar de vogel(s) ook groepjes Spreeuwen te bekijken. Het dieet van Hoppen bestaat vrijwel volledig uit dierlijk voedsel, voornamelijk uit grote insecten en soms zelfs kleine hagedissen en slangen. Incidenteel worden zaden en bessen gegeten (Snow & Perrins, 1998; Krištín, 2001). De grootte van de prooidieren varieert tussen de 1 en 15 cm, maar meestal zijn ze 2 tot 3 cm groot. Krištín (2001) geeft aan dat een groot deel bestaat uit meikevers, krekels,

sprinkhanen, rupsen en poppen van nachtvlinders. Deze worden met de snavel vakkundig uit de bovenste laag van de bodem gepeuterd. Met regelmaat is op De Hamert waargenomen dat een Hop met snelle pikbewegingen in of op de bodem op zoek was naar voedsel. De snelheid waarmee de kop op en neer ging was vergelijkbaar met het tikken van een specht op een stuk schors op zoek naar insecten. De snavel werd daarbij gebruikt als een soort pikhouweel. Omdat de prooien doorgaans behoorlijk groot zijn, kon soms met enige zekerheid vastgesteld worden met welke prooi soort de vogels naar het nest vlogen. In enkele gevallen bleken dit donkere harige rupsen te zijn, vermoedelijk flinke exemplaren van de veelvraat, maar ook grote poppen werden vaak naar het nest gebracht. Verder is waargenomen dat er veldkrekels werden buitgemaakt. Een enkele maal is een Hop gezien in de nabijheid van bijenkasten, maar er is nooit geconstateerd dat de vogels ook daadwerkelijk in- en uitvliegende bijen verschalkten. In de literatuur (o.a. Krištín, 2001) wordt het gebruik van een aambeeld genoemd waarop harde delen van de prooi worden kapot gemaakt of grote prooien in stukken worden gehakt. Dit gebruik is op De Hamert slechts eenmaal geconstateerd toen een hagedis op een tak in een berk werd dood geklopt.

De piek van de voedselvluchten naar het nest was enkele uren na zonsopkomst met soms wel meerdere vluchten in een kwartier, zeker naarmate de jongen ouder werden. Tegen het middaguur nam de frequentie snel af en soms lieten de vogels zich vervolgens uren niet zien. Het aanvliegen naar het nest gebeurde niet volgens een standaardroute, maar er waren wel patronen in te ontdekken. Meestal kwamen de vogels vanaf een groot open stuk heide laag over de grond aanvliegen om tussentijds in een eik of dode berk kort te stoppen; mogelijk om potentiële predatoren in verwarring te brengen of om de omgeving af te zoeken. Vaak werd, voordat ze de laatste afstand naar het nesthol vlogen, op een stapel dood hout geland daarbij regelmatig de kuif opzettend. Er werd van daaruit niet rechtstreeks naar het nest gevlogen, maar via een grote bocht door het bos. Wanneer er sprake was van mogelijk gevaar werd dit laatste traject onderbroken door in een grote eik te landen die aan de rand van het bos staat. Half juni was op deze plek een jong van een Zwarte Kraai aanwezig dat werd gevoerd door een van de kraaiënouders. De Hop reageerde hier onrustig op en koos meerdere malen voor een andere aanvliegeroute. Soms werd

de confrontatie gezocht. Zoals op 13 juni toen een Hop één van de kraaien zelfs aanviel waarop deze prompt er vandoor ging. Een door de Hoppen frequent aangevlogen dode berk was tevens in gebruik door Boomvalken, een Koekoek en een enkele keer een Wielewaal. Interactie tussen een Hop en Boomvalk of Koekoek is niet waargenomen. De aanwezigheid van bijvoorbeeld een Boomvalk weerhield de Hoppen niet om ook in de dode berk te gaan zitten. Mogelijk was de afstand tot het nest nog voldoende groot waardoor er geen direct gevaar werd ervaren. Getracht werd de Wielewaal door middel van een dreighouding te verjagen. Hierbij werd de kuif opgezet en liet de vogel zijn vleugels hangen. Dit maakte echter weinig indruk op de Wielewaal waarop de Hop zelf maar vertrok. Bij aanhoudend gevaar dichter bij het nest, zoals de aanwezigheid van mensen, werd regelmatig van de koers afgeweken en gekozen voor een alternatieve aanvliegeroute. Hierdoor werden de waarnemers in het begin misleid bij de zoektocht naar de nestlocatie. In eerste instantie werden de voedselvluchten vermoedelijk door één vogel uitgevoerd. Krištín (2001) schrijft dat het vrouwtje de zorg van de eieren op zich neemt en het mannetje zich niet met broeden bemoeit, behalve met het voeren van het vrouwtje op het nest. Transport van pellets (van een vlies voorziene uitwerpselen van de jongen) is niet met zekerheid waargenomen. Dit gedrag wordt slechts zelden vertoond (Krištín, 2001).

Aan het begin van het seizoen is enkele malen het karakteristieke 'hoep-hoep-hoep' gehoord dat het mannetje produceert om het territorium af te bakenen en een vrouwtje te lokken. Dit gebeurde ook gedurende de broedtijd, vooral bij opwinding waarbij bovendien de kuif werd opgezet. Soms maakte een oudervogel daarnaast nog een 'tjerr'-achtig geluid wanneer hij onderweg was naar het nest. Krištín (2001) beschrijft dit geluid als een contactroep van het mannetje aan wijfje of jong dat hij met voedsel aankomt. Zoals eerder al genoemd liet het mannetje kort na het uitvliegen van de jongen een versnelde variant horen van de balstroep ten teken van opwinding.

Vervolg in 2013

Vanaf de tweede helft van april 2013 werd met spanning gewacht of de Hop zou terugkeren om een territorium te bezetten of zelfs te broeden. Het wachten werd beloond. Op 28 april werd voor de eerste maal een roepende Hop waargenomen in het zuidelijke deel van De Hamert. De vogel riep nage-

noeg dagelijks in de uren na zonsopkomst. Hierbij werd vrijwel steevast eenzelfde route door het gebied afgelegd. Half mei was de vogel nog steeds frequent te horen. De vliegroude werd echter steeds groter en de vogel kon al bij Klein Vink, Arcen worden waargenomen. Een enkele keer is gezien dat de vogel vanaf het Pikmeeuwenwater opvloog om over de bossen ver door te vliegen richting Klein Vink. Dit gedrag duidt op de afwezigheid van een vrouwtje, waarbij de zoektocht van het mannetje naar een partner zich uitbreidt. Vanaf 19 mei begon het vermoeden te ontstaan dat er sprake was van twee roepende vogels. Deze tweede vogel zou zich vooral ophouden rondom de Dikkenberg op De Hamert en was regelmatig te vinden rond de minicamping aan de Paaldijk bij Wellerlooi. Ook bewoners van Tuindorp, Wellerlooi meldden geregeld een Hop in de tuin. Op 25 mei werd door de auteur een fanatiek roepende vogel in het zuidelijke deel van De Hamert aangetroffen. De vogel riep hier veelvuldig vanuit een rij berken, zittend op een dode tak en was daarbij honkvast. Na enige tijd vertrok ik naar de Dikkenberg en trof daar meteen een roepende Hop aan. Dit was aanleiding om een proef op de som te nemen en direct terug te rijden naar de eerste locatie. Daar aangekomen zat nog altijd een Hop in de berkenrij te roepen. Een bevestiging kwam van een waarnemer op 31 mei die beide vogels vrijwel tegelijkertijd op grote afstand van elkaar hoorde roepen. Het heeft er alle schijn van dat de eerste vogel geen vrouwtje, maar juist een overvliegende concurrent heeft aangetrokken.

Globaal gezien verdeelden beide territoria De Hamert in tweeën. De eerste vogel bezette een territorium vanaf de Rijksweg Nijmegen-Venlo in het zuiden tot aan het zandpad van het Westmeerven naar Nieuw Heerenven-zuid. De westgrens werd bepaald door de bosrand die het heideveld van De Hamert en de bossen van de Looierheide van elkaar scheidt. Deze grenzen leken vrij hard. De oostelijke grens schoof naarmate het seizoen vorderde verder op vanaf het Geldersch-Nierskanaal tot aan de plassen van Klein Vink. De tweede vogel verbleef in het noordelijke deel van De Hamert en het aangrenzende deel van Tuindorp. Er wordt vanuit gegaan dat de vogel die op 7 juni is aangetroffen op de sportvelden van Wellerlooi deze vogel betrof.

Naast deze vogels is er ook een roepende Hop gemeld bij Geijsteren van 7 tot en met 11 juni en op 19 juli nabij het Eendenmeer op de Bergerheide. Ondanks de

Adulte Hop, De Hamert, 17 juli 2012 (H. Crommentuyn)

afstand van ca. 8 km is niet uit te sluiten dat het hier een rondzwervende vogel betreft. De waarneming van een overvliegend exemplaar op 11 juni bij het Heuloërbroek, Bergen past hierin.

Status en toekomst in Nederland

Tegenwoordig is de Hop een zeer schaarse doortrekker. De meeste waarnemingen worden gedaan in april-mei en augustus-oktober. Een vogel kan in zo'n geval overal opduiken tot zelfs in tuinen aan toe, maar hij heeft een voorkeur voor open droge gebieden met korte grazige vegetatie als graslanden, duinen en heidevelden.

In het begin van de 20e eeuw was de Hop in grote delen van het land een algemene broedvogel, met name in oostelijk Noord-Brabant, Limburg, de Achterhoek en Twente. Tussen 1925 en 1940 verdween de soort als broedvogel vrijwel volledig, mogelijk uitgezonderd in Limburg. Eind jaren veertig en begin jaren vijftig was er een kleine opleving met meerdere broedparen per jaar (Bijlsma *et al.*, 2001). Als gevolg van biotoopvernietiging door ontginningen, intensivering van de landbouw en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen zijn de aantallen in de vorige eeuw in rap tempo afgenomen. Sinds de jaren zeventig broedt de Hop nog incidenteel in ons land, waaronder ook enkele pogingen in Limburg. Zo zijn er broedgevallen of pogingen daartoe bekend uit 1974 in het Klingenderbos bij Reijmerstok en in 1976 op De Hamert. In 1980 werd te Susteren een poging verstoord. De laatste aanwijzing voor een

broedgeval in Limburg is van 1987 toen in juni een vogel met de snavel vol insecten bij de Kruispeel nabij Weert werd gezien (Hustings *et al.*, 2006). Opmerkelijk is dat in juni 2010 meerdere malen een roepende Hop is waargenomen aan de rand van de kern van Nieuw-Bergen in een kleinschalig tuinbouwgebied met een paardenwei. In de directe nabijheid lagen open stuifduinen. Deze plek ligt op slechts 12 km van De Hamert.

Het laatste bekende broedgeval in Nederland heeft plaatsgevonden in 1995 in centraal Noord-Brabant waartwee jongen in een schuur werden grootgebracht (Bijlsma *et al.*, 2001). Sinds enige jaren worden jaarlijks één tot twee roepende Hoppen waargenomen in de Achterhoek, maar broeden is hier nog niet vastgesteld. In 2011 zou er zelfs sprake zijn van drie territoria bij het buurtschap Ratum nabij Winterswijk. Deze lagen alle in kleinschalig agrarisch gebied met veel landschapselementen. Ook zou hier in 1995 een bezet nest zijn geweest (Schöder & Stronks, 2012). Al met al mag het succesvol broedende paartje Hoppen van De Hamert in 2012 als vrij uniek beschouwd worden.

Hoppen zijn monogaam, maar vormen geen paarband voor het leven. Desondanks is bekend dat nestlocaties vele jaren achtereenvolgend gebruikt worden (Krištín, 2001). Dit vindt dan wel plaats in gebieden met hoge dichtheden aan broedvogels. De dichtheid aan Hoppen in de ons omringende landen neemt, net als hier, af als gevolg van eerder genoemde veranderingen in het landschap. Ondanks de opwarming van ons klimaat is de kans klein dat de Hop zich weer definitief zal vestigen als broedvogel in Limburg. Echter, alleen de toekomst zal het ons leren.

Dankwoord

Een woord van dank gaat allereerst uit naar Hennie Reijnen. Voor hem was het grote aantal waarnemingen van een Hop op De Hamert aanleiding om na te gaan of er misschien sprake was van een broedgeval. Verder leverde hij samen met Huub Crommentuyn informatie uit het veld om dit broedgeval zo volledig mogelijk te kunnen documenteren.

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuur-

publicaties Limburg, Maastricht.

- Krištín A., 2001. Family Upopidae (Hoopoe). Pp. 396-411 in: del Hoyo, J., Elliott, A. & Sargatal, J. eds. (2001). Handbook of the Birds of the World. Vol. 6. Mousebirds to Hornbills. Lynx Edicions, Barcelona.
- Schöder R. & J. Stronks, 2012. Broedgeval Hop in Ratum. Jaarboek 2012. Vogelwerkgroep Zuidoost Achterhoek.
- Snow D.W. and C.D. Perrins, 1998. The Birds of the Western Palearctic, Concise edition. Oxford University Press, Oxford, New York.

Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
Kikkert99@hotmail.com

Bruinkopdiksnavelmees mysterie ontrafeld

Joris Verhees

Sinds 1997 worden er diksnavelmezen gemeld uit de omgeving van Weert. Het blijft lang onduidelijk om welke soort het gaat. Sinds enige jaren lijkt het mysterie ontrafeld te zijn: het blijken Bruinkopdiksnavelmezen *Paradoxornis webbianus* te zijn. Dit artikel vat de bestaande kennis samen.

Uiterlijk

De Bruinkopdiksnavelmees is een exoot, oorspronkelijk afkomstig uit Oost-Azië. Daar leeft deze soort in bamboebossen, struwelen en moerassen. Het voedsel bestaat uit zaden en in de broedtijd ook uit insecten (Lensink *et al.*, 2012).

Bruinkopdiksnavelmees, Ell, 1 juni 2012 (R. Schols)

Bruinkopdiksnavelmees, Ell, 2 juni 2012 (M. Verbeek)

Bruinkopdiksnavelmezen lijken op vrouwtjes Baardman. De vogel is rond de 12 cm groot en heeft een lange staart, circa twee derde van het lichaam. Bruinkopdiksnavelmezen hebben lichtroze pootjes en een donkerzwart oog. Ze hebben een kleine grijze, maar krachtig ogende snavel en hebben een roze-beige onderzijde en borst. Hun kop is wat rossiger beige bruin en is iets warmer van kleur op de kruin en achterzijde van het hoofd. Wat meteen opvalt zijn de grijzige schouderdekveren en de roodbruine vleugel. Volwassen vogels maken een opvallend hard en schetterend geluid.

Voorkomen en verspreiding

Zelf nam ik de soort waar vanaf 7 december 2010. Op 28 mei 2012 slaagde ik erin om bruikbare foto's te maken. Met deze foto's en een geluidsopname van Gijs Kurstjens uit 2011 werd aangetoond dat het om Bruinkopdiksnavelmezen gaat. De vogels zijn ook door anderen waargenomen en gefotografeerd. In 2011 vielen de waarnemingen tussen 2 april en 24 juni, in 2012 tussen 28 mei en 30 oktober en in 2013 zijn er waarnemingen vanaf 28 februari. Alle meldingen komen van plekken ten zuidoosten van Weert: De Krang, Ellerhei, Kootspeel en Moeselpeel. Ze liggen in vogelvlucht bijna vijf kilometer uit

elkaar. De vogels worden het meest in riet gezien. Het is onduidelijk om hoeveel individuen het gaat. Maximaal zijn er 14 (28 februari 2013, De Krang) en 15 exemplaren (17 maart 2013, tussen Moeselpeel en bebouwing Weert) op één dag geteld. Wellicht gaat het om één, niet al te honkvaste groep die rondtrekt in de pelen tussen Weert en de Ellerhei.

Dat de Bruinkopdiksnavelmees ook tot broeden komt, blijkt uit een waarneming op 24 juni 2011, toen een paar met twee uitgevlogen jongen op de Ellerhei ontdekt werd (Gijs Kurstjens). In 2012 werd op dezelfde plek opnieuw succesvol gebroed; op 11 juni alarmeerde een paar bij twee pas uitgevlogen jongen met korte staartjes (Ran Schols). Daarmee is de omgeving van Weert, voor zover we weten, de enige plek in Nederland waar de Bruinkopdiksnavelmees zich voortplant (Boele *et al.*, 2013).

Duik in de archieven

De ontdekking van de Bruinkopdiksnavelmezen zorgde voor enige opwinding en een duik in de archieven. De oudst bekende waarnemingen van diksnavelmezen in de zuidelijke Peel bij Weert stammen uit 1997. In daaropvolgende drie jaren werden er regelmatig 1-5 exemplaren gezien in dit gebied. In 2006 werd een zeker broedgeval vastgesteld tijdens de provinciale broedvogelkartering. De precieze soort bleef onduidelijk; twee soorten werden met enige voorzichtigheid genoemd: Geelkopdiksnavelmees en Roodkopdiksnavelmees (Hustings *et al.*, 2006). Het is echter aannemelijk dat het ook destijds al Bruinkopdiksnavelmezen betrof. De beide genoemde soorten hebben een heel beperkt verspreidingsgebied, leven alleen in bergen en zijn in Europa niet bekend als kooivogel. De Bruinkopdiksnavelmees daarentegen heeft een grote verspreiding, een brede habitatkeus en wordt in Europa veel in kooien gehouden. In Noord-Italië broedt hij in het vrije veld nadat in 1996 ongeveer 150 vogels werden losgelaten (Lensink *et al.*, 2012). Om ook het laatste spoor van twijfel weg te nemen zou DNA-onderzoek nodig zijn.

Oproep

Oude, nog niet op waarneming.nl ingevoerde waarnemingen blijven waardevol. Zo is het onbekend of de soort tussen 2006 en 2010 ontbrak en is het ook onduidelijk of hij jaarlijks tot broeden komt. Het is zinvol om het verdere verloop van de vestiging te blijven volgen. Let bij veldwaarnemingen speciaal op de pootjes. Op 1 maart 2013 slaagde René Janssen erin om 8 Bruinkopdiksnavelmezen te vangen in De

Krang (Swartbroek). Hij heeft 6 mezen kunnen voorzien van metalen ringen (de andere ontsnapt) met als doel meer informatie te verkrijgen over deze soort. Waarnemingen van deze soort zijn dus meer dan welkom!

Literatuur

- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, L. Ballering & C.L. Plate, 2013. Broedvogels in Nederland in 2011. Sovon-rapport 2013/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Lensink R., T.M. van der Have & G. Ottens, 2012. De Bruinkop-snavelmees in Limburg: wie lost de raadsels op? Nieuws uit de Provincie Limburg 2012(1): 11. Sovon.

*Joris Verhees, Breederkamp 19, 6011 SR Ell.
jorisxxx@hotmail.com*

Bizarre voorjaarstrek van Kraanvogels in 2013

Rob van der Laak

De kraanvogeltrek verliep dit voorjaar erg spectaculair. Het begon al in januari met nog altijd naar het zuiden trekkende vogels. Zelfs de redactievergadering van Limburgse Vogels van 19 januari werd voor overvliegende vogels even onderbroken. Net als Hens die vaker de vergadering van het college

van B&W in Valkenburg daarvoor stillegde, zoals op 10 oktober 1949. Tot en met 7 februari werden op waarneming.nl naar het zuiden vliegende vogels gemeld. Slechts drie dagen later werden al weer de eerste terugkerende vogels gezien. Vanaf dat moment ging het snel.

Van 18 tot 21 februari was er in Limburg al een aardige trek golf met flink wat groepen van 200 en de grootste groep van 1000 vogels. Daarna werd het rustig, maar eind februari kwamen in Noord-Spanje de Kraanvogels massaal in beweging. In Galloccante liepen de aantallen in enkele dagen op van 15.000 naar ruim 70.000 vogels op 27 februari.

In Zuid Frankrijk was hetzelfde beeld te zien. Op 28 februari werden in Arjuzanx al bijna 60.000 vogels geteld.

Begin maart verbeterde het weer plotseling en leek het voorjaar te worden. Op zondag 3 maart kwam een gigantische trek naar het noorden op gang. Die was zo massaal, dat de uit Arjuzanx vertrekkende vogels op de weerradar zichtbaar waren (info www.LPO.fr, via grusgrus.com). Het zeer goede weer in die dagen beïnvloedde de trekdrift van de Kraanvogels blijkbaar zo sterk, dat ze waarschijnlijk non-stop doervlogen naar de noordelijke gebieden in Duitsland. Bij Lac du Der (F) waren die dagen in elk geval geen meldingen van bijzonder grote aantallen verblijvende vogels.

Bovendien werden de vogels door de heersende wind naar het westen gedreven. Het gevolg was de meest bizarre en spectaculaire voorjaarstrek ooit in

*Kraanvogels, Herkenbosch,
4 maart 2013 (P. Lemmens)*

Limburg waargenomen. Helaas had de auteur zelf op 4 maart oppasverplichtingen, waardoor hij een groot deel van de middag van achter de ramen het spektakel probeerde te volgen. Desondanks zag hij die dag in totaal toch nog ruim 6300 vogels overvliegen, waaronder twee groepen van 1000 stuks. Dit was slechts bescheiden in vergelijking met de aantallen van anderen. Wat te denken van dagtotalen uit het landbouwgebied in Etzenrade van Wil Quaedackers en Theo Bakker van respectievelijk bijna 28.000 en ruim 22.000 vogels. Ook een dag later werden nog enorme aantallen Kraanvogels gezien.

Op waarneming.nl werden in de periode van 10 februari tot en met 17 maart 6697 meldingen geregistreerd, waarvan ruim een derde (2582) in de provincie Limburg. De vogels werden over de gehele provincie gezien, maar zoals gebruikelijk lag het zwaartepunt in het zuidoosten. In totaal gaven 386 verschillende waarnemers 692.562 vogels door. Alleen al op 4 maart waren het er 513.545 en op 5 maart nog eens 145.937.

Het is bijna onmogelijk om op korte termijn uit deze enorme berg informatie redelijk nauwkeurige en betrouwbare gegevens te filteren. Er is niet alleen sprake van grote aantallen vogels, maar ook van veel waarnemers en waarnemingen. Dat valt natuurlijk te verwachten bij zo'n spectaculair gebeuren. Met zoveel verschillende mensen en dergelijke aantallen is het risico op afwijkende schattingen van groeps-grootte aanzienlijk.

Dat gegeven plus het feit dat het tijdstip niet altijd vermeld is op waarneming.nl maakt een vergelijking van de gegevens erg moeilijk en tijdrovend.

Als we bijvoorbeeld alleen al kijken naar de waar-

nemingen van Etzenrade en de wijde omtrek is het erg moeilijk om daar dubbeltellingen uit te sluiten. Maar zelfs als we slechts een derde van de gemelde aantallen aanhouden, hebben we het nog altijd over ongelooflijk spectaculaire aantallen Kraanvogels voor Limburg. Of de juiste aantallen ooit vastgesteld kunnen worden is twijfelachtig. Al met al is de voorjaartrek van 2013 voor Limburgse begrippen een memorabel record.

*Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen.
rob.vd.laak@home.nl*

Roodmus in het Reigersbroek in mei-juni 2013

Joost Nijskens

Op 28 mei 2013 rond 12:00 uur besloot ik om het Reigersbroek bij Montfort met een kort bezoekje te vereren, voordat ik moest werken in Roermond. Na bijna drie weken eindexamens kon ik weer eens naar buiten. Misschien zat er wel een Grauwe Klauwier? Bij aankomst zong een Grauwe Vliegenvanger op een voor mij bekende plek: in de bosrand bij de T-splitsing van de Bajonetweg en de Heuvelstraat. Deze soort had ik dit jaar nog niet. Waar ik de Grauwe Klauwier verwacht had, zat zelfs een paartje. Het mannetje ving voortdurend insecten om deze vervolgens aan het vrouwtje te voeren. Met deze waarneming was ik erg in mijn nopjes. Het was voor mij een schaamsort die ik nog niet in Nederland had gezien. Het paartje liet zich een half uurtje prachtig bekijken.

Omdat ik nog wat tijd over had, besloot ik de zandweg ten westen van de Vlootbeek in te fietsen. Dit deel van het gebied had ik nog nooit goed bekeken. In het struweel langs de zandweg zat van alles te zingen. Ik hoopte dat er vanuit de structuurrijke weilanden een Kwartel zou roepen, of misschien zelfs een Kwartelkoning.

Toen ik bij de S-bocht in de zandweg aankwam, werd mijn aandacht echter getrokken door een korte, heldere zang die ik niet meteen thuis kon brengen. Deze zang was met korte tussenpozen te horen. Terwijl ik luisterde of er een Kwartel riep - maar dat zat er helaas niet in - bleef de mysterieuze zang hoorbaar. Het was een kort, fluitend wijsje, beginnend met een lagere toon gevolgd door drie dalende tonen die weer uitkwamen op de hoogte van de eerste toon. Langs de Vlootbeek zat een paartje Roodborsttapuit

Kraanvogels, Vredepeel, 23 maart 2013 (G. Lamers)

Roodmus, Montfort,
5 juni 2013 (R. Schols)

met jongen, maar daar kon het geluid onmogelijk van afkomstig zijn.

Langzaam begon het kwartje te vallen. Ik had enige tijd voordien de zang van de Roodmus *Carpodacus erythrinus* nog eens opgezocht omdat die in het late voorjaar bestergens zou kunnen opduiken. De raadselzang leek erop. Opeens zag ik de vogel op een paar meter afstand zitten. Meteen had ik hem vol in mijn kijkerbeeld: een prachtige adulte man Roodmus!

De vogel vloog weg richting Vlootbeek en landde daar uit zicht, maar bleef luid zingen. Een tijdje later vond ik hem terug in een vlierstruik tussen de zandweg en de Vlootbeek. Hij zat te zingen, maar hield zich toch verscholen tussen de bladeren. Plotseling

stopte de vogel met zingen en liet zich niet meer zien en horen. Ik besloot voor vertrek – het was toch later geworden dan ik oorspronkelijk van plan was – Nicky Hulsbosch te bellen, zodat hij de melding op de Whatsapp-groep ‘Limburgse Vogels’ kon zetten. Gelukkig hoorde Nicky de vogel bij aankomst zingen en hij kreeg hem ook in beeld. De Roodmus is op die dag door ongeveer 21 andere vogelaars gehoord en door de meesten ook gezien.

In de weken daarna is de vogel door vogelaars uit het hele land bekeken. Soms liet hij zich lange tijd niet zien, dan weer liet hij zich zeer fraai van dichtbij bekijken. De laatste melding is van 19 juni door Paul Evers (waarneming.nl).

Tabel 1. Overzicht van de bekende waarnemingen van de Roodmus in Limburg.

Datum	Plaats	Waarnemer/bron	Opmerkingen
21 juni 1987	Heerlen, de Vrank	Hustings et al., 2006	zingend onvolwassen mannetje
17 mei - 13 juni 1991	Blerick	Kurstjens G. 1993	zingend adult mannetje
29 oktober 1995	Hout-Blerick	Hustings et al., 2006	juveniel/onvwassen, ringvangst
29 mei 1997	Horst	Hustings et al., 2006	zingend onvolwassen mannetje
23 mei - 7 juni 1999	Hout-Blerick, Romeinenweerd	Schols & van der Coelen, 1999	zingend adult mannetje
4 juni 2001	Roermond, Oolderplas	Provincie, Schols & van der Coelen, 2001	zingend onvolwassen mannetje
5 juni 2004	Mariapeel	Piet van Tilburg, Vogelinfo-Limburg	zingend onvolwassen mannetje
6 juni 2004	Maastricht, Enci-terrein	I. Hoogendoorn, Vogelinfo-Limburg, waarneming.nl	zingend mannetje
4 juni 2006	North Beach Pietersplas	Karel Lemmens, Vogelinfo-Limburg	zingend mannetje, niet gezien
5-7 juni 2006	Koningssteen	Ivo en Frank Meeuwissen	zingend onvolwassen mannetje
28 mei 2007	Itteren	Erik Koster, Vogelinfo-Limburg	zingend onvolwassen mannetje
24 juni 2010	Mechelen, Geuldal	Willem Steenge, waarneming.nl	zingend onvolwassen mannetje
20 mei 2011	Groote Peel	Carlo van Seggelen, waarneming.nl	adult vrouwtje, ringvangst
3 juni 2011	Beeselsbroek	diversen, waarneming.nl	zingend onvolwassen mannetje
5 juni 2011	Koningssteen	Jeroen Bijleveld, waarneming.nl	zingend mannetje, niet gezien
28 mei - 19 juni 2013	Montfort, Reigersbroek	Joost Nijskens	zingend adult mannetje

Waarnemingen van Roodmussen in Limburg

In tabel 1 staan de waarnemingen van Roodmus in Nederlands-Limburg. Dit overzicht is een uitbreiding op het overzicht van Jan Boeren (2006). De waarnemingen na 2006 komen van waarneming.nl. Alle voorjaarswaarnemingen vallen in de periode 17 mei - 19 juni; 7 van de 15 aankomstdata liggen daarbij pas in de eerste week van juni. Dit is typerend voor deze vinkachtige, die altijd pas relatief laat in zijn broedgebied terugkeert.

De waarneming van 1987 valt samen met de landelijke doorbraak van de soort in datzelfde jaar (Bijlsma *et al.*, 2001). Sinds 1987 zijn er zestien gevallen uit Nederlands-Limburg bekend. In Belgisch-Limburg is de soort met tien tot elf gevallen tot en met 2012 ongeveer even zeldzaam (Boeren, 2006; waarnemingen.be).

Opvallend is dat de meeste meldingen onvolwassen mannetjes betreffen. De vogel van het Reigersbroek is het derde adulte mannetje voor Nederlands-Limburg en het eerste sinds de eeuwwisseling. Bij waarnemingen van adulte mannetjes valt op dat deze veel langer op dezelfde plaats aanwezig blijven dan onvolwassen mannetjes. Dat wijst erop dat adulte mannetjes doorgaans meer aan een territorium gebonden zijn dan 2e kalenderjaar mannetjes. De ringvangst in de Groote Peel van 2011 betreft het eerste en enige vrouwtje voor Nederlands-Limburg. Ook is er slechts één najaarswaarneming. Dit betreft eveneens een ringvangst op 29 oktober 1995 in de Romeinenweerd nabij Hout-Blerick. Verwonderlijk is het niet dat vrouwtjes dan wel najaarswaarnemingen zo schaars zijn. Niet-adulte en niet zingende Roodmussen zijn bepaald onopvallend.

Voorkomen in Nederland

In Nederland wordt de Roodmus vooral gezien in de duinen langs de kust en op de Waddeneilanden. De eerste waarneming stamt uit 1899, maar uit de periode 1899-1979 zijn slechts 11 gevallen geaccepteerd door de CDNA (dutchavifauna.nl). Dit betreft zowel voorjaars- als najaarsgevallen. Met 11 geaccepteerde meldingen in 80 jaar was de soort dus met recht een echte dwaalgast.

In 1987 vond echter een landelijke doorbraak plaats, die leidde tot het eerste succesvolle broedgeval op Schiermonnikoog (Bijlsma *et al.*, 2001). Tot 1992 steeg het aantal territoria sterk om even in te zakken totdat er weer een piek bereikt werd in 1997 (Boele & Van Winden, 2002). In de jaren 2000-2011 waren er per jaar gemiddeld 5,7 territoria tegen ongeveer

54 in 1992 (Boele *et al.*, 2013). Vanaf 1992 werden waarnemingen van de soort niet meer door de CDNA beoordeeld.

Meldingen in het binnenland zijn ieder jaar redelijk zeldzaam met in 2010-2013 respectievelijk ongeveer 2, 5, 2 en 5 gevallen. Daarmee is 2013 geen uitzonderlijk jaar (waarneming.nl). Naast verscheidene waarnemingen langs de kust en de vogel van het Reigersbroek, waren er in 2013 waarnemingen in het binnenland bij Boxtel (NB) op 19 mei, bij 's-Hertogenbosch (NB) op 20 mei, bij Baarn (UT) op 27 mei en bij Harderwijk (GE) op 25 mei en 4 juni (waarneming.nl).

Geschiedt biotoop?

Roodmussen broeden in tamelijk open of halfopen landschappen op vochtige gronden waar struwelen worden afgewisseld met hoog opgaande kruidenvegetaties (Hustings & Vergeer, 2002). In het Reigersbroek zijn al deze landschapselementen aanwezig. De Roodmus had als vaste zangpost een vlierstruik langs een afwateringsloot. In de nabije omgeving zijn er weilanden met ruige kruidenvegetaties en langs de Vlootbeek en de Bajonetweg staan dichte struiken, waarin de vogel zich af en toe schuil hield. Het Reigersbroek lijkt dus geschikt als broedbiotoop voor de soort. Ook in de rest van Limburg zijn er verschillende plaatsen waar geschikt broedbiotoop aanwezig lijkt te zijn. Natuurlijk zijn de aantallen in Limburg erg klein, dus is het zeer de vraag of en wanneer er in onze provincie Roodmussen gaan broeden. Ringvangsten uit Zuidelijk Flevoland laten echter zien dat volwassen mannetjes erg plaatstrouw kunnen zijn: op 19 mei 1997 werd een mannetje afgelezen dat op dezelfde plaats geringd was op 17 juni 1991 (Bijlsma *et al.*, 2001). Of de vogel van het Reigersbroek net zo plaatstrouw is, zal moeten blijken. De aantallen in Nederland zijn de laatste jaren veel minder groot dan in de jaren negentig, maar het is een goed idee om in heel Limburg alert te zijn op het zo kenmerkende wijsje.

Dankwoord

Dank aan Arjan Ova voor zijn aanvullingen en opmerkingen die nodig waren om dit artikel af te ronden.

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Boeren J., 2006. Roodmussen in het Maasdal in 2006. *Limburgse Vogels* 16:70-72.

- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, L. Ballering & C.L. Plate, 2013. Broedvogels in Nederland in 2011. Sovon-rapport 2013/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A. & E. van Winden, 2002. Aantallen Roodmussen in Nederland lopen in de pas met ontwikkelingen rondom de Oostzee. Sovon-Nieuws 15 nr. 2:11.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. – Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Joost Nijskens, Kempweg 33, 6051 JM Maasbracht
joost.nijskens@home.nl

Grauwe Fitis in de Romeinenweerd te Hout-Blerick, juni 2013

Herman Smits & Jules Bos

Op zondag 2 juni 2013 omstreeks 7:00 uur fietste ik, Herman Smits, richting de Romeinenweerd, Hout-Blerick met het voornemen om Hans Custers te bezoeken. Deze was daar waarschijnlijk in het kader van een CES-project vogels aan het ringen. Het bleek dat het ringen geen doorgang had gevonden, er stonden geen auto's geparkeerd. Ik besloot om toch maar even een *quickscan* te doen op de plassen ten noorden en zuiden van de hoofdingang. Het gebied inlopend klonk een voor mij onbekende zang. Met de verrekijker in de aanslag zocht ik de bomen af, maar kreeg de vogel niet te zien.

De eerste gedachten gingen meteen uit naar een Grauwe Fitis *Phylloscopus trochiloides*. Op 30 april 2013 was ik met vrienden naar Roemenië gereisd om vogels te spotten. Als voorbereiding waren wat vogelgeluiden op mijn telefoon gezet, waaronder ook de zang van de Grauwe Fitis (overigens in Roemenië niet waargenomen). Dus snel even luisteren, het zou er zo maar een kunnen zijn. Maar een mengzanger, zoals een hybride Tjiftjaf/Fitis die ook een 'vreemde' zang kan hebben, kon nog niet worden uitgesloten. Nadat de vogel zich enkele malen onzichtbaar had verplaatst, kreeg ik hem te zien, op naar wat later bleek, zijn favoriete zangpost in een kale boomtop. Het toen meest opvallende kenmerk was de markante lichte wenkbrauwstreep. Vlug werden een paar bewijsplaatjes, een filmpje en een geluidsopname van de zang gemaakt. Omstreeks 7:45 uur heb ik Hans Custers uit bed gebeld. Hij zou snel komen, maar

moest eerst nog een bakkie leut naar binnen werken. Even later belde hij terug en las vanaf zijn beeldscherm wat kenmerken voor, waarbij hij ook het geluid van de Grauwe Fitis liet horen. Het nam de twijfel niet weg. Omstreeks 8:15 uur was Hans ter plaatse, maar de vogel liet zich niet horen of zien. Een half uur later zong hij weer, nu iets zuidelijker in het gebied. Hans was er van overtuigd dat het een zeldzame soort moest zijn, zonder er meteen een naam aan te kunnen geven. We besloten Nicky Hulsbosch te bellen, zodat hij de waarneming (met een vraagteken) zou kunnen melden bij andere vogelaars.

Op een gegeven moment liet de vogel zich weer goed zien. Ook de kenmerkende vleugelstreep op de grote dekveren was goed zichtbaar. Nu waren we er beiden van overtuigd dat het een Grauwe Fitis moest zijn. Om 9:00 uur werd Geert Lamers nog gebeld en de waarneming definitief en als zeker in de vogelaarswereld bekend gemaakt. Veel vogelaars hebben de vogel in de daarop volgende dagen bezocht; zelfs een aantal Duitsers kwam naar de *Grünlaubsänger* kijken. Tot en met 13 juni is de vogel nagenoeg dagelijks waargenomen. Het is een nieuwe soort voor Limburg. De waarneming is inmiddels door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) aanvaard.

Grauwe Fitis, Hout-Blerick, 7 juni 2013 (H. Crommentuyn)

Beschrijving en herkenning

Een typische *Phylloscopus* grootte van een Tjiftjaf. De vogel was grijsgroen op kop, rug en staart en had een opvallende, zeer brede wenkbrauwstreep, die liep van de bovensnavel tot aan de zijkant van het achterhoofd. Wanneer de vogel zong, waren de donkere bovensnavel en de lichtgele ondersnavel duidelijk zichtbaar. De onderzijde was vuilwit, met weinig geel op keel en zijborst. De kenmerkende crèmekleurige vleugelstreep op de grote dekveren was duidelijk zichtbaar. Op de rechtvleugel was deze vleugelstreep onderbroken, zoals ook duidelijk zichtbaar op de vele foto's die gemaakt zijn. Een vleugelstreep op de middelste dekveren was niet te zien. De poten waren donkergrijs van kleur.

De zang vertoonde enige gelijkenis met die van een Fitis, maar de begintonen deden denken aan de explosieve zang van een Cetti's Zanger. Er zijn veel geluidsopnames gemaakt. Een onbewerkte opname van goede kwaliteit is te beluisteren via waarneming.nl/sound/view/20886 (Paul Gnodde). De Grauwe Fitis zong meestal in de ochtend, vaak zittend in het topje van een boom. De vogel werd ook in vlucht zingend waargenomen. Hij verplaatste zich veelvuldig door het gebied en had meerdere zangposten. Een voorkeur voor open en hoge zangposten en het gebruik van meerdere zangposten binnen het territorium is ook elders beschreven (o.a. Ebels, 2003). Het lijkt erop dat de vogel niet of nauwelijks roepend is gehoord, want geen enkele waarnemer vermeldt bij zijn of haar waarneming de roep te hebben gehoord. Er is wel een opname van Mariet Verbeek waarbij de kenmerkende tweedelige roep één keer kan worden gehoord (waarneming.nl/sound/view/20972).

Determinatie als Grauwe Fitis was uiteindelijk niet zo moeilijk, natuurlijk ook omdat de vogel veelvuldig zijn zang liet horen. Soorten die qua uiterlijke kenmerken verwarring kunnen scheppen zijn Fitis, Tjiftjaf, Noordse Boszanger en Bergfluit. Bij Fitis en Tjiftjaf ontbreekt de vleugelstreep op de grote dekveren en is de wenkbrauwstreep veel minder prominent aanwezig. De Noordse Boszanger heeft een opvallende, maar smalle wenkbrauwstreep, die niet doorloopt tot aan de snavel. Daarnaast zijn de flanken bij de Noordse Boszanger meestal grijs van kleur (licht bij Grauwe Fitis). Bij de Bergfluit zijn keel, borst en buik nagenoeg wit, zonder beige en gele randen. De Bergfluit heeft ook een veel minder opvallende wenkbrauwstreep.

Status en voorkomen

In de literatuur worden vier tot zes ondersoorten van de Grauwe Fitis onderscheiden (Ebels, 2003; Collinson *et al.*, 2003; Irwin *et al.*, 2001). De westelijke ondersoort *Phylloscopus trochiloides viridanus* broedt in een (bos)gordel die zich uitstrekt van Noordoost-Europa in het westen (o.a. Zweden, Finland, Polen, Rusland) tot Centraal-Siberië in het oosten en Afghanistan en Kasjmir in het zuiden (Collinson *et al.*, 2003; Irwin *et al.*, 2001). Deze ondersoort overwintert voornamelijk in India. Andere ondersoorten (*P. t. ludlowi*, *P. t. trochiloides* en *P. t. obscuratus*) broeden in een 'ring' rondom de zuidelijke grens van het Tibetaanse plateau in Zuid- en Zuidoost-Azië (Ebels, 2003; Irwin *et al.*, 2001). Groene Fitis (*P. t. nitidus*) (Zuidwest-Azië) en Swinhoes Boszanger (*P. t. plumbeitarsus*) (Oost-Azië) worden meestal als ondersoorten van *P. trochiloides* beschouwd, maar soms ook als afzonderlijke soorten. Zie Collinson *et al.* (2003) voor een uitgebreide bespreking van de taxonomische status van het 'grijze fitis complex'.

De Grauwe Fitis heeft zich vanaf de tweede helft van de 19e eeuw geleidelijk vanuit westelijk Azië in een westelijke richting uitgebreid (Hagemeijer & Blair, 1997). Daarbij werden de noordoostelijke landen rondom de Oostzee (Finland, Estland, Letland, Litouwen) aan het begin van de 20e eeuw gekoloniseerd. Vestiging in meer zuidwestelijk gelegen landen zoals Polen en Tsjechië trad pas na 1950 op. De kleine populaties in laatstgenoemde landen vormen momenteel de zuidwestelijke grens van het reguliere verspreidingsareaal. De aantallen zingende mannetjes kunnen er sterk fluctueren, waarbij piekjaren samenvallen met hoge voorjaars-temperaturen en overwegend zuidoostelijke winden (Hagemeijer & Blair, 1997). Meestal gaat het dan om een invasieachtig voorkomen van ongepaarde mannetjes, die gedurende korte tijd territoria bezetten en daarna weer 'verdwijnen'. De omvang van broedpopulaties in Polen en Tsjechië is – althans in de tweede helft van de jaren negentig van de vorige eeuw – vooralsnog zeer gering (0-30 broedparen in Polen, 5-10 in Tsjechië). Ondanks het feit dat bijna jaarlijks meerdere zingende mannetjes aanwezig zijn langs de kust van Mecklenburg-Vorpommern (Ebels, 2003), staat ook in Duitsland de Grauwe Fitis geboekstaafd als een zeer zeldzame broedvogel (0-8 broedparen, hoofdzakelijk in de oostelijke deelstaten) (Südbeck *et al.*, 2007). Ter vergelijking, in landen als Finland en Letland gaat het om 3000-10.000 respectievelijk 500-2000 broedparen.

*Grauwe Fitis,
Hout-Blerick,
2 juni 2013 (R. Schols)*

Al dan niet samenhangend met een westwaartse areaaluitbreiding heeft de Grauwe Fitis in 2003 voor het eerst succesvol gebroed in Nederland (Ebels, 2003). Dit vond plaats op Schiermonnikoog, waarbij drie jongen werden grootgebracht. In datzelfde voorjaar werden in Denemarken meer dan 15 Grauwe Fitisen gemeld en vond op een Deens eiland ten zuiden van het Zweedse vasteland eveneens een broedgeval plaats (Ebels, 2003). Het broedgeval op Schiermonnikoog is tot dusver de meest westelijke broedpoging ooit. Daarvoor gold deze status voor het Duitse eiland Helgoland in 1990.

Voor de periode 1965-2013 telt Nederland 59 aanvaarde gevallen van de Grauwe Fitis (*dutchavifauna.nl*). Exclusief de vogel van de Romeinenweerd zijn daarvan slechts vier waarnemingen in het binnenland. Alle andere waarnemingen stammen van een brede zone langs de gehele Noordzeekust. Ruim tweederde van de waarnemingen dateert van de nazomer en het vroege najaar, met als uiterste data 9 augustus en 1 oktober. De overige gevallen zijn van het late voorjaar, met als uiterste data 23 mei en 30 juni. Alle binnenlandgevallen betreffen voorjaarswaarnemingen. Wellicht houdt dit verband met zangactiviteit, waardoor vogels in het binnenland in het voorjaar eerder kans lopen ontdekt te worden dan in de andere jaargetijden. De Grauwe Fitis in de Romeinenweerd betreft de eerste voor Limburg en de vijfde Nederlandse binnenlandwaarneming.

Overigens bevond zich van 9-17 juni 2013 ook een zingende vogel nabij Waimes in Wallonië, op circa 50 kilometer van de Nederlandse grens. Dit betrof het eerste voorjaarsgeval van België. Tenslotte is vermeldenswaardig dat er, na een 'pauze' van tien jaar, in het voorjaar van 2012, twee meerdaagse waarnemingen van Grauwe Fitisen waren in de aan Nederland grenzende Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen. Hieronder was een zingend mannetje van 31 mei tot 10 juni 2012 nabij Hilchenbach (nwo-avi.com/blog/?page_id=3090), circa 150 km oostelijk van Geleen.

Literatuur

- Collinson M., A.G. Knox, D.T. Parkin & G. Sangster, 2003. Specific status of taxa within the Greenish Warbler complex. *British Birds* 96: 327-331.
- Ebels E.B., 2003. Broedgeval van Grauwe Fitis op Schiermonnikoog. *Dutch Birding* 25: 304-311.
- Hagemeijer E.G.M. & M.J. Blair (Eds.), 1997. *The EBCC Atlas of European breeding birds: their distribution and abundance*. T. & A.D. Poyser, London.
- Irwin D.E., S. Bensch & T.D. Price, 2001. Speciation in a ring. *Nature* 409: 333-337.
- Südbeck P., H.-G. Bauer, M. Boschert, P. Boye & W. Knief, 2007. Rote Liste der Brutvögel Deutschlands, 4. Fassung. Bericht zum Vogelschutz 44: 23-81.

*Herman Smits, Keizershof 4, 5991 AG Baarlo
Jules Bos, Asterstraat 193, 6708 DP Wageningen*

Waar komen die 'gasten' toch allemaal vandaan?

Leuke terugmeldingen over in Noord-Limburg gespotte vogels

Herman Rothoff en Huub Crommentuyn

In het afgelopen jaar hebben we als regelmatige bezoekers van de De Hamert, Klein Vink en het Straelensche Broek, Arcen een aantal geringde vogels waargenomen. Door het aflezen van de (kleur)ringen konden we de herkomst herleiden. Soms zijn opvallende ringen al in het veld af te lezen, maar doorgaans zijn de vogels te ver weg. Digiscoping biedt dan uitkomst. Thuis op de computer kan de foto van de ring flink worden vergroot zodat deze alsnog te lezen is. Omdat hieruit enkele leuke resultaten naar voren komen, willen we deze graag delen. Via de site CR-birding.org is aan de hand van de ringkleur, de combinatie van kleurringen of code/inscriptie op de ring meestal te achterhalen in welk land de vogel geringd is. Een eenvoudig e-mailberichtje naar de op deze site genoemde contactpersoon levert vervolgens interessante informatie over exacte ringplaats, leeftijd en geslacht van de vogel.

Heilige Ibis

Op 18 juni 2012 meldde Huub Crommentuyn een geringde Heilige Ibis op het Heerenven-zuid. Ondanks mijn 24ste trouwdag ben ik toch snel naar De Hamert gereden. Via de kleurcode van de ringen, links geel-oranje-lime, rechts blauwe metalen ring CA69023, kwamen we uiteindelijk uit bij Dr. Loïc Marion van de CNRS-Universiteit van Rennes in Frankrijk. Hij had deze ibis op 10 juni 2008 als jonge vogel geringd nabij het Lac de Grand-Lieu (Loire-Atlantique, ca.

Heilige Ibis, De Hamert, 18 juni 2012 (H. Crommentuyn)

14 km ten zuidoosten van Nantes). Onze melding bleek de eerste terugmelding van dit exemplaar te zijn! Afstand Lac de Grand-Lieu - Heerenven, De Hamert: ca. 753 km.

Heilige Ibis zijn van nature broedvogels uit Afrika ten zuiden van de Sahara, Zuid Irak en Madagaskar. In Europa en ook in Nederland heeft de Heilige Ibis zich vanuit gevangenschap in het wild gevestigd. In Nederland zijn broedgevallen bekend tussen 2003 en 2009 met een maximum van 12 nesten. Hierna is broeden niet meer waargenomen. In Frankrijk zijn de aantallen aanzienlijk hoger. Vanaf 1993 zijn daar de eerste broedgevallen gevonden. In 2006 was de populatie gegroeid tot 1700 paren. Vanaf dat jaar is de Franse overheid begonnen met het reguleren van de populatie omdat de soort sterk concurreert met reigers en Lepelaar. In 2011 was het aantal broedparen afgenomen tot maximaal 710 paren.

Zwarte Ooievaar

Op 15 juli 2012 werden drie juveniele Zwarte Ooievaarders aangetroffen bij het Westmeerven, De Hamert. Twee exemplaren waren geringd als CJ46 en CJ49. Via Wim van den Bosche kwamen we terecht bij Gérard Jadoul (Awenne, België). Hij bleek de vogels als nestjong te hebben geringd in Le Grand Bois, in de omgeving van Vielsalm (België) op 28 mei 2012. De twee waargenomen geringde vogels kwamen uit een nest van vier. In hetzelfde bos broedden nog drie paren Zwarte Ooievaarders. De vogels hadden hun nesten gebouwd in douglassparren, wat opmerkelijk is. Doorgaans broeden Zwarte Ooievaarders bij voorkeur in eiken- en eiken-beukenbossen. Dit soort bossen waren op deze locatie voldoende aanwezig. Afstand Le Grand Bois - Westmeerven: ca. 142 km.

Op 28 mei 2013 werd opnieuw een geringde Zwarte Ooievaar waargenomen, dit maal op het Heerenven-zuid. Het betrof een 2e kalenderjaar vogel met rechts wit, code 63X1 in het gezelschap van een adulte vogel. De herkomst was verrassend: namelijk Tsjechië! Ringer Frantisek Pojer berichtte dat deze vogel door hem van een ring was voorzien op 15 juni 2012 in de omgeving van Hané, Rakovník (Bohemen). De vogel bleek afkomstig uit een nest van drie die alle geringd waren. Afstand Hané - Heerenven-zuid: ca. 554 km.

Een kleine maand later, op 20 juni, troffen we op het Heerenven-zuid opnieuw een geringde Zwarte Ooievaar aan. Door de dieper rode snavel en poten was duidelijk dat dit niet dezelfde vogel was welke

Zwarte Ooievaar, De Hamert, 20 juni 2013 (H. Crommentuyn)

in mei was gezien. Wel droeg hij/zij weer een witte ring met hierop de code 6461. Dit leidde opnieuw naar Tsjechië! Ook hier was Frantisek Pojer de ringer en wel in Tene, Rokycany op 18 juni 2012. Het betrof één van drie vogels uit een nest. Afstand Tene-Heerenven-zuid: ca. 573 km.

Van Zwarte Ooievaars die in de vroege zomer of het late najaar bij ons opduiken, wordt gewoonlijk gezegd dat het vogels zijn uit België. Daar is immers de dichtst bijzijnde broedpopulatie. Deze Tsjechische ringaflezingen ondermijnen deze stelling.

Kleine Strandloper

Op 22 september 2012 rond 18.30 uur ontdekte Huub vier Kleine Strandlopers op het Straelensche Broek. Hiervan bleken er drie gekleuringd te zijn. Kleine Strandlopers zijn betrekkelijk schaars in Limburg, dus toog ik naar de plek. De geringde vogels droegen links een rode kleuring boven een metalen ring en rechts een gele vlag met drie zwarte letters. Helaas konden we ter plekke de codes niet direct aflezen. De uitvergrottingen van de foto's van Huub brachten hier uitkomst; één vogel droeg APP en een andere ANP als code op de vlag. De code van de vlag van de derde vogel hebben we helaas niet af kunnen lezen.

Kleine Strandlopers, Straelensche Broek, Arcen, 22 september 2012 (H. Crommentuyn)

Ik heb deze waarneming gemeld bij de Nederlandse contactpersoon voor de International Wader Study Group, Henk van Huffelen. Deze heeft de melding doorgestuurd naar Noorwegen. Op 15 oktober 2012 kreeg ik een e-mail uit Noorwegen van Kjell Mork Soot dat deze Kleine Strandlopers geringd waren op 14 september 2012 in Makkevika, Noorwegen (Giske Ornithological Station) als eerste kalenderjaar vogels. Wat deze waarneming en terugmelding nog interessanter maakt is het feit dat zij op 20 september 2012 tussen 22.00 en 23.00 uur nog zijn gezien in Makkevika door Petter Folkestad. Dit betekent dat deze kleine vogels een afstand van ca. 1227 km afgelegd hebben binnen 44 uur! Overigens gaf Kjell Mork Soot aan dat hij vermoedde dat de vogels niet in een keer naar het Straelensche Broek gevlogen zijn, maar onderweg nog minimaal één tussenstop gemaakt zullen hebben.

Grote Zilverreigers, Straelensche Broek, Arcen, 29 september 2012 (H. Crommentuyn)

Grote Zilverreiger

Een aantal dagen later, op 25 september 2012, verbleef er op hetzelfde Straelensche Broek een groep van maar liefst 20 Grote Zilverreigers. Een oplettende Huub ontdekte in de groep een gekleuringde vogel. Met behulp van foto's kon de ring worden afgelezen. De kleurcode leidde naar Hongarije. Daar bleek deze Grote Zilverreiger als pullus geringd te zijn op 2 juli 2010 in het plaatsje Cegléd (Nagy-szék), Pest. Het betrof hier een eerste terugmelding vanuit Nederland bij het Hungarian Bird Ringing Centre van een in Hongarije geringde Grote Zilverreiger. Zsolt Karcza, de contactpersoon van het Hungarian Bird Ringing Centre, heeft voor het Hongaarse vogeltijdschrift Madártávlat een artikel gewijd aan terugmeldingen van geringde Grote Zilverreigers, waarin ook onze melding is opgenomen. De afstand Cegléd-Straelensche Broek is ca. 1098 km.

Door deze interessante terugmeldingen is de motivatie voor het aflezen van (kleur)ringen groot. Maar wellicht stimuleert het ook menige lezer. Het is daarmee niet ondenkbaar dat er een vervolg komt op deze bijdrage.

Herman Rothoff, Sterrenbos 7, 5855 BR, Well.

hgtrothoff@home.nl

Huub Crommentuyn, Schandelo 18a, 5941 NH, Velden.

h.crommentuyn@hetnet.nl

Kort en krachtig: doortrekgolf van Wespensdieven, eind augustus 2013

Fred Hustings

Niet dat iedereen er iets van meekreeg (ikzelf was precies op het goede moment op de verkeerde plek), maar op 25 en 26 augustus 2013 trokken Wespensdieven massaal over zuidoostelijk Nederland. Vooral trektellers registreerden deze bijzondere gebeurtenis. Op 25 augustus werd het met name bij telpost Eltenberg in het Montferland druk. Hier barstte de trek vanaf 13:30 uur los, na een saaie heiige ochtend. Met aantrekkende noordoostenwind kwamen groepen tot 146 exemplaren over en in totaal noteerde men 471 Wespensdieven. Elders in het oosten van Gelderland en in Twente werden trektellers met zitvlees eveneens beloond met mooie aantallen, oplopend tot 210 exemplaren bij Malden. In Limburg waren de telposten die middag verlaten. De reeds naar huis vertrokken

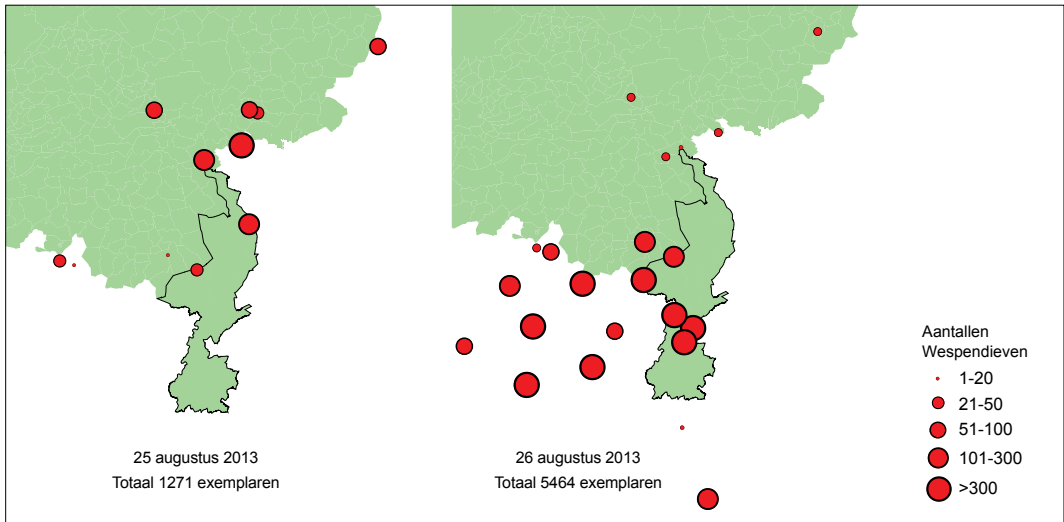
teller op De Hamert keerde echter spoorlags terug en pikte nog 193 trekkers mee, vrijwel allemaal na 15:00 uur. Losse waarnemingen van bijvoorbeeld 200 (15:10 uur naar oost, Kraijjelheide bij Venlo) en 126 Wespensdieven (15:50 uur naar zuid, Maasbree) tonen aan dat in Noord-Limburg aanzienlijke trek plaatsvond.

Kennelijk zijn veel doortrekkers in het zuidoosten van Nederland neergestreken, misschien vanwege een daar stagnerend regengebied. De volgende morgen, 26 augustus, gingen ze met zonnig en helder weer al vanaf zonsopkomst op de wieken. In tegenstelling tot een dag eerder zaten veel trekkers nu laag, wat een prachtig gezicht zal zijn geweest. De aantallen waren zowaar nog spectaculairder, althans in een smalle strook van enkele tientallen kilometers aan beide zijden van de Maas. Met aantallen van 705 (Weert), 575 (Koningsbosch), 312 (Sittard) en 224 (Groote Peel) was Limburg binnen Nederland het best bedeed met Wespensdieven (79% van in totaal 2295 exemplaren in Nederland). Aan Belgische zijde ging het eveneens om ongekeerde aantallen, met als record 746 exemplaren bij de Bichterweerd in het Maasdal (figuur 1). Dat er op de vier bezette trektelposten in (Nederlands) Limburg in totaal 22 Zwarte Ooievaars, 31 Bruine Kiekendieven en 14 Visarenden passeerden, is eveneens een vermelding waard. Op 27 augustus was het spektakel voorbij.

De trekgolf staat vermoedelijk in verband met krachtige oostenwinden in de voorgaande dagen, in combinatie met een op 25 augustus van oost naar west boven Limburg inschuivend neerslaggebied

*Wespensdieven, Koningsbosch,
26 augustus 2013 (R. Schols)*

Figuur 1. Aantal trekkende Wespenspiegels per telpost in de Benelux op 25 en 26 augustus. Gegevens van trekellen.nl (met dank aan Gerard Troost).

(archiefbuienradar.nl). Hierdoor zal de hoofdtrekbaan van Scandinavische Wespenspiegels, die ons land gewoonlijk niet aandoet, in westelijke richting zijn verschoven. Dater in de dagen voorafgaand aan 'onze' trek golf geen opvallende aantallen werden genoteerd op Falsterbo, is niet uitzonderlijk. De zuidpunt van Zweden fungeert weliswaar als een trechter voor tal van trekkende Scandinavische roofvogels, maar voor de Wespenspiegel gaat dit maar ten dele op. Bij meewinden kan deze krachtige vlieger Zuid-Zweden in breed front en op grote hoogte verlaten (Karlsson, 2004). Ook bij een trek golf in Zuidoost-Nederland op 22-24 augustus 2007 ontbrak een relatie met de aantallen op Falsterbo (Hustings, 2008). Een ander achterland, bijvoorbeeld Noord-Duitsland of Polen, ligt gezien de massaliteit van de trek minder voor de hand.

Sterke najaarstrek van Wespenspiegels in Nederland wordt maar zelden geregistreerd, en niet alleen vanwege de normaliter oostelijker hoofdtrekbaan. De trek vindt snel en vaak hoog plaats (voorbeelden in Hustings, 2008) en is gemakkelijk te missen. De huidige vogelaar, via internet of andere media uitstekend op de hoogte van plotselinge trekverschijnselen, is in het voordeel bij zijn voorganger die het zonder deze hulpmiddelen moest doen. Daarom moet de eerste beschreven grote trek golf in Nederland, eind augustus en begin september 1958, nog omvangrijker zijn geweest dan die in 2013. Er waren destijds veel minder vogelaars dan nu, met weinig onderlinge communicatie en systematische trek tellingen ontbraken

Wespenspiegel, Koningsbosch, 26 augustus 2013 (R. Schols)

nagenoeg. Maar toevallige waarnemingen leverden wel minstens 1200 trekkende Wespenspiegels op, vooral ook langs de kust (Taapken, 1958). Dat ze soms abusievelijk werden aangezien voor kiekendieven of Buizerden past in het tijdsbeeld.

Literatuur

- Hustings F., 2008. Snelle en massale trek van Wespenspiegels *Pernis apivorus* op 22-24 augustus 2007. De Takkeling 16: 68-75.
 Karlsson L. (ed.), 2004. Wings over Falsterbo. Anser, Supplement 50, Lund.
 Taapken J., 1958. Sterke roofvogel trek in de vroege herfst. Het Vogeljaar 6: 74-75.

Fred Hustings, Promenade 159, 6581 BZ Malden.
 f.hustings@hetnet.nl

Vogelwaarnemingen

Aflevering 29 Het ornithologische jaar 2012

De rubriek met bijzondere Limburgse vogelwaarnemingen mag ook in deze editie niet ontbreken. De ingevoerde meldingen op waarneming.nl vormen de basis voor deze selectie. Dit overzicht bestaat uit een bespreking van de meest zeldzame soorten, aangevuld met opmerkelijke waarnemingen van minder zeldzame soorten. Uitgangspunt is de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006); de hierin genoemde soorten met de status dwaalgast, onregelmatige of zeldzame gast worden besproken in dit overzicht. De selectie is ontstaan uit een serie van 156.887 ingevoerde waarnemingen. Dit zijn er weer iets meer dan in 2011. Er zijn in totaal 257 soorten gemeld, exclusief 34 exoten. Er is één nieuwe soort voor de provincie vastgesteld, namelijk een Ringsnavelmeeuw. Albert Kleibeuker heeft het jaarlijstrecord voor de provincie Limburg dit jaar met één soort aangescherpt en dit staat nu op 230 soorten. Gevallen die beoordeeld worden door de CDNA zijn alleen opgenomen als deze reeds zijn aanvaard. Wanneer een waarneming nog in behandeling is, wordt dit in de tekst vermeld. Voor de overige soorten die landelijk niet, maar in Limburg wel zeldzaam zijn, geldt het principe dat de waarneming niet op 'onzeker' mag staan. De opsomming is aangevuld met bijzonderheden van minder zeldzame vogels. Voor de volgorde van de soorten is de systematiek aangehouden van Van den Berg, 2012; Lijst van Nederlandse vogelsoorten. Alle mensen die de moeite namen om hun waarnemingen in te voeren, worden daarvoor zeer bedankt.

Van eenden tot duikers

Het Smakterveld bij Venray was in december een vrij zekere plek om in Limburg **Wilde Zwanen** te zien. Hier verbleef een groepje tot maximaal zeven exemplaren. Waarschijnlijk werden dezelfde vogels in december ook een enkele keer gezien in de haven 't Leuken bij Well, nabij Geijsteren en bij de Eckeltse Beek, Siebengewald. In het begin van het jaar, in januari zaten een jonge vogel met blauwe halsband 2H92 met tussenposen bij Beesel. Deze was afkomstig van een ringproject uit Litouwen. Van 8-18 januari was een onvolwassen vogel aanwezig in de Hanssummerweerd, Wieler. Op 23 en 24 januari hield een volwassen exemplaar zich op langs de Maas ten zuiden van Roosteren. Tussen 2 en 22

maart verbleven vier vogels bij de Holtmühle-Noord, Tegelen. Verder was er nog zes keer sprake van een kort verblijvende of overvliegende vogel. De discussie over de determinatie van **Taigarietganzen**, een soort die deze eeuw bijzonder zeldzaam is geworden zowel in Limburg als ook in de rest van Nederland, zal weinigen zijn ontgaan. Alle Nederlandse gevallen na 2000 worden opnieuw bekeken. Het maken van foto's kan de determinatie vereenvoudigen. Goede gegadigden zijn in 2012 in Limburg niet waargenomen. Het speuren tussen groepen Toendrarietganzen leverde elf keer **Kleine Rietganzen** op. Meestal gaat het om slechts een enkele vogel, soms een duo, maar op 16 december zag een oplettende waarnemer vijf vogels bij Afferden. Bijzonder was een groep van 14 overvliegende Kleine Rietganzen over de Groote Peel op 2 november. Een goede kandidaat voor **Groenlandse Koolgans** (*A.a. flavirostris*; onvolwassen) werd op 30 december gefotografeerd in de uiterwaarden tussen Afferden en Bergen. De CDNA heeft de waarneming nog niet beoordeeld. Een **Dwerggans** werd gezien op 16 maart in de uiterwaarden bij Heijen. Nog een exemplaar was tussen eind juli en eind november aanwezig bij Klein Vink, Arcen. De herkomst van deze vogel en de zuiverheid van de soort zijn onderwerp van discussie. De vogel was gepaard met een Grauwe Gans en bevond zich in een grotere groep Grauwe Ganzen. In deze groep werden regelmatig meerdere kruisingen gezien tussen Grauwe Gans en (mogelijk) Dwerggans. Een **Roodhalsgans** werd tussen 18 en 30 januari waargenomen in de uiterwaarden tussen Well en Bergen. Op 18 maart verbleef een vogel nabij de Clauscentrale, Maasbracht. Opmerkelijk was de waarneming van een groep van 13 **Rotganzen** in de Mariapeel op 7 oktober. De enige andere vogel uit dit jaar kwam van het Berckterveld, Baarlo op 27 oktober. **Krooneenden** worden vooral gezien langs de Maas, maar grotere groepen ontbraken dit jaar. Een maximum van acht vogels zat op de Boschmolenplas, Panheel in december. Buiten het Maasdal zijn waarnemingen bekend van Klein Vink op 2 maart (2 exemplaren) en de omgeving van Nederweert (Einderbeek), op 5 juni een man op 26 augustus twee mannen (Einderbeek en Kanalenkruising) en van 15 september tot 25 november maximaal vier exemplaren (Einderbeek en Schoorkuilen). Een **Witoegeend** (man) werd gezien bij de Brandt, Stevensweert op 1 januari. Van 13 tot 24 december zat een vogel op de Cranenweyer, Kerkrade. **Toppers** waren dit jaar schaars. Van 1 tot 11 januari was een vrouw aanwezig op de Pietersplas, Maastricht. Op 24 en 25 maart zwommen zes vogels

Kwak, Grubbenvorst,
28 juli 2012 (G. Lamers)

op de Schroevendaalseplas, Ohé en Laak en van 10 tot 24 februari vijf exemplaren op de Oolderplas bij Ool. In 2012 zijn er geen **Eiders** gezien in de provincie. **Grote Zee-eenden** (zie bijdrage elders in deze editie) waren wel goed vertegenwoordigd met in de eerste helft van het jaar een vrouw tot 6 januari op de Grote Hegge, Thorn, van 10 tot 14 maart een exemplaar op de Oolderplas en op 12 en 13 april een tweede kalenderjaar mannetje eveneens op de Oolderplas. In de tweede helft van het jaar zaten 3 vogels op 9 december op de Stevolplas, Stevensweert, van 9 tot 16 december op de Pietersplas, van 15 tot 30 december een vrouw op de Stevolplas en van 16 tot 30 december maar liefst zes exemplaren op de Hatendoer bij Roermond. De enige **Ijseend** van het jaar betrof een vrouwtje dat tussen 18 en 25 januari aanwezig was op de Asseltse Plassen. Evenals vorig jaar was de verspreiding van **Middelste Zaagbekken** beperkt tot de Midden-Limburgse Maasplassen, met maximaal vijf exemplaren tussen 1 en 26 januari, afwisselend op de Grote Hegge en De Brandt. **Roodkeelduikers** verbleven vanaf eind 2011 tot 5 januari op de Stevolplas (1) en tot 6 mei op de Oolderplas (1). Een **Parelduiker** was aanwezig van 3 januari tot 15 mei op de Oolderplas. De vogel was uiteindelijk in zomerkleed te bewonderen. Een eerste kalenderjaar **Ijsduiker** werd van 11 december tot het einde van het jaar waargenomen op de WML-plas bij Heel.

Van aalscholvers tot valken

Een **Grote Aalscholver** (*P.c. carbo*) was aanwezig tussen 10 en 21 april bij de Bouxweerd, Neer.

Woudapen werden in 2012 niet opgemerkt. Er zijn slechts acht waarnemingen van de **Roerdomp** ontvangen. Roepende vogels werden gehoord op 27 maart in de Groote Peel, op 1 april in de Kruispeel, Weert en op 3 april in de Mariapeel. Op 31 januari verbleef een vogel in de Doort, Echt, op 1 augustus in de Romeinenweerd, Venlo, op 27 september in het Echterbroek, Mariahoop en op 14 december bij de Mookerplas, Mook. Op 17 maart werd een dode vogel opgeraapt in de Isabellagreed, Merum. Op drie plekken werden **Kwakken** waargenomen. Op 10 juli was een onvolwassen vogel aanwezig bij de Ravenvennen, Arcen. Van 27 juli tot 19 augustus zaten twee adulte vogels bij een visvijver in het Kaldenbroek, Grubbenvorst. Met enig geduld lieten de vogels zich fraai bekijken en fotograferen. Vanaf 24 juli tot 30 augustus hield een onvolwassen vogel zich op in de Eijsderbeemden, Eijsden. Deze vogel verbleef ook regelmatig aan de Belgische zijde van de Maas bij Petit Gravier, Lanaye. Een zomerkleed **Koereiger** werd op 8 juni enige tijd gezien bij Klein Vink. Deze vogel kon later op de dag niet meer worden teruggevonden. Verrassend was de (her)ontdekking van een zomerkleed Koereiger een dag later (9 juni) in de Linnerweerd, Linne. **Kleine Zilverreigers** waren in 2012 minder algemeen dan de voorgaande jaren. Slechts vier gevallen werden bekend. Van 3 tot 5 maart was een vogel aanwezig bij Kasteel Wijlre. Op 6 en 7 mei werd een vogel gezien bij Roopeek, Arcen. Op 14 mei zat een Kleine Zilverreiger bij de Einderbeek. De vogel bij het Straelensche Broek, Arcen verbleef langere tijd: van 23 juli tot 15 augustus. Met slechts

Kuifduikers, Heel,
1 april 2012 (P. Lemmens)

drie gevallen (in 2011 nog tien) was ook de **Purperreiger** zeer schaars. Op 7 april was een vogel ter plaatse in het Mariaveen, Mariapeel. Op 12 mei werd een overvliegende vogel gezien bij Klein Vink. Op 7 oktober vloog een eerste kalenderjaar vogel over de Eijsderbeemden bij Eijsden. Er zijn een groot aantal meldingen binnengekomen van **Zwarte Ooievaars**. Voor pleisterende vogels waren de Peelgebieden als vanouds het meest in trek. De eerste waarneming van het jaar was op 6 april toen een volwassen vogel over de Gebrande Kamp, Milsbeek vloog. In april en mei was de soort nog schaars (beide drie waarnemingen). Vanaf juni werd deze algemener in de provincie, al ging het meestal om overvliegende vogels. Ook in juli waren er de nodige waarnemingen. De eerste groepjes juvenielen werden gezien, waaronder een groep van drie op De Hamert halverwege de maand. Augustus en september bleken de beste maanden om Zwarte Ooievaars te zien. Meerdere groepjes waren voor langere tijd ter plaatse zoals vijf vogels in augustus in de Mariapeel en zes in september in de Grootte Peel. In oktober is de soort weer uiterst schaars met alleen in de eerste decade nog drie waarnemingen. De laatste betrof een overvliegende vogel bij Maasbree op 10 oktober. **Lepelaars** werden vanaf april weer gezien en waren het talrijkst in juli en augustus, met op meerdere plekken pleisterende groepen. Op De Hamert waren langdurig Lepelaars aanwezig. De groep groeide tot een maximum van 24 exemplaren op 20 juli; een groot aantal voor Limburgse begrippen. Een **Roodhalsfuut** verbleef op de WML-plas tot 24 maart. Op de Oolderplas werd een vogel gezien

van 8 tot 18 januari en op 16 maart. De vierde vogel van 2012 zat op 8 januari op de Pietersplas. **Kuifduikers** waren aanwezig op de WML-plas vanaf eind vorig jaar tot en met 15 april (maximaal 4). Tussen 3 en 13 april zaten twee vogels in zomerkleed op de Stevolplas. Van 13 tot 16 december zwom één Kuifduiker op de Pietersplas, en op 15 december een bij de Weerd, Roermond. **Geoorde Futen** werden op diverse plekken gezien, meestal in de zomerperiode. Op het Reindersmeer, Bergen bevond zich de grootste concentratie met maximaal 37 vogels. Er waren slechts twee winterwaarnemingen: op 10 november op de Oolderplas (3 exemplaren) en op 29 december één vogel op de WML-plas. Verheugend was de **Vale Gier** die tussen 16 en 26 juni in de ENCI-groeve op de Sint-Pietersberg, Maastricht werd waargenomen door vele vogelaars. Na deze periode werd deze vogel nog langere tijd waargenomen in een groeve bij Eben-Emael (Waals België), alwaar hij afkwam op karkassen van onder meer wild zwijn. Deze karkassen waren daar met opzet neergelegd in het kader van het project 'Dood doet leven', van Stichting Ark. Er werden slechts twaalf **Grauwe Kiekendieven** doorgegeven. In vrijwel alle gevallen betrof het overvliegende vogels, alle in april-mei en augustus. Zonder influx blijven **Roodpootvalken** uiterst schaars. Zo werden slechts drie vogels gemeld, alle mannelijk. Op 1 juni vloog een exemplaar over de uiterwaarden bij het Gennepershuis, Gennep. In de nazomer vloog er één op 24 augustus over Heer, Maastricht en op 12 september over trektelpost Aan de Majoor, Koningsbosch. De laatste jaren lijkt de **Ruigpootbuizerd** in

de lift te zitten. In 2012 zijn minimaal 13 gevallen bekend, soms van vogels die langdurig op een vaste plek verblijven. Vaak zijn dit akkerreservaten, zoals bij Sibbe en de Kollenberg bij Sittard.

Van rallen tot steltlopers

Er zijn geen meldingen binnengekomen van **Porseleinhoenders**. Op Klein Vink vond dit jaar het eerste geslaagde broedgeval van **Steltkluten** sinds 1939 plaats. Er vlogen drie jongen uit (zie bijdrage Limburgse Vogels editie 2012). De vogels werden afwisselend tot 1 augustus bij Klein Vink en het Nieuw Heerenven-zuid, De Hamert gezien. De enige andere waarneming betrof een vrouwtje op 4 mei op de Stevolplas. Er werden diverse **Kluten** gezien, vooral in maart en april. Vermeldenswaard waren 5 exemplaren op 3 maart bij Itteren. Het betrof de grootste groep van het jaar en tevens bijzonder vroeg in het seizoen. Ook een overvliegend exemplaar langs de Maas bij Afferden op 30 december was opmerkelijk. Winterwaarnemingen zijn uiterst schaars. In tegenstelling tot 2011 was het een mager jaar voor **Morinelplevieren**. Slechts drie meldingen werden bekend, alle van solitaire overvliegende vogels. Zo vloog een vogel op 19 augustus over Meerssen, op 24 augustus over Elba, Grevenbicht en op 2 september over trektelepost De Hamert. Er waren elf waarnemingen van **Zilverplevieren**, verspreid over het jaar tussen 31 maart en 14 oktober. De **Ijslandse Grutto** (*L.l. islandica*) blijft vooralsnog zeldzaam in Limburg. In 2012 werd er slechts één waarneming gedaan; op 16 maart bevond een vogel zich in een groep Grutto's

aan de Mussenbaan, Nederweert. Zomerkleed **Rosse Grutto's** waren aanwezig bij de Stevolplas van 6 tot 8 mei (2) en op 7 mei bij Roobeek (2). Van 1 tot 7 september verbleef een vogel bij het Meerlebroek, Beesel. **Kleine Strandlopers** werden gemeld in mei-juni en augustus-september, doorgaans solitair of een tweetal. Uitzondering waren de vier Kleine Strandlopers die op 22 september het Straelensche Broek aandedden. Van de **Temmincks Strandloper** werden 13 meldingen doorgegeven van in totaal 29 vogels. Opvallend waren de maximaal elf exemplaren bij Maasbree op 6 en 7 mei. Deze locatie bleek dit jaar toch al een bijzondere aantrekkingskracht uit te oefenen op strandlopers. Dit getuigt de ontdekking van een **Breedbekstrandloper** in adult zomerkleed op 6 mei. De vogel was ook op 7 mei nog aanwezig en trok het nodige bekijks. In tegenstelling tot 2011, toen geen enkele **Krombekstrandloper** werd gemeld, zijn dit jaar 13 gevallen bekend geworden. Hiervan ging het om twee voorjaars- en een zomerwaarneming, alle solitaire vogels. De overige waarnemingen zijn uit augustus (zeven gevallen, 10 vogels) en september (3 solitaire vogels). **Kanoeten** waren schaarser met vijf waarnemingen. Op 29 april verbleef een zomerkleed vogel bij de Stevolplas en van 7 tot 9 mei, eveneens in zomerkleed, eentje bij Maasbree. Najaarswaarnemingen betroffen eenlingen van 23 tot 26 augustus op het Nieuw Heerenven-zuid, van 26 tot 29 augustus bij Borgharen en van 3 tot 11 september bij Klein Vink. **Drieteenstrandlopers** waren beperkt tot 8 mei, toen een groep van vier exemplaren aanwezig was op de Stevolplas. Intrigerend was de melding van

*Breedbekstrandloper,
Maasbree, 7 mei 2012
(R. Schols)*

een **Terekruiter** bij Elba op 16 mei. De vogel bleef helaas niet lang zitten en vloog op naar België. De waarneming is ingediend bij CDNA. Er werden op vier plekken **Steenlopers** gezien. Op 6 mei waren maar liefst vier vogels aanwezig bij het grindgat Itteren. De vogels droegen al hun zomerkleed. Op 3 juni zat, eveneens een zomerkleed vogel bij het Meerlebroek. Op 20 augustus werd een juveniele vogel gezien op het Nieuw Heerenven-zuid en op 25 augustus, ook een juveniel, bij de Bouxweerd.

Van meeuwen tot spechten

Een mooie ontdekking was een volwassen **Ringsnavelmeeuw** in de Bunkerhaven bij Maasbracht op 23 februari (zie bijdrage Limburgse Vogels editie 2012). De vogel, met een Poolse kleurring, was afgekomen op een voederplaats voor meeuwen. Helaas bleef deze voor geïnteresseerde vogelaars te kort aanwezig. Op 27 februari werd de vogel aan de Belgische kant van de Maas teruggevonden en kon tussen 7 en 12 maart onregelmatig aan de Nederlandse kant bij Roosteren worden gezien. Het betrof een nieuwe soort voor Limburg. **Reuzensterms** vlogen boven de Maas bij Maastricht op 11 april. Het ging hierbij om twee vogels. 30 April lijkt een vaste dag met Reuzensterms te worden. Bij Meers waren zelfs drie exemplaren korte tijd ter plaatse, terwijl over trektelpost De Hamert ook een exemplaar vloog. Deze vogel bleek later op Nieuw Heerenven-noord te zitten. Een vierde waarneming betrof een vogel die op 4 juni korte tijd bij het Straelensche Broek verbleef.

Een **Noordse Stern** was op 19 april aanwezig tussen de Visdieven op de Stevolplas. Een **Dwergstern** vloog op 24 juni boven de Stevolplas. Op 27 april werd de eerste **Witwangstern** van het jaar gezien bij Itteren. Op 12 mei werden twee vogels opgemerkt boven de visvijver Rooversheide bij Reuver. Maximaal vier exemplaren vlogen tussen 20 en 22 mei boven het Nieuw Heerenven-zuid. Op 21 en 22 mei, en een kleine week later, op 26 en 27 mei werden telkens twee vogels gezien boven de Stevolplas. De enige **Witvleugelsterms** van dit jaar zijn gemeld op 3 juni. Er vlogen toen twee zomerkleedvogels boven de Stevolplas. De **Grote Stern** is een dwaalgast in Limburg. Op 8 augustus werd een vogel ontdekt op een boei in de Maas nabij Eijsden. De dagen daarna, met uiterste datum 16 augustus, werd deze vogel onregelmatig gezien op de Pietersplas. Het leek te gaan om een ruiende subadulte vogel. Naast de bekende locaties in Zuid-Limburg werden ook op een enkele plek elders in de provincie **Oehoes** waargenomen. Er zijn weer de nodige **Velduilen** gezien waaronder maximaal 14 vogels in de eerste drie maanden van het jaar op de Kollenberg (zie elders in deze editie). Met regelmaat zaten roestende vogels in tuinen aan de rand van Sittard. Ook in de omgeving van de Asseltse Plassen waren in januari tot maximaal vier exemplaren aanwezig. De overige acht gevallen waren solitaire vogels, verspreid over het jaar en over de provincie. De enige **Bijeneter** uit 2012 was een overvliegende vogel op 20 mei in Grevenbicht. Naast het in deze editie beschreven geslaagde broedgeval (2 jongen) van een paartje **Hoppen**

Reuzensterm, De Hamert,
30 april 2012 (P. Palmen)

Witvleugelsterns, Stevol,
3 juni 2012 (G. de Hoog)

waren er nog waarnemingen op 11 april bij Maasbree (1) en 14 april overvliegend bij de Koeweide, Grevenbicht. In totaal werden 26 **Draaihalzen** doorgegeven. In het voorjaar ging het om negen (april-mei) en in het najaar om 15 vogels (augustus-oktober). Uiterste datums zijn 17 april en 5 oktober.

Van kraaien tot gorzen

Waarnemingen van een **Noordse Kauw** (*C.m. monedula*) kwamen hoofdzakelijk van Smakterheide, Venray, telkens een solitair exemplaar. Een vogel werd daar gezien in februari en april en later weer in november en december. De enige melding van een andere locatie betrof een vogel bij de Oolderplas op 20 november. De werkelijke aantallen zullen veel hoger liggen, maar deze noordelijke ondersoort van de Kauw wordt zelden gemeld. Er zijn 25 waarnemingen van **Raven**. Doorgaans gaat het om solitaire vogels, maar nooit meer dan twee vogels bij elkaar. Er zijn twaalf waarnemingen van de **Buidelmees** doorgegeven. Hierbij zijn ook meldingen die duiden op een territorium in het Meggelveld, Wesseem. Er zijn dit jaar geen **Baardmannen** waargenomen. Ook in 2012 hield het paartje **Kuifleeuweriken** stand op Tradeport-West bij Venlo. Met een enkele waarneming van een overvliegende **Strandleeuwerik** op 9 oktober in de Groote Peel blijft deze soort zeldzaam. Een juveniele **Sperwergrasmus** werd op 30 september gevangen en geringd op de ringbaan bij de Loozerheide, Weert. Er zijn in 2012 in totaal zeven zingende **Orpheusspotvogels** gevonden, waarvan drie de status van territorium hebben bereikt. Op

22 mei zong onder meer een vogel in het Gerendal, Valkenburg. Op 24 mei werden twee andere vogels ontdekt. De eerste op de Kunderberg, Voerendaal, de tweede tot 30 mei bij de Eschberg, Vaals. De enige niet-Zuid-Limburgse vogel werd ontdekt op 29 mei bij Horst aan de Maas en werd gehoord tot 19 juni. Er werd slechts een handjevol **Rietzangers** gemeld, waaronder drie ringvangsten in de Romeinenweerd. **Grote Karekieten** zongen tussen 18 en 23 mei bij het Meggelveld, Wesseem en van 3 juni tot 6 juli in een sloot op het industrieterrein de Blakt in Venray. Deze laatste vogel trok zeer veel bekijks. Een kleine influx in november en december leverde op 34 plekken **Pestvogels** op. De grootste groep werd gezien op 9 november in Landgraaf en betrof 50 vogels. Erg bijzonder was de (her?)ontdekking van een **Rotskruiper** in de Encigroeve, Sint-Pietersberg op 6 maart. De vogel is gefotografeerd, kon slechts door enkelen worden gezien en werd daarna niet meer teruggevonden. Na de goed bezochte vogel uit 2010 (ook in de Encigroeve) was dit het tweede geval in Limburg. Ook dit jaar werden op verschillende locaties zingende **Kortsnavelboomkruipers** waargenomen buiten de vaste broedgebieden in het Heuvelland. Minimaal één **Waterspreeuw** die in december vorig jaar werd ontdekt bij Ingendaal, Valkenburg bleef tot 29 januari aanwezig. Op 30 december werd een vogel gefotografeerd bij de Cranenweyer. In beide gevallen ging het om de Midden-Europese ondersoort *aquaticus*, Roodbuikwaterspreeuw. Er werden enkele **Engelse Kwikstaarten** gemeld. Op 28 april zat een mannetje bij Meers. Mogelijk verbleef dezelfde vogel hier tussen

*Draaihals, Grevenbicht,
3 mei 2012 (R. Schols)*

2 en 7 mei. Op 1 mei werd een exemplaar gezien bij Nederweert; op 3 mei een mannetje bij Klein Vink. Tussen 8 en 11 mei was, eveneens een man, aanwezig bij Maasbree en ten slotte werd op 16 mei opnieuw bij Meers een mannetje opgemerkt. **Rouwkwikstaarten** zijn uiterst schaars in de provincie. Er zijn zes waarnemingen gedaan, waarvan het in minimaal drie gevallen om een mannetje ging. Op 28 maart was een vrouwtje aanwezig in het hamsterreservaat bij Heer, Maastricht. Op 11 april werd een vrouwtje gezien op het landgoed van Kasteel Arcen. Op 14 april was er sprake van een adult mannetje bij het Leerke Ven, Heel. Een mannetje werd gefotografeerd op 15 april bij de Schoorkuilen, op 4 mei zat aldaar weer een mannetje en op 13 mei een vrouwtje bij Mesch, Eijsden. Op 4 mei werd een overvliegende **Grote Pieper** fraai op de gevoelige plaat vastgelegd bij de Grote Hegge. In het najaar trokken Grote Piepers over de trektpost De Hamert op 23 en 29 september en op 13 en 15 oktober. Daarnaast waren er nog meldingen van trektpost 'Aan de Majoor' op 11 oktober, op 23 oktober van Mulderskop, Molenhoek en op 31 oktober van de Mariapeel. Er was slechts sprake van één voorjaarswaarneming van een **Duinpieper**. Op 1 mei vloog een vogel over de Schoorkuilen. In het najaar (augustus-september) zijn Duinpiepers minder zeldzaam, maar het aantal van maximaal 19 exemplaren bij Puth van 28 tot 30 augustus mag erg bijzonder genoemd worden. **Roodkeelpiepers** zijn niet meer zo vanzelfsprekend als in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw toen in het voorjaar langs de Maas regelmatig exemplaren

opdoken. In 2012 werd de soort slechts tweemaal gemeld. Op 4 mei was een vogel ter plaatse bij de Gebrande Kamp en op 29 en 30 september zat een vogel op De Hamert nabij het Pikmeeuwenwater. De enige **Sneuwgors** werd overvliegend gezien op trektpost De Hamert op 20 oktober. **Ijsgorzen** zijn minder zeldzaam, maar waarnemingen bleven beperkt tot enkele trektposten. Op 15 en 16 september was een vogel aanwezig op en rond telpost De Hamert. Hier vloog op 22 en 23 september en op 14, 15 en 20 oktober telkens één vogel over. Verder vloog er nog een Ijsgors op 20 september over de Grootte Peel en op 25 november over trektpost 'Aan de Majoor'. **Ortolanen** werden gezien op 29 april bij Meers (1) en op 13 mei zong een mannetje op de Isabellagreend. Najaarswaarnemingen kwamen van trektpost Loozerheide op 1 september (1), op 3 september van de Grootte Peel (1), op 9 september van trektpost De Hamert (2) en uit het havengebied van Gennep (1), op 11 september van de Kollenberg (1) en ten slotte op 1 oktober van het hamsterreservaat bij Sibbe. Concentraties overwinterende **Grauwe Gorzen** werden gevonden nabij Doenrade waar in december maximaal 34 vogels (29 december) zijn gemeld. Het maximum van het hamsterreservaat bij Sibbe bedroeg 18 vogels (8 januari). Bij Puth verbleef een groep van maximaal 16 vogels tussen 12 en 24 december. Elders werden nog kleine groepjes of enkelingen gezien.

*Jan Erik Kikkert, Kullweg 1, 47652 Weeze (D).
Kikkert99@hotmail.com*

COÖRDINATIE PROJECTEN EN SOORTONDERZOEKEN IN LIMBURG

PROJECTEN

Broedvogelonderzoek Sovon

SOVON, afdeling Monitoring, Arjan Boele,
www.broedvogels@sovon.nl, Natuurplaza
(gebouw Mercator 3, universiteitsterrein
Nijmegen), Toernooiveld 1, 6525 ED
Nijmegen, tel. 024-7410410, www.sovon.nl
Postbus 6521, 6503 GA Nijmegen

Districtscoördinatoren Broedvogeltellingen Limburg Sovon

District Limburg-Noord

H.P. Uebelgünn en G. Lamers
p/a Dorperweiden 27, 5975 BA Sevenum
tel. 077-4673049, hanspeter.susan@kpnplanet.nl

District Limburg-Zuid

Vacant vanaf 1 januari 2013

Watervogeltellingen Sovon

Coördinator Limburg: T. Cuijpers
Wilhelminalaan 26, 6107 AK Stevensweert
tel. 0475-551579 of 06-54320606
toncuijpers@gmail.com

Coördinatie Broedvogelonderzoek Maasdal

Gaby Bollen (Vereniging Natuurmonumenten)
p/a Sovon, Nijmegen (adres zie boven)

Wetlandwacht Vogelbescherming Nederland

De Grootte Peel & De Verheven Peel

B. van Noorden, Maassingel 144
5751 VS Deurne, tel. 049-3320189

Website Vogelstudiegroep

www.limburgsevogels.nl

Website Natuurhistorisch Genootschap Limburg

www.nhgl.nl (zie onder studiegroepen: vogels)

Mailgroep Vogelinfolimburg

Aanmelden: blanco mailtje sturen naar
vogelinfolimburg-subscribe@yahoogroups.com
en daarna eenmalig bevestigen.
Informatie: R. Schols, Houtstraat 37,
6127 EB Grevenbicht, tel. 046-4859590

Vogelarchief Limburg

Waarnemingen invoeren op www.waarneming.nl
of via de invoermodule van het NHGL,
wachtwoord en toegangscode verkrijgbaar
bij k.letourneur@nhgl.nl

Dwaalgasten en Zeldzaamheden (DBA/CDNA)

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen
tel. 043-4552511, m.berlijn@mandema.nl

SOORTONDERZOEKEN

Kerkuil

Provinciaal coördinator: H. Beckers
Schaapsweg 72, 6077 CG St. Odiliënberg
tel. 0475-533003, boomvalk@home.nl
Regionale coördinatoren:

Noord-Limburg

R. Bovee, tel. 077-4672253

Midden-Limburg

L. Verbeek, tel. 0475-534391

Zuid-Limburg

P. Steijnen, tel. 046-4332155

Steenuil

Provinciaal coördinator: T. Custers
tel. 043-3649649, steenuilen.limburg@home.nl

Oehoe

Contactadres:
S. van Lierop, Achter de Hoven 3,
6067 AH Linne, tel. 06-43054431

Middelste Bonte Specht

Contactpersoon: J.J. Bakhuizen
Sint Servaasbolwerk 26, 6211 NB Maastricht
tel. 043-3257523; jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl

Gierzwaluw

Gierzwaluwbescherming Nederland (GBN)

Vertegenwoordigers:

Midden-Limburg

J. Vrehe, tel. 0475-482817

j.vrehe@ziggo.nl

Zuid-Limburg

H. van de Laar, tel. 045-5273211

hans.van.de.laar@hetnet.nl

Roek

Kolonietellingen: J. Ummels
Essendijk 15, 6243 BH Geulle
tel. 043-3645606

Artikelen

- 1 Trends van Limburgse broedvogels, 1990-2011
Een balans na 22 jaar broedvogelmonitoring (Boena van Noorden & Jacob van der Weele)
- 13 Omvangrijke roestplaatsen van Veld- en Ransuilen in woonwijken rondom Zuid-Limburgse hamsterreservaten
Kennen de hamsterreservaten een bruisend nachtleven? (Jules Bos & Ben Koks)
- 21 Nestplaatskeuze van de Boerenzwaluw in Limburg
(Loes van den Bremer & Maja Roodbergen)
- 25 De Grote Zee-eend in Limburg
(Willem Vergoossen)
- 32 Ringwerk aan Kokmeeuwen en Visdieven bij Stevol
(Jeroen Nagtegaal & Rob Voesten)
- 38 De familie Vallen, vier generaties vogelverzamelaars in Limburg (1849-2013)
(Justin Jansen & Ruud Vlek)
- 46 Kolonievogels in Limburg, 1990-2012
(Joost van Bruggen & Fred Hustings)
- 55 Voorjaarsfenologie 2012 (Tom Zeegers)
- 59 Zeldzame broedvogels in Limburg in 2012
(Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Geert Lamers)

Fotopagina's

- 69 Favoriete Limburgse vogelfoto's uit eigen archief

Bijzondere waarnemingen

- 72 Oproep: Kijk uit naar gekleurringde Geelgorzen (Boena van Noorden)
- 73 Geslaagd broedgeval van de Hop op De Hamert in 2012 (Jan Erik Kikkert)
- 77 Bruinkopdiksnavelmees mysterie ontrafeld (Joris Verhees)
- 79 Bizarre voorjaarstrek van Kraanvogels in 2013 (Rob van der Laak)
- 80 Roodmus in het Reigersbroek in mei-juni 2013 (Joost Nijskens)
- 83 Grauwe Fitis in de Romeinenweerd te Hout-Blerick, juni 2013
(Herman Smits & Jules Bos)
- 86 Waar komen die 'gasten' toch allemaal vandaan?
(Herman Rothoff & Huub Crommentuyn)
- 88 Kort en krachtig: doortrekgolf van Wespendien, eind augustus 2013
(Fred Hustings)

Vogelwaarnemingen

- 90 Aflevering 29; Het ornithologische jaar 2012 (Jan Erik Kikkert)

